

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Hendrik Rätsep

**RAAMATUKLUBI ROLL KINNIPEETAVA TAASÜHISKONNASTAMISES
TALLINNA JA TARTU VANGLA NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja
dr iur Silvia Kaugia

Tallinn
2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. Vangla kui sotsialiseerimis- ja resotsialiseerimisagent	9
1.1. Sotsialiseerumise ja sotsialiseerimise mõiste	9
1.2. Vangla ülesanded ja võimalused kinnipeetavate resotsialiseerimises	13
2. Raamatuklubi toimimine Tallinna Vanglas ja Tartu Vanglas	23
2.1. Tallinna Vangla raamatuklubi	26
2.2. Tartu Vangla raamatuklubi	33
3. Raamatuklubi mõju kinnipeetava taasühiskonnastamisele	41
3.1. Uurimuse eesmärk, metoodika ja valim	41
3.2. Uurimuse tulemused, analüüs ja järeldused	44
KOKKUVÕTE	60
ROLE OF BOOK CLUB IN RESOCIALISATION OF PRISONERS BY EXAMPLE OF TALLINN AND TARTU PRISON ABSTRACT	66
KASUTATUD KIRJANDUS	73
KASUTATUD NORMATIIVMATERJALID	78
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	78
LISAD	79
Lisa 1. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm koos küsimustikuga raamatuklubi liikmele (eesti keeles)	79
Lisa 2. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm koos küsimustikuga raamatuklubi liikmele (vene keeles)	84
Lisa 3. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm koos raamatuklubi korraldajale esitatavate küsimustega	90
Lisa 4. Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi tegevusaja jooksul käsitletud raamatud perioodil 2021. august – 2024. märts (varasemast hilisemani)	92

SISSEJUHATUS

Peale selle, et õigus uurib õigussuhteid, s.t õigusaktidest õigussubjektidele tulenevaid õiguseid ja kohustusi, on õigus seotud ka sama ainekse omavate majandus-, poliitika-, organisatsiooni- ja perekonnasuhetega. Lisaks õiguse normatiivsele väljendusele on üks peamistest õiguse uurimissuundadest ka õiguse kui sotsiaalse tegelikkuse, selle faktilisuse uurimine. See on õigussotsioloogia uurimisvaldkonnaks. Õigussotsioloogia aineks on n-ö elav ja reaalselt rakendatav õigus, mille mõiste hulka kuulub ka õiguse mõju selle adressaatide käitumisele.¹ Seeläbi uurib õigussotsioloogia õigusnormide rakendamise mõju, normide järgimist ja nende efektiivust. Sellest tulenevalt kuulub uurimisele ka õigusnormide otsene ja kaudne mõju kõigile isikutele, sealhulgas kinnipeetavatele.

Ühiskonna arengu võimalikkus ja edukus on otseses seoses selle ühiskonna sotsiaalse keskkonna ja ühiskonnaliikmete vahelise koostöö õnnestumisega. Koostöö õnnestumise peamisteks garantiideks on muuhulgas ühiskonnas kehtivate seaduste aktsepteerimine, inimväärsede elamistingimuste tagamine kõikidele sotsiaalsetele gruppidele, õigusteadvuse taseme tõstmine jmt. Isiku antisotsiaalne käitumine näitlikustab, et isiku vastastikuses toimes sotsiaalse keskkonnaga esineb mõni defekt. Defektide arv omakorda suunab tähelepanu ühiskonnas esinevatele kitsaskohtadele, millele tuleb kõrgendatud tähelepanu pöörata. Selliseks defektiks, selle eriti raskes vormis, on kuritegevus.²

Kuritegevus on inimkonna kujunemisloos alati oma rolli mänginud, millest tulenevalt on selle piiramiseks ka alaliselt lahendusi otsitud. Karistuse ja karistamise ajaloo uurimisel on leitu alusel oldud valdkonnasiseselt pigem arvamusel, et karistuse algset esinemisvormi või allikat on võimatu tuvastada – karistamine aga tundub olevat selgelt välja arenenud sotsiaalne instituut juba kõige primitiivsemateski ühiskondades. Karistuse mõistet on mitmetes teadusharudes püütud jätkuvalt defineerida, osade autorite arvates puudulike tulemustega.³ Käesolevas magistritöös ei ole eesmärgiks karistuse mõiste defineerimine, samuti ei näe autor mõjuvat põhjust karistuse mõiste täpsemaks avamiseks, kuna see ei mõjutaks magistritöö peamist sisu.

¹ Brenner, P. S. (toim). Understanding survey methodology: sociological theory and applications. Charm: Springer 2021, lk 23.

² Kaugia, S. Sotsiaalsest konfliktist ja selle reguleerimisest. – Akadeemia, 7, 2000, lk 1483.

³ Stearns, A. W. The Evolution of Punishment. – Journal of Criminal Law and Criminology, 1936 (27), lk 219.

Sarnaselt ajaloolisele arusaamale käsitletakse karistust ka praegu üldsuse seas vastusena, tasuna reeglite või seaduste rikkumise, kuriteo eest. Nüüdisaegsed karistuspsühholoogia uurijad on esitanud seisukoha, et karistus võib tõepoolest omada heidutavat mõju, mis suunab isikud vältima kuritegude (korduvat) toimepanemist, kuid seda üksnes järgmistel tingimustel: 1) karistus viiakse ellu koheselt ja intensiivsel tasemel; 2) karistamisväärne tegu tuvastatakse ja selle eest karistatakse igakordselt ilma võimaluseta, et karistamisväärne tegu jääb varjatuks; 3) karistamisväärse teo toimepanijal ei võimaldata karistusest kõrvalehiilimist; 4) karistus peab olema selline, mis kaalub üles karistamisväärse teoga saadava võimaliku kasu; 5) karistus peab olema vastavuses karistamisväärse teo toimepanija omadustega. Esitatud tingimusi loetledes ilmneb aga selge probleem – kaasaegsete ühiskondade justiitssüsteemide jaoks on viidatud tingimuste täitmine sisuliselt võimatu, sest vajalikus mahus järelevalve teostamine on praktiliselt teostamatu.⁴

Sellest johtuvalt on aga tõusetunud kahtlused karistamise kui kuritegevuse vähendamise ja ennetamise abinõu efektiivsuse ning mõistlikkuse osas, seda eriti 20. sajandi teisel poolel.⁵ Seeläbi on populaarsust kogunud teiste kõrval ka näiteks taastava õiguse liikumine, mis suunab kuriteole reageerimise fookuse kuriteoga tekitatud kahju võimalikule heastamisele ja kuriteo ajendiks olevate probleemide lahendamisele, mitte ei sea peamiseks eesmärgiks kurjategija karistamist.⁶ Neid mõjutusi arvestades on Eesti karistusõigus vanglakaristusega seonduvalt võtnud omaks põhimõtte, mille kohaselt on karistuse täideviimise eesmärk vähemasti osaliselt kurjategija õiguskuulekale teele suunamine ja retsidiivsuse riski minimaliseerimine.⁷

Vanglakaristust peetakse õiguskirjanduses kõige kahjulikumaks karistusliigiks, kuid sõltuvalt karistusele allutatud indiviidist on ka mööndud, et näiteks lühiajaline vangistus võib mõnda isikut koormata vähem kui suuremahuline rahaline karistus.^{8,9} Autori hinnangul on täpsem määratlenda vangistust kui kõige intensiivsemat riigipoolset sekkumist hõlmavat karistust, kuivõrd karistuse kahjulikkus ja selle määratlemine sõltuvad suuresti iga eraldiseisva olukorra asjaoludest ning hindaja eetilistest lähtepunktidest.

⁴ James, N. Risk and Needs Assessment in the Criminal Justice System. Washington: Congressional Research Service 2015, lk 15.

⁵ Christie, N. Limits to Pain. New York: Columbia University Press 1981, lk 24 jj.

⁶ Menkel-Meadow, C. Restorative Justice: What Is It and Does It Work? – Annual Review of Law and Social Science, 2007/3 (1), lk 19 jj.

⁷ Soo, A., Markina, A., Tee, K. Karistus kui tasumine, karistus kui preventatsioon: millised karistuse eesmärgid „töötavad“? – Juridica 2022/9-10, lk-d 649-650.

⁸ Pikamäe, P. KarSK § 45 p 3.1. – Karistusseadustik. Komm vlj. 5 trk. Tallinn: Juura 2021.

⁹ Sebba, L., Nathan, G. Further Explorations in the Scaling of Penalties. – British Journal of Criminology 1984/24 (3), lk 224 jj.

Õiguskirjanduses on leitud, et Eesti karistusõiguses on kogu (vangla)karistuse ja taasühiskonnastamise eesmärgi suhestumise arutelu pidamata.¹⁰ Autor nõustub viidatud seisukohaga, kuid leiab, et karistuse määramise põhimõttelised ja materiaalsoiguslikud põhjendused väljuvad käesoleva magistritöö piiridest. Töö kirjutamisel on lähtutud kehtivas õiguses sätestatud eeldusest, et vangistuse täideviimise eesmärk on kinnipeetava suunamine õiguskaualekäitumisele ja õiguskorra kaitsmine (VangS¹¹ § 6 lg 1).

Mõistekasutuse osas väärarusaamade vältimiseks olgu selgitatud, et kinnipeetava mõiste sisustamisel lähtub autor VangS §-s 2 sätestatust, mille kohaselt on kinnipeetav vanglas vangistust kandev süüdimõistetu. 01.01.2024 seisuga on Eesti vanglates 1525 süüdimõistetud kinnipeetavat.¹²

Juba selgitatu alusel on arusaadav, et Eestis on vangla eesmärgiks muuhulgas kinnipeetava õiguskaualekäitumise suunamine (VangS § 6 lg 1) ehk taasühiskonnastamine (resotsialiseerimine). Taasühiskonnastamiseks kasutab vangla kui totaalne institutsioon mitmeid vahendeid, muuhulgas kognitiiv-käitumuslikke ja sotsiaalsele õppimisele tuginevaid sekkumistegevusi (nt mitmed sotsiaalprogrammid).¹³ Eesti vanglates on kinnipeetavatel seejuures siiski reeglina rohkesti vaba aega, mida nad saavad sisustada omal äranägemisel. Erialakirjanduses on aga jõutud järeldusele, et ka kinnipeetava vaba aeg mängib tema taasühiskonnastamisel oluliselt rolli.¹⁴ Vaba aja sisustamise üheks vormiks on näiteks Tallinna Vanglas ja Tartu Vanglas loodud kinnipeetavate raamatuklubi, kus kinnipeetavatel on võimalik vanglaametnikust raamatuklubi juhataja ja kaaskinnipeetavatega ühiselt loetud kirjandusest ja teistest külgnevatest teemadest mõtiskleda ning arutelus osaleda. Kuna kirjeldatud raamatuklubi omadused sarnanevad suuresti mitmete sotsiaalprogrammidega, mida korraldatakse sisuliselt ainuüksi taasühiskonnastava mõju saavutamiseks, on tähelepanuväärne, et raamatuklubi mõju täiskasvanud meeskinnipeetavatele ei ole erialakirjanduses varasemalt eraldiseisvalt uuritud.

¹⁰ Soo, A. Karistusseadustiku § 56 ja selle rakendamine Riigikohtu praktikas: kui selge on see, kuidas kujuneb süüdlase karistus? – *Juridica* 2022/3, lk 190.

¹¹ Vangistusseadus. – RT I, 03.02.2023, 29.

¹² Vanglateenistus. Vanglateenistuse avalik andmelaud: 2023 statistika. Arvutivõrgus: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojNzQ5NTAxZGIYtYi00NGM0LWExN2MtNjkxNjg3NTg5NmFkIiwidCI6IjRmYjQ2MmUyLWE2MzktNGJlNC1iM2U1LTM2ZWZWM1MTg0M2M5MSIsImMiOiI9> (22.03.2024).

¹³ Üprus, A. Õigus halastusele. Logos: Tallinn 2000, lk-d 40-50.

¹⁴ Batistini, B. A., et al. *Approaching Correctional Treatment from a Programmatic Standpoint: Risk-Need-Responsivity and Beyond*. Springer: Cham 2018, lk 290.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on välja selgitada, millised seosed esinevad kinnipeetava taasühiskonnastumise ja tema vangla raamatuklubi tegevusest osa võtmise vahel. Lisaks soovib töö autor tuvastada võimalusi raamatuklubi taasühiskonnastava mõju edasi arendamiseks.

Autor soovib magistritöö käigus leida vastused järgnevatele uurimisküsimustele:

- 1) Kuidas hindavad raamatuklubi tegevuses osalevad kinnipeetavad raamatuklubi mõju taasühiskonnastumisele?
- 2) Kuidas hindavad raamatuklubide korraldajad raamatuklubi mõju kinnipeetavate taasühiskonnastumisele?
- 3) Kas kinnipeetavate ja korraldajate arusaamad raamatuklubi mõjust kinnipeetavate taasühiskonnastumisele on kooskõlas erialakirjanduses väljatoodud üldiste taasühiskonnastumise põhimõtetega?
- 4) Millisel moel on võimalik raamatuklubi tegevust täiustada, et see aitaks kaasa kinnipeetavate taasühiskonnastumisele?

Käesoleva magistritöö autor viis 2024. aasta veebruaris ja märtsis Tallinna Vanglas ja Tartu Vanglas läbi raamatuklubi liikmete ankeet-küsitluse ning poolstruktureeritud intervjuud Tallinna Vanglas ja Tartu Vanglas raamatuklubide tegevust koordineerivate isikutega, et kaardistada raamatuklubide ülesehitus ja analüüsida raamatuklubis osalemise (taasühiskonnastumisega seonduvat) mõju kinnipeetavale. Uuringut ei viidud läbi Viru Vanglas, sest uuringu kavandamise hetkel ei tegutsenud Viru Vanglas raamatuklubi. Uuringus osales 9 kinnipeetavat – 6 Tartu Vanglast ja 3 Tallinna Vanglast. Niisiis viidi uuring läbi kõikide Eesti vanglates raamatuklubide tegevust koordineerivate isikutega ja kõigi Eesti vanglate raamatuklubide liikmetega, kes soovisid uuringus osaleda.

Käesolevas magistritöös leiab käsitlemist kriminoloogia- ja korrektsioonialane teaduskirjandus peamiselt Eesti ja Ameerika Ühendriikide autorite poolt. Põhjus, miks magistritöös käsitlemist leidev kirjandus on peamiselt pärit Eestist ja Ameerika Ühendriikidest on kahetine – Eestis tehtud teadustööde ja muu erialakirjanduse kasutamist õigustab asjaolu, et empiirilise uurimuse esemeks on Eesti vangla kinnipeetavad, kes on allutatud Eesti justiitsüsteemile ning kultuuriruumile; Ameerika Ühendriikidest pärit materjali kasutamine on tingitud põhjusest, et sealsed teadusasutused on kriminoloogiaalaste uuringute läbiviimisel viljakad – pea pooled viimase 50 aasta jooksul vangla raamatukogudega seonduva teaduskirjanduse autorid on

Ameerika Ühendriikide kodanikud.^{15,16} Magistritöös tuuakse välja ka kinnipeetavate poolt käsitletavaid ilukirjanduslikke teoseid, kusjuures otstarbekuse kaalutlustel ilukirjanduslikele teostele joone all ega kasutatud kirjanduse loetelus ei viidata. Mõistagi on magistritöö empiiriliseks aluseks Tallinna Vanglas ja Tartu Vanglas läbiviidud uuringu tulemused – kinnipeetavate (raamatuklubi liikmete) täidetud anonüümsed ankeedid ning raamatuklubi korraldajate esitatud selgitused, mida autor kogus poolstruktureeritud intervjuude käigus. Samuti ei avaldata magistritöös raamatuklubi korraldajate isikuandmeid, kuna selleks puudub mõjuv põhjus.

Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee kooskõlastas käesoleva magistritöö raames teostatud uurimistöö „Raamatuklubi roll kinnipeetavate taasühiskonnastamises Tallinna ja Tartu Vanglate raamatuklubide näitel“ 18.12.2023 koosolekul koostatud protokolliga number 385/T-6. Samuti andis uuringu läbiviimiseks loa Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumi vanglate osakond.

Autor kasutas käesoleva magistritöö raames teostatud uurimuse läbiviimiseks ankeetküsitluse ja poolstruktureeritud intervjuu andmekogumismeetodeid. Uurimuse käigus kogutud andmeid analüüsiti kvalitatiivse sisuanalüüsi tulemusena – tuues eelkõige välja erinevatelt uuringu subjektidelt kogutud andmetes esinevad sarnasused ja erinevused ning kõrvutades omavahel poolstruktureeritud intervjuude ja anketeerimise käigus kogutud andmeid. Uuringu tulemusteni jõuti peamiselt induktiivset analüüsi kasutades. Tulemused esitatakse magistritöö peatükkides 2 ja 3 nii tekstiliselt kui ka graafiliselt. Uurimuse metoodikat on autor põhjalikumalt käsitlenud magistritöö peatükis 3.1.

Käesolev magistritöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis avatakse taasühiskonnastamise, taasühiskonnastumise ehk (re)sotsialiseerimise ja (re)sotsialiseerumise mõisteid ning käsitletakse vangla ülesandeid kinnipeetavate resotsialiseerijana. Teises peatükis tuuakse välja Tallinna Vanglas ja Tartu Vanglas tegutsevate raamatuklubide olemuslikud põhimõtted. Kolmandas peatükis kirjeldatakse läbiviidud uuringu metoodikat, valimit ning analüüsitakse uuringu tulemusi ja antakse vastused uurimisküsimustele.

¹⁵ Garner, J. Fifty Years of Prison Library Scholarly Publishing: A Literature Analysis. – The Library Quarterly 2022/92 (3), lk 244.

¹⁶ Vangla raamatukogudega seonduva kirjanduse käsitlemise vajaduse tõi kaasa asjaolu, et vanglate raamatuklubide eraldiseisvaid uurimusi autorile teadaolevalt läbiviidud ei ole ning nn Ameerika Ühendriikide stiilis vanglates on raamatuklubide praktiseerimine üsnagi levinud.

Magistritöö aktuaalsust ilmestab tõsiasi, et raamatuklubi rolli kinnipeetava taasühiskonnastamises ei ole autorile teadaolevalt eraldiseisvalt varasemalt uuritud. Teema valik on põhjendatud autori isikliku huviga taasühiskonnastamise vastu ja seotud autori kuuluvusega Tallinna Vangla vanglakomisjoni.

Käesoleva magistritöö autor soovib väljendada sügavat tänu *dr iur* Silvia Kaugiale tema abivalmi ja toetava suhtumise eest, mis olid oluliseks abiks magistritöö koostamise protsessis ning sellega seotud uuringu läbiviimisel.

Tööd iseloomustavad märksõnad: sotsiaalne rehabilitatsioon, vangistus, raamatuklubid.

1. Vangla kui sotsialiseerimis- ja resotsialiseerimisagent

1.1. Sotsialiseerumise ja sotsialiseerimise mõiste

Sotsialiseerumine (ld *socailis* – ühiskondlik) tähistab sotsioloogias üldmõistena E. Raska käsitle kohaselt isiksuse väljakujunemise protsessi.¹⁷ Üldistatult on sotsialiseerumine protsess, mille käigus isik omandab ühiskonna liikmeks olemiseks vajalikke oskusi. Sotsialiseerumisprotsessi käigus mõistetakse ühiskondlikke norme, ideoloogilisi tõekspidamisi ja väärtusi.¹⁸ Sotsialiseerumine ei ole ühekordne või lühiajaline sündmus, vaid tegemist on reeglina elukestva protsessiga, mis algab juba varajasest lapsepõlvest. Isiku elu käigus ilmnevad erinevad olukorrad, mis vajavad näiteks muutunud olustikust tulenevat sotsialiseerumist – uuele töökohale asumine, teise riiki kolimine või ka vanglakaristuse kandmine.¹⁹

Vaatamata sellele, et sotsialiseerumine on elukestev protsess, tuleb sotsialiseerumise ajalist raamistikku käesoleva magistritöö raames kitsendada. Erialakirjanduses jagatakse sotsialiseerumine ajaliselt kolme peamisse etappi: 1) primaarne sotsialiseerumine; 2) sekundaarne sotsialiseerumine; ja 3) täiskasvanu sotsialiseerumine (ingl *adult socialization*).²⁰ Sekundaarse sotsialiseerumise ja täiskasvanu sotsialiseerumise piiritlemine on võrdlemisi keeruline, samuti on selle vajalikkus käesolevas magistritöös esitatud uurimisküsimustele vastamisel pigem ebaoluline. Primaarset sotsialiseerumist eristatakse sekundaarsest sotsialiseerumisest mitmeti, kuid tavapäraseks üleminekumomendiks primaarselt sotsialiseerumiselt sekundaarsele sotsialiseerumisele peetakse indiviidi kooli astumist ja perekonnaväliste täiskasvanute mõjusfääri jõudmist – see toimub Eestis üldjuhul 7-aastasena.²¹ Karistusseadustiku §-s 33 määratletakse isiku süüvõime varaseimaks võimalikuks alguseks hetk, mil isik saab neljateistaasaseks.²² Sellest johtuvalt ei ole võimalik, et alla 14-aastane isik oleks Tartu või Tallinna raamatuklubi liige, sest kõik raamatuklubide liikmed kannavad vanglakaristust. Arvestades, et magistritöö objektiks olevad raamatuklubid mõjutavad üksnes kinnipeetavatega seonduvat sotsialiseerumist, siis saab vähemasti primaarse sotsialiseerumise käesoleva magistritöö raames käsitletavate sotsialiseerumise etappide nimistust välistada.

¹⁷ E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu: Fontese Kirjastus 2004, lk 148.

¹⁸ Traver, A. Introduction to Sociology Textbook. Queensborough: Queensborough Community College 2021, lk 45.

¹⁹ Griffiths, H., et al. Introduction to Sociology 2e. Texas: OpenStax 2017, lk 105.

²⁰ Kornblum, W. Sociology In a Changing World. Fort Worth: Wadsworth Publishing 1999, lk 126.

²¹ Kornblum, W, lk 126.

²² Karistusseadustik. – RT I, 11.03.2023, 10.

Sotsialiseerumine toimub kahesuunaliselt – sotsialiseeruja mõjutab gruppi, mille suhtes tema sotsialiseerumisprotsess aset leiab, muuhulgas seeläbi, et kujundab grupis kehtivaid tavasid, reegleid jm. Otsese näitena saab tuua olukorra, kus raamatuklubi korraldaja ja selle liikmed korrigeerivad raamatuklubi tegevust vastavalt liikmete harjumustele ja eelistustele. Seeläbi loovad isikud ise grupi, või laiemalt suisa kogu ühiskonna. Seepärast ei ole sotsialiseerumise kõiki nüansse hõlmav tõlgendus, mille kohaselt isik on üksnes grupi normide, väärtuste jms passiivne adressaat (ingl väljendatuna ka kui *culture-taking* ja *culture-making*). Peamiselt nendel põhjustel on erialakirjanduses üldistavalt selgitatud, et sotsialiseerumisprotsessil on topeltfunktsioon: ühiskonna säilitamine ja taastootmine ning isiksuse kujunemine ja kujundamine.²³ Siiski tasub välja tuua, et vanglale kui organisatsioonile on omapärane range reeglistik, mida ei ole võimalik kinnipeetavate soovidest tulenevalt muuta – muuhulgas seeläbi eristubki vangla teistest organisatsioonidest. Sotsioloogia teadusena uurib peamiselt ühiskonna mõju sotsialiseerujale. Sellele keskendub ka käesolev magistritöö, ehk vaatlusaluseks nähtuseks on raamatuklubide mõju kinnipeetavatele, mitte kinnipeetavate mõju raamatuklubile.

Sotsialiseerumise kahesuunalisus on paslik selgitamaks mõistete sotsialiseerimine ja sotsialiseerumine erinevust. Tegemist on n-ö ühe medali kahe küljega, mis kirjeldavad sama protsessi erinevate subjektide vaatenurgast. Sotsialiseerimine kujutab endast grupisest väärtuste, normide jm edasiandmist indiviidile ehk sotsialiseerujale. Sotsialiseerumine seevastu on sotsialiseerimise subjektiks olemine, ehk sotsialiseerimisagendi kaudu grupi väärtuste, normide jm tundma õppimine, omandamine. Muuhulgas on märkimisväärne, et sotsialiseerimist ja sotsialiseerumist eraldi käsitledes ja analüüsides ei tasu tähelepanuta jätta elulist tavapära, mille kohaselt leiavad viidatud tegevused reeglina aset üheaegselt, ühe vastastikuse protsessi käigus – seda protsessi saabki grupi vaatest nimetada sotsialiseerimiseks ja indiviidi vaatest sotsialiseerumiseks. Sõnade „sotsialiseerima“ ja „sotsialiseeruma“ vahekord on analoogne sõnade „muutma“ ja „muutuma“ vahekorraga.

Sotsialiseerumine toimub nii makro- kui ka mikrotasandil. Makrotasandil sotsialiseerumise uurimisel käsitletakse suuremahulisi sotsioloogilisi probleeme ja inimgruppe, kuid mikrotasandil sotsialiseerumise uurimisel vaadeldakse väga spetsiifilisi suhteid indiviidide või gruppide vahel.²⁴ Magistritöös vaadeldakse sotsialiseerumist üksnes mikrotasandil.

²³ Aimre, I. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2013, lk 126.

²⁴ *Ibidem*, lk 127.

Olles esmasel tasandil selgitanud sotsialiseerimise ja sotsialiseerumise mõisteid, tuleb selgitada ka resotsialiseerimise ja resotsialiseerumise mõisteid (vastavalt ka „taasühiskonnastamine“ ja „taasühiskonnastumine“). Eesliide *re-* tuleneb ingliskeelsetest väljenditest *back* ja *again* (eesti keeles „tagasi“ ja „uuesti“). Resotsialiseerumine on W. Kornblumi käsituse kohaselt protsess, mille käigus isik osaleb teadlikus ja intensiivses sotsialiseerimises, kusjuures selline sotsialiseerimine on suunatud oluliste, tähtsate uskumuste ja käitumisharjumuste muutmisele. Grupp, mis isikuid resotsialiseerib, võib olla näiteks alkoholisõltuvusest vabanemise toetamiseks loodud tugigrupp. Taolises grupis on resotsialiseerimise ehk taasühiskonnastamise eesmärgid selgelt määratletavad – kujundada grupi liikmete väärtusi, norme sellisteks, millele toetudes nad oskaksid elada täisväärtuslikku elu ilma alkoholi tarbimiseta. Grupp toimib põhimõttel, mille kohaselt grupis kehtivad reeglid suunavad grupi liikmeid aktiivselt osa võtma resotsialiseerumist soodustavates tegevustes (nt hälbekäitumise äratundmine ja seda vältima õppimine, isikliku motivatsiooni leidmine jmt).²⁵

Vangla kui resotsialiseerija, resotsialiseerimisagent sarnaneb suuresti ülaltoodud näites käsitletud alkoholisõltuvusest vabanemist toetava grupiga. Vangla erisustest ja rollist resotsialiseerimisagendina vt ptk 1.2.

Sotsioloogide seas on sotsialiseerumise ja laiemalt ka kogu inimestevahelise vastastikuse suhtluse teooriate seas esile kerkinud mõned peamised perspektiivid (teooriad) koos alamteooriatega, mis vajavad magistritöö ainekult arvestades alljärgnevalt käsitlemist.

Sotsialiseerumise funktsionalistliku tõlgenduse kohaselt on sotsialiseerumine n-ö rolli õppimise protsess, mille käigus isik õpib selgeks n-ö ettekirjutatud (ingl *prescribed*) rolli, mida isik kasutab ka iseenda, oma väärtuste defineerimiseks, oma identiteedi loomiseks nii iseendale kui ka teistele.²⁶

Interaktsionism on sotsioloogiline teooria, mille kohaselt sotsiaalsed protsessid on selgitatavad lähtuvalt inimestevahelisest interaktsioonist, st kuidas üksikisikud kujundavad ühiskonda ja kuidas ühiskond kujundab üksikisikuid läbi tähenduste, mis sünnivad indiviidide ja ühiskonna vastastikusel mõjus. Interaktsionismi üks allteooriatest on sümboolne interaktsioon (esineb ka mõistet „sümboliline interaktsionism“, ingl *symbolic interactionism*), mis rõhutab enese ja

²⁵ Kornblum, W, lk 145.

²⁶ Mocrei-Rebrean, L. Professional Values and Group Socialization the Hidden Virtues of a Functionalist Approach. – International Journal of Social and Educational Innovation 2020/19 (10), lk 105.

identiteetide arengut. Sümbolse interaktsiooni teooria kohaselt tekivad suhtluse (ingl *interaction*) käigus ühiskondlike nähtusega seondult isikule sümbolised tähendused, mille läbi isik nähtuste olemust selgitab.²⁷ Sümbolse interaktsionismi üks keskseid rajajaid, H. Blumer, väitis, et sümbolne interaktsionism baseerub kolmele põhiteesile: 1) isikud käituvad asjade suhtes lähtuvalt tähendusest, mille nad on nendele omistanud; 2) eelviidatud tähendus tuleneb sotsiaalsest interaktsioonist, mis isikul on teiste isikutega olnud ja 3) kõnealuseid tähendusi käsitletakse ja muudetakse tõlgendusprotsessis, mida inimene, kes tegeleb asjadega, millega ta kokku puutub, kasutab.²⁸ Näiteks võib negatiivne kokkupuude koeraga muuta isiku suhtumist koertes üldiselt, tekitades koertest interaktsiooniga eelnenud ajaga võrreldes erineva arusaama. Sümbolse interaktsionalismi abil on võimalik kirjeldada ja analüüsida seda, kuidas isik määratleb oma sotsiaalseid rolle. Endale omistatavad rollid omavad aga märkimisväärset tähendust seondult isiku käitumisega.²⁹ Seega saab sümbolse interaktsionismi põhimõtteid arvestada kinnipeetava ja raamatuklubi interaktsiooni analüüsides.

Ühiskond ei ole indiviidiga sotsialiseerumisprotsessi käigus seotud vahetult, vaid sotsialiseerimisagentide kaudu. Sotsialiseerimisagentide musternäidisteks on erisugused ühiskondlikud instituudid (nt perekond, kogudus, spordirühm, massikommunikatsioon, kool, töökollektiiv jne). Üldistatult saab sotsialiseerimisagendid jagada nelja suurde rühma, milleks on 1) üksikisikud; 2) isikute grupid; 3) sotsiaalsed institutsioonid ja 4) ühiskondliku teadvuse materialiseerunud väljendajad.³⁰ Ingliskeelses erialakirjanduses eristatakse ka mõisteid *agencies of socialization* (isikute grupid koos grupiseste suhetega, mis mõjutavad isiku elu jooksul aset leidvat sotsiaalset arengut) ja *agents of socialization* (üksikisikud, nt lapsevanemad, õpetajad, kes sotsialiseerivad teisi isikuid).³¹ Magistritöös seda eristust ei arvestata ning sotsialiseerivaid isikute ühendusi (s.o grupe) ja üksikisikuid nimetatakse ühetaoliselt sotsialiseerimisagentideks. Nende sotsialiseerimisagentide ülesandeks on sotsialiseerimise läbiviimine, lülilik olemine ühiskondlike normide, tavade, väärtuste ja sotsialiseeruja vahel. Siinkohal tuleb aga rõhutada, et ühiskond ei jagune sotsialiseerijateks ja

²⁷ Kornblum, W, lk-d 18-19.

²⁸ Blumer, H. Symbolic Interactionism. Perspective and Method. Los Angeles: University of California Press 1986, lk 2.

²⁹ Middleton, H. Mental Health Uncertainty and Inevitability. Cham: Springer International Publishing 2017, lk 29.

³⁰ Kaugia, S. Eesti noorte õigusliku sotsialiseerimise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – Akadeemia 2002/14 (1), lk 123.

³¹ Kornblum, W, lk 139.

sotsialiseeritavateks, vaid sotsialiseerimine ja sotsialiseerumine toimub ühtses vastastikus protsessis.

Mõistagi ei saa kinnipeetavate resotsialiseerimise teemal piirduda üldistava (re)sotsialiseerumise mõiste avamisega, kuna see on äärmiselt laiapõhjaline. Näiteks saab sotsialiseerumisena käsitleda ka seda, kui välismaalt Eesti vanglasse karistust kandma asuv isik tutvub vangistuse jooksul Eesti toidukultuuriga – selgelt ei ole selle näol tegemist aga vangistuse eesmärki täitva resotsialiseerimisega, vaatamata sellele, et isik õpib ühiskondlikke norme ning tavasid. Magistritöö eesmärki arvestades tuleb taasühiskonnastumise kui õppimise protsessi objekte (norme, oskusi, väärtusi) täpsustada. Arvestades, et resotsialiseerimine vanglate kontekstis on suunitletud eelkõige retsidiivsuse vähendamisele ja kinnipeetavate isikuomaduste parendamisele, on resotsialiseerimise objektiks magistritöö raames eesmärgipärane määrata a) normid, oskused hoiakud, mis on kriminoloogilise dogmaatika kohaselt retsidiivsust vähendavad ja b) muud selgelt sotsiaal-adekvaatsed käitumismustrid. Eelkõige selliste normide ja käitumismustrite mõistmine ning omandamine on käesoleva magistritöö seisukohalt asjakohane ja oluline resotsialiseerumise ese.

1.2. Vangla ülesanded ja võimalused kinnipeetavate resotsialiseerimises

Vangistusseaduse § 6 lg 1 sätestab, et vangistuse täideviimise eesmärk on kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine. Kuna vangla kui valitsusasutuse peamine eesmärk on vabadusekaotuse ehk vangistuse täideviimine, siis tuleb vangla ka kui organisatsiooni eesmärgiks ja ülesandeks, sarnaselt vangistuse täideviimise eesmärgiga, pidada kinnipeetava suunamist õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmist.³²

VangS § 6 lg 1 ei koosne normitehniliselt abstraktselt faktilisest koosseisust ja sellele järgnevast õiguslikust tagajärjest, mistõttu on tegemist mittetäieliku, täpsemalt deklaratiivse õigusnormiga.^{33,34} Sätte keskset tähtsust vangistuse olemuse mõtestamisel rõhutatakse ka

³² Tallinna, Tartu ja Viru Vangla peamine eesmärk on toodud välja kõikide vanglate põhimääruses. Vt nt Tallinna Vangla põhimääruse § 1 lg 1: Tallinna Vangla põhimäärus. JMm 06.12.2001 nr 92 - RT I, 28.12.2022, 31.

³³ Põllumäe, S. Sissejuhatus õigusesse. Õppematerjal õppeaine „Sissejuhatus õigusesse“ HLSC5001 loengukursuse juurde. Konspekt. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2009, lk 69. Arvutivõrgus: https://digiriitl.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/297/konspekt_Sissejuhatus%20õigusesse%282010-11-26%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y (23.03.2024).

³⁴ Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. 2. tr. Tallinn: Juura 2007, lk 106.

seletuskirjas, milles nimetatakse kõnealust sätet „eelnõu nurgakiviks“. Seletuskirjas täpsustatakse VangS § 6 lg-t 1 järgmiselt: „vabadusekaotuse täitmise eesmärgiks [on] vältida kinnipeetava poolt uute kuritegude toimepanemist pärast vabanemist (eripreventsioon) tagades samas ka õiguskorra kaitsmise huvid (üldpreventsioon). Eripreventsioon vabadusekaotuse täideviimisel tagatakse kinnipeetava vanglavälise suhtlemise, üld- ja kutsealase hariduse andmise, töötamise ja kinnipeetavaga tehtava sotsiaaltööga. Üldpreventsiooni peab kindlustama kinnipeetavate üle teostatav järelevalve. Seega on §-s 3 [muudetuna § 6] sätestatud vabadusekaotuse täideviimise eesmärk otseselt aluseks kõikide eelnõu teise peatüki normide formuleerimisele.“.³⁵ Vaatamata sellele, et sättele on viidatud kui „eelnõu nurgakivile“, ei sisaldu VangSi regulatsiooni sõnaselget vastust küsimusele, milliste vahenditega VangS § 6 lg-s 1 sätestatud eesmärgid täidetakse. Siiski saab järeldada, et eripreventsiooni tagatakse kinnipeetava vanglavälise suhtlemise, üld- ja kutsealase hariduse andmisega, töötamise ja sotsiaaltööga. Ei ole üheselt selge, kas kinnipeetavate hobitegevus, nt raamatuklubis osalemine, liigitub loetletud eripreventsiooni tagavate vahendite hulka.

Kui VangS § 6 lg 1 näeb eripreventiivse eesmärgina ette kinnipeetava õiguskuulekale käitumisele suunamist, siis VangS seletuskiri mainib eripreventiivse eesmärgina üksnes uute kuritegude toimepanemise vältimist. VangS seletuskirjale eelkõige grammatilist tähendust omistades saab seega tõdeda, et seletuskirjas on vangistuse eripreventiivset eesmärki sõnastatud VangS § 6 lg 1 tekstiga võrreldes palju kitsamalt. Seda muuhulgas põhjusel, et õiguskuulekas käitumise välistab näiteks ka väärtegade toimepanemine, kuid selle vältimist VangS seletuskiri ei käsitle. Siinkirjutaja hinnangul on vangla eesmärkide sõnastamisel üksnes VangS seletuskirjast lähtumine põhjendamatult ning kinnipeetava suunamist õiguskuulekale käitumisele tuleb mõista märksa laiemalt kui üksnes uute kuritegude toimepanemata jätmist. Seda muuhulgas juba seetõttu, et isiku käitumise õiguskuulekaks pidamise eelduseks ei ole üksnes see, et isik ei pane toime kuritegusid – VangS § 6 lg 1 laiendavat tõlgendust on toetanud ka Riigikohus. Riigikohtu praktikas on selgitatud, et vangistuse eripreventatiivne eesmärk, ehk kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele, peab võimaldama kinnipeetaval taasühiskonnastuda ehk tulla sotsiaalselt vastutavana edaspidises elus toime ilma õiguskorda rikkumata.³⁶ Samas otsuses on Riigikohus selgitanud, et VangS § 6 lg-s 1 sätestatud eesmärgi saavutamiseks peavad vangla tingimused, sh seal kättesaadavad tegevused ja distsipliin, olema

³⁵ Vangistusseaduse 103 SE seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/6a5816e7-b6b3-3e22-bc59-55acb6b98398/Vangistusseadus> (15.02.2024).

³⁶ RKÜKo 3-18-477, p 57 (Romeo Kalda kaebus juurdepääsu võimaldamiseks Riigikohtu veebilehele ja Ametlike Teadaannete võrguväljaandele).

sellised, et need kujundaksid kinnipeetavas õiguskuulekaks eluks tarvilikke oskusi, harjumusi ja hoiakuid.³⁷ See käsitlus on märksa laiem võrreldes eesmärgiga vältida täiendavate kuritegude toimepanekut. Kuna viidatud VangSi seletuskiri on koostatud 24.05.1999 algatatud eelnõu menetluse tarbeks, võib seal sisalduv kitsendav käsitlus autori hinnangul tuleneda sellest, et viimaste kümnendite jooksul on taasühiskonnastamine nii üldsuses kui ka õiguspoliitikas rohkem tähelepanu pälvinud ning taasühiskonnastamise mõistet on seetõttu mõneti laiendatud.

Vangla on (re)sotsialiseerimise ehk taasühiskonnastamise agent, täpsemalt määratletuna totaalne asutus (ingl *total institution*). Seda kinnitab muuhulgas juba käesolevas magistritöös tuvastatud fakt, et vangistuse täideviimise eesmärgiks on muuhulgas kinnipeetava õiguskuulekale tee suunamine. Kuna vangla kui organisatsiooni peamiseks eesmärgiks on vangistuse täideviimine, siis saab ka vangla enda eesmärgiks pidada kinnipeetavate õiguskuulekale tee suunamist. Totaalse asutuse mõiste üks peamiseid populariseerijaid oli Erving Goffman³⁸. Tema uurimistöö keskendus suuresti institutsionaliseerimise mõiste sisustamisele – ta kirjeldab institutsionaliseerimist (eelkõige psühhiaatriaiglate kontekstis) kui protsessi, mille käigus asutus sotsialiseerib isikut (s.o patsienti), muutes ta n-ö „heaks patsiendiks“, ehk kellekski, kes on tuim, kahjutu ja silmapaistmatu.³⁹ E. Goffman on andnud tähelepanuväärse panuse ka nn „antipsühhiaatria“ liikumisele, mille üheks põhiteesiks on seisukoht, et mh institutsionaliseeriva mõju kahjulikkuse tõttu on psühhiaatriline ravi patsiendile kokkuvõttes kahjulikum kui selle puudumine.⁴⁰ Ka institutsionaliseerimises esinevad sotsialiseerumisele omased osised – patsiendi või kinnipeetava käitumine ja hoiakud muutuvad sotsialiseerija tegevuse tulemusena selliselt, et minimeerivad ebameeldivate konfliktide esinemist. Siiski ei saa institutsionaliseerimist samastada resotsialiseerimisega, vaid institutsionaliseerimine kujutab endast kitsamat väärtuste, normide jm omandamist. Selles peitubki kinnipeetava resotsialiseerumisega kaasnev paradoks – püüdlus resotsialiseerida kinnipeetavat hoides teda samal ajal vabast ühiskonnast, mille osaks olemiseks teda ette valmistatakse, eemal. Autori arvates ilmestab paradoksi muuhulgas taasühiskonnastamise teemal tihti kasutatud väljend „pärast vanglast vabanemist ühiskonda tagasi pöördumine“, justkui ei oleks vangla osa ühiskonnast. Institutsionaliseerimist käsitlevas meedias kasutatakse terminit eelkõige negatiivses valguses ja seda kasutades viidatakse peamiselt negatiivsete või

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Goffman, E. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Piscataway: Aldine Transaction, 2009.

³⁹ Lester, H., Gask, L. Delivering medical care for patients with serious mental illness or promoting a collaborative model of recovery? – *British Journal of Psychiatry* 2006/188 (5), lk-d 401-402.

⁴⁰ Shalin, D.N. Goffman on Mental Illness: Asylums and “The Insanity of Place” Revisited. – *Symbolic Interaction*, 2013/37 (1), lk 133.

kahjulike väärtuste, normide omandamisele, erinevalt taasühiskonnastamise mõistest, mis on autori hinnangul eelkõige positiivse konnotatsiooniga.

Totaalsetes asutustes, st ka vanglas, isoleeritakse isikud avalikkusest, nende igapäevaelu struktuur on tugevalt järelevalvet teostavate ja resotsialiseerimise kulgu suunavate isikute poolt piiritletud.⁴¹ Isiku tegevus totaalses asutuses on otseselt suunatud resotsialiseeruva mõju saavutamisele – lõhutakse varasemalt kinnipeetava poolt omandatud väärtusi, normitaju ja talle sisendatakse uusi, sageli võib-olla suisa vastupidiseid väärtusi, norme jm.⁴²

Resotsialiseerumine totaalses asutuses toimub tavapäraselt kahe-etapilise protsessi käigus. Esmalt kogevad liikmed n-ö „degradatsioonitseremoniat“ (ingl *degradation ceremony*), mille käigus uued liikmed kaotavad oma endise sotsiaalse identiteedi ja neile omistatakse uued identiteedid. Vangistuse kandma asumisel astub isik teise sotsiaalsesse rolli oma mitmete õiguste ja vabaduste loovutamise ning vangla töökorraldusele allumise teel. Näiteks allutatakse kinnipeetav vastuvõtul vanglasse tema ja tema isiklike asjade läbiotsimisele, tervisekontrollile, kinnipeetavatele keelatud ained võetakse hoiule, ta eemaldub varasemast harjumuspärasest elust jmt (VangS § 14 lg 1, 1¹ ja § 15 lg 1).

Seejärel, pärast oma endise identiteedi lagunemist, asuvad taasühiskonnastatud isikud ehitama uut identiteeti, mis on kooskõlas nende muudetud sotsiaalse keskkonnaga. Näiteks on kinnipeetavad kohustatud järgima vangla päevakava – kindlal ajal sööma, osalema loenduses, töötama, õppima, võtma osa muudest taasühiskonnastavatest tegevustest.⁴³ Tavapärase elukeskkonnaga võrrelduna range ajakava süstemaatiline järgimine süvendab kinnipeetava identiteedi kujundamist.⁴⁴ Tulenevalt sellest, et õigusvastast käitumist põhjustavad tihtilugu kinnipeetava isiklikud, sotsiaalsed ja majanduslikud probleemid, hõlmavad vangla teostatavad taasühiskonnastavad tegevused nii kinnipeetava isiklike, majanduslike kui ka õiguslike küsimusi.⁴⁵

⁴¹ Kornblum, W, lk 145.

⁴² J. Ferrante. *Sociology: A Global Perspective*. Belmont, California: Cengage Learning 2014, lk 86.

⁴³ Tallinna Vangla kodukord, kinnitatud Tallinna Vangla direktori 22.11.2018 käskkirjaga nr 1-1/18/88, Tallinn 2018, p 5.1.

⁴⁴ Traver, A, lk 52.

⁴⁵ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine. Arvutivõrgus: <https://vanglateenistus.ee/karistuse-kandmine-vanglas/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (22.01.2024).

Vangistuse täideviimine toimub kolmes etapis: vastuvõtujärk, põhijärk, vabastamisjärk. Kinnipeetavale suunatud taasühiskonnastavad tegevused on sõltuvalt karistuse kandmise järgust mõnevõrra erinevad.⁴⁶

Vastuvõtujärgus on keskendutud kinnipeetava kohanemisele vanglaeluga ja lisaks turvaliste perekondlike suhete hoidmisele ja loomisele. Vanglasse karistust täide viima asumisel kohtub kinnipeetav erinevate spetsialistidega, sh meditsiinitöötajatega, kes hindavad kinnipeetavate tervist ja tuvastavad alkoholi- ja uimastiprobleemid ning määravad vajadusel asjaomase ravi. Alustatakse kuritegeliku käitumise ajendite väljaselgitamist ning kavandatakse meetmeid nende põhjuste lahendamiseks. Psühholoogid aitavad tuvastada kinnipeetava psüühilist ja emotsionaalset seisundit ning teevad ettepanekuid karistusaja planeerimiseks, aidates samuti kohaneda vanglasse elama asumisega kaasnevate muutustega. Karistuse kandmise ajal (st kõigi karistusjärgude käigus) toetab kinnipeetavat inspektor-kontaktisik, kes hindab kinnipeetava oskusi, töökogemust, hariduse jätkamise vajadust ja soove. Saadud teabe põhjal koostab inspektor-kontaktisik kinnipeetavale individuaalse täitmiskava juhul, kui kinnipeetava poolt reaalselt ärakandmisele kuuluva vangistuse pikkus ületab ühte aastat (VangS § 16 lg 1).⁴⁷ Muuhulgas nähakse VangS § 16 lg 1 p 7 kohaselt individuaalses täitmiskavas ette vangistuse täideviimise eesmärkide (so ka taasühiskonnastamise) saavutamiseks vajalikud abinõud (näiteks vajalikud sotsiaalprogrammid), sõltuvalt kinnipeetava kriminogeensetest riskidest.⁴⁸

Põhijärgus asutakse täide viima individuaalses täitmiskavas planeeritud tegevusi. Selle raames on kinnipeetavatel võimalik omandada põhi-, kesk-, või kutseharidust või vanglas töötada. Samuti toetab vangla suhete säilimist või taastamist pereliikmetega, et vältida vangistuse täideviimisega seonduvat negatiivset mõju (seda kinnitab ka VangS § 23 lg 1, mis sätestab, et kinnipeetava vanglavälise suhtlemise eesmärk on soodustada kinnipeetava kontakte perekonna, sugulaste ja teiste lähedaste inimestega, et vältida kinnipeetava sotsiaalsete sidemete katkemist). Veel leiab põhijärgus aset kinnipeetava nõustamine sotsiaalse rehabilitatsiooni programmide kaudu, mille eesmärk on õpetada kinnipeetavale sotsiaalseid oskuseid, mis aitaks neil ühiskonnas õiguskuulekalt toime tulla.

Vangistuse täideviimise viimane järk on vabastamisjärk, mille käigus aidatakse kinnipeetaval lahendada vanglaväliste suhete ahenemisega tekkinud probleeme, kuna kinnipeetav võib olla

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend. JMm 14.05.2008 nr 21. – RT I, 12.05.2022, 4, § 2 lg 1.

vangistuse jooksul kaotanud sotsiaalsed sidemed, elukoha, töö, sissetuleku, omandanud vanglaväliste isikute silmis kriminaalse identiteedi. VangS § 60 lg 1 sätestab, et kinnipeetava vabastamise ettevalmistamisel abistatakse kinnipeetavat tema majanduslike ja isikliku elu korraldamisega seonduvate küsimuste lahendamisel, samuti dokumentide vormistamisel. Vangla soosib etapiviisilist vabanemist, kinnisest vanglast avavanglasse liikumist, et kinnipeetav saaks järk-järgult avatud ühiskonnas toimetulekuga kohaneda.⁴⁹

Vangistuse järkude käigus teostatavaid tegevusi vaadeldes saab jõuda järeldusele, et vangistuse täideviimise ajal omavad suurt tähtsust individuaalses täitmiskavas sisalduvad sotsiaalprogrammid, mille keskseks eesmärgiks on prosotsiaalse kompetentsuse arendamine.⁵⁰ Varasemas E. Heidoki läbiviidud uurimuses on tuvastatud, et sotsiaalprogrammid on ka kinnipeetavate hinnangul positiivne nähtus – kinnipeetavad leiavad, et need on kasulikud, kujutavad endast head ajaviidet ja seltskondlikku tegevust.⁵¹ Käesoleva magistritöö kirjutamise ajal pakutakse kinnipeetavatele järgmisi sotsiaalprogramme: 1) „Sotsiaalsete oskuste arendamise treening“, 2) „Jõud muutuda“, 3) „Võida“, 4) „Equip“, 5) „Agressiivsuse asendamise treening“, 6) „Viha juhtimine“, 7) „Õige hetk“, 8) „Eluviisitreening“, 9) „Liiklusohutusprogramm“, 10) „Uus suund“, 11) „Pere ja paarisuhtevägivalla vähendamine“, 12) „Igapäevane valik“ ja 13) „Tugevustel põhinev seksuaalkurjategijate ravi“.⁵²

Kaasaegsete vanglate taasühiskonnastamise meetmeid (näiteks eelnevalt loetletud sotsiaalprogrammid) kujundavad oluliselt psühholoogilised käitumismudelid, eelkõige kognitiivse käitumise muutmise programmid. Nende programmide keskne eesmärk on vähendada kuritegelikku käitumist, tegeledes muutuvate isiklike teguritega (ingl *malleable intrapersonal factors*), mis on kinnipeetava õigusrikkumiste põhjustega otseselt seotud. Kinnipeetavatele mõeldud programmid tegelevad niisiis peamiselt puuduliku varasema (st vangistuse täideviimisele eelnenud) sotsialiseerumisega, mis väljendub kinnipeetava puudulikes oskustes, mis omakorda on otseselt seotud kinnipeetava kuritegeliku käitumisega.⁵³

⁴⁹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine. Arvutivõrgus: <https://vanglateenistus.ee/karistuse-kandmine-vanglas/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (22.01.2024).

⁵⁰ Üprus, A. Eluaegne vangistus. Eluaegse vanglakaristuse kandmine ja sellest vabastamine. Tallinn: Multiprint 2013, lk 79.

⁵¹ Heidok, E. Kohanemine kriminaalse identiteediga resotsialiseerimist raskendava tegurina. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool 2014, lk 83.

⁵² Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine. Arvutivõrgus: <https://vanglateenistus.ee/karistuse-kandmine-vanglas/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (24.01.2024).

⁵³ Galouzis, J, lk 388.

Kinnipeetavate ettenähtud sotsiaalprogrammide (ja muude taasühiskonnastamist toetavate meetmete) planeerimine ja kinnipeetavate individuaalsesse täitmiskavas lisamine toimub riskihindamise tulemusena.⁵⁴

Kinnipeetava taasühiskonnastamist soodustavad tegevused määratletakse kinnipeetava individuaalses täitmiskavas, arvestades kinnipeetavate kriminogeensete riskide hindamist. Eesti vanglateenistuses, nagu suures osas ülejäänud maailmas, lähtutakse taasühiskonnastamist soodustavate tegevuste ettenägemisel riski-vajaduse-vastavuse mudelist (inglise keeles *Risk-Needs-Responsivity (RNR) Principles*).⁵⁵

Riski-vajaduse-vastavuse mudeli sisu ehk kolme põhiprintsiibi mõistmine on autori hinnangul oluline selleks, et vaadelda kinnipeetava taasühiskonnastamisele suunatud tegevusi terviklikult, mis omakorda võimaldab tuvastada eraldiseisvaid mõjureid ja nende mõju täpsemalt analüüsida.

Riski printsiip kätkeb endas seda, et kinnipeetava retsidiivsusrisk peab määrama temale ette nähtud sekkumisvahendite intensiivsuse. Teisisõnu peavad vangla taasühiskonnastavad tegevused olema proportsionaalsed kinnipeetava retsidiivsusriskiga, kusjuures retsidiivsusrisk määratakse kinnipeetava kriminogeenseid riske hinnates.⁵⁶ Erialakirjanduses on asutud seisukohale, et ebavajalikult intensiivsed sekkumistegevused ei raiska mitte üksnes vanglateenistuse piiratud ressursse, vaid võivad retsidiivsust hoopiski suurendada.⁵⁷ Autori hinnangul on järeldused retsidiivsuse võimaliku suurenemise osas pigem alusetud, kuna need ei ole leidnud selget empiirilist tõestamist. Sellele vaatamata on põhjendatud järeldus, et liialt intensiivsed sekkumistegevused on kinnipeetava suhtes ebaproportsionaalsed.

Vajaduste printsiibi kohaselt on oluline keskenduda eelkõige kinnipeetava kriminogeensetele vajadustele (st faktoritele, mis soodustavad õigusvastast käitumist). Efektiivne taasühiskonnastamine ei tohiks printsiibi järgi keskenduda kinnipeetava õigusvastase käitumisega mitteseotud faktoritele, kuna need on taasühiskonnastamise seisukohalt ebaolulised.⁵⁸ Üldistatult on kõige kesksemateks õigusvastast tegevust soosivateks faktoriteks

⁵⁴ Viide 48, § 1 lg 1 ja § 3 lg 1.

⁵⁵ Durnescu, I., *et al.* Juhtumikorraldaja käsiraamat. Korrektsiooni põhioskused. Tallinn: Auratrükk 2013, lk-d 11, 15.

⁵⁶ James, N, lk 6.

⁵⁷ Kasemets, P. Sotsiaalprogrammid vanglates. – Sotsiaaltöö 2003/4 (4), lk 53.

⁵⁸ James, N, lk 6.

1) antisotsiaalse käitumise ajalugu, 2) antisotsiaalse isiksuse muster, 3) antisotsiaalne tunnetus (sh hoiakud, väärtused, uskumused) ning 4) antisotsiaalsed kaaslased.⁵⁹

Vastavuse põhimõtte kohaselt tuleb taasühiskonnastavaid tegevusi läbi viia kooskõlas kinnipeetava võimete ja õppimisharjumustega. Samuti lähtub põhimõtte eeldusest, et kognitiiv-käitumuslik ja sotsiaalsele õppimisele tuginev sekkumistegevus (elloetletud sotsiaalprogrammide hulgast on hea näide sotsiaalsele õppimisele tuginevast sekkumistegevusest sotsiaalprogramm „Agressiivsuse asendamise treening“)⁶⁰ on retsidiivsuse vähendamisel kõige efektiivsem (nn üldine vastavuse põhimõtte). Veel tuleb sekkumistegevuste planeerimisel arvestada kinnipeetava iseärasusi, nagu motivatsioon, sugu, rahvus, vanus, õppimisvõime (nn spetsiifilise vastavuse põhimõtte).⁶¹

Riski-vajaduse-vastavuse mudel ega ka kinnipeetava individuaalne täitmiskava ei sätesta kinnipeetava vaba aja veetmise tingimusi, vaid keskenduvad eelkõige otseste taasühiskonnastavate tegevuste planeerimisele (sotsiaalprogrammid, õpe jmt). Sellegipoolest on näiteks Ashley B. Batastini *et al* erialakirjanduses seisukohal, et kinnipeetavale liigse vaba aja andmine või vaba aja kehv sisustamine võib pärssida kinnipeetava taasühiskonnastumist.⁶² Vastandlikult on kinnipeetavad küsitlusuuringutes vanglaelu positiivse osana välja toonud rohkem vaba aega, mis võimaldab „elu üle mõelda“ või lugeda.⁶³ Mõistagi ei saa autori hinnangul nende andmete põhjal teha järeldust, et vangla ajakavast vaba aja sootuks välja jätmine mõjuks kinnipeetavate taasühiskonnastamise vaatenurgast soodsalt – vaba aja (sh puhkeaja) andmata jätmine tekitaks kinnipeetavates vastumeelsust ning vähendaks tõenäoliselt motivatsiooni tegeleda taasühiskonnastamist toetavate tegevustega. Puhkeaja täielik eemaldamine oleks arusaadavalt vastuolus ka kehtiva siseriikliku ja rahvusvahelise vangistusõigusega (näiteks keelaks sellist praktikat Nelson Mandela reeglite⁶⁴ art 102).

Teaduskirjanduses on tõdetud näiteks spordipõhiste sekkumistegevuste efektiivsust retsidiivsuse vähendamisel noorte kinnipeetavate seas. Leitakse, et taolised tegevused, ka vanglasisese hobitegevuse vormis, pakuvad kinnipeetavale võimalust otseseks prosotsiaalseks

⁵⁹ Durnescu, I., *et al*, lk 12.

⁶⁰ Kasemets, P, lk 54.

⁶¹ Durnescu, I., *et al*, lk-d 12-13.

⁶² Batastini, A. B., *et al*, lk 289.

⁶³ Turu-uuringute aktsiaselts. Vanglate sisekliima uuring. Kinnipeetavate küsitlusuuring Tallinna, Tartu ja Viru vanglates. Tallinn: Justiitsministeerium 2018, lk-d 108-109.

⁶⁴ The United Nations General Assembly. The United Nations Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). Arvutivõrgus: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf (24.01.2024)

kontaktiks, mis omakorda aitab kujundada kinnipeetava sotsiaalseid oskusi ja parandada tema meeleolu. Sellele tuginedes on varasemad uuringud muuhulgas järeldanud, et igal võimalusel näib kasulik kombineerida informatsioonil põhinevaid sekkumistegevusi struktureeritud hobidega.⁶⁵ Niisiis tuleb arvestada, et kinnipeetava taasühiskonnastumist (kui ka tema institutsionaliseerumist) ei mõjuta üksnes planeeritud sekkumistegevused nagu õpe või sotsiaalprogrammid, vaid kinnipeetava terviklik vanglaelu kulg, muuhulgas vanglas veedetud vaba aeg, mis ei ole otseselt taasühiskonnastumise toetamise eesmärgil korraldatavate tegevustega sisustatud. Seega saab olla vahendiks kinnipeetava taasühiskonnastamisel ka vanglas tegutsev raamatuklubi.

Vanglas tegutsevate raamatuklubide mõju meessoost täisealiste kinnipeetavate taasühiskonnastamisele ei ole käesoleva magistritöö autorile teadaolevalt varasemalt eraldiseisvalt uuritud. Varasemad uuringud on keskendunud raamatukogu kui terviku mõjule kinnipeetavate taasühiskonnastamisele või noorte kinnipeetavate osalemisele raamatuklubis.^{66, 67} Kõnealustes uuringutes on raamatukogu kui terviku kohta järeldatud, et oskuslikult üles ehitatud raamatukogu omab kinnipeetavate taasühiskonnastamisele positiivset mõju, kuigi raamatuklubi taasühiskonnastava mõju osas ei ole ühemõttelist seisukohta võetud.

Seonduvalt kirjandusliku tegevuse taasühiskonnastava mõju varasema uurimisega tuleb samuti välja tuua, et *nothing works* doktriini varajane kriitika tugines muuhulgas ka uurimustele, mille kohaselt võib biblioteraapia kinnipeetavate taasühiskonnastumist positiivselt mõjutada.^{68,69,70} Biblioteraapia mõiste sisustamisel lähtub autor erialakirjanduses levinud sõnakasutusest, mille kohaselt biblioteraapia on üldmõiste, mis hõlmab eriilmelisi meetodikaid, kõige sagedamini arsti poolt määratud või kliiniline biblioteraapia (töövihikud ja/või eneseabiraamatud, mida kasutatakse kliinilises keskkonnas terapeutide teabe täiendamiseks), retseptiraamatud (tervishoiutöötajate poolt heaks kiidetud eneseabiraamatud, mis on soetatud arsti retsepti või enesejuhendamise teel) ja afektiivne või loominguline biblioteraapia (ilukirjanduse ja/või luule kasutamine, sageli rühmatööde raames). Biblioteraapia mõiste selgitamisel ei omistata

⁶⁵ Batastini, B. A., *et al*, lk 290.

⁶⁶ Stevens, T. The Role of The Prison Library in The Reform And Rehabilitation Process. Sheffield: University of Sheffield 1995.

⁶⁷ Fredricks, L. The Benefits and Challenges of Culturally Responsive EFL Critical Literature Circles. – Journal of Adolescent & Adult Literacy 2012/55 (6).

⁶⁸ Andrews, D. A. Some experimental investigations of the principles of differential association through deliberate manipulations of the structure of service systems. – American Sociological Review, 1980/45, lk-d 448-462.

⁶⁹ Andrews, D. A., Gendreau. Undergraduate training and correctional service. – Professional Psychology 1976(7), lk-d 21–30.

⁷⁰ Smith, P., *et al*. Validating the Principles of Effective Intervention: A Systematic Review of the Contributions of Meta-Analysis in the Field of Corrections. – Victims and Offenders 2009/4, lk 150.

määravat tähtsust ka sellele, et seda viiks läbi psühhiaatria, psühholoogia või muu taolise taustaga isik. Niisiis saab vähemasti laiendava tõlgenduse omistamisel pidada biblioteraapiaks ka korralistel kohtumistel ilukirjanduslike teoste teemal arutelu pidamist. Varasemad uuringud viitavad selgelt, et biblioteraapia on tõhus meede vaimse tervise häiretega isikute seisundite parendamisel,⁷¹ samuti on selle mõju täheldatud prosotsiaalse käitumise edendamisel õigusrikkujate taasühiskonnastamise kontekstis.⁷²

Autori hinnangul viitavad erialakirjanduses varasemalt tuvastatud asjaolud, et vangide vaba aja otstarbekas sisustamine aitab taasühiskonnastamisele kaasa. Mitmed vangid naudivad vaba ajaga kaasnevat võimalust mõtiskleda ja lugeda, jõudes selgelt järeldusele, et vaba aja täitmine lugemise, loetu üle mõtisklemise ja selle teistega arutamisega võib omada positiivset taasühiskonnastavat mõju. Samuti on võimalik, et loetletud tegevused soodustavad sotsiaalprogrammide mõju, kuna võivad vähendada kinnipeetavate stressitaset, hoiduda kõrvale vangistuse täideviimisega seonduvast morbiidsusest ja aidata leida sellega seonduvaid psühholoogilisi toimetulekumehhanisme.⁷³ Selliseid asjaolusid kombineerivad näiteks Tartu ja Tallinna vanglates korraldatavad kinnipeetavate raamatuklubid. Selline potentsiaalne mõju pakub taasühiskonnastamist uurivatele isikutele selgelt huvi, arvestades eelkõige ka seda, et raamatuklubide mõju kinnipeetavate taasühiskonnastamisele ei ole varasemalt uuritud.

⁷¹Wells, E., *et al.* Psycho-oncology Bibliotherapy Program for Improving the Emotional Wellbeing of People Undergoing Cancer Treatment: Literature Review and Preliminary Findings. – *Journal of the Australian Library and Information Association*, 2023/72 (3), lk 285-287.

⁷²Gendreau, P., Ross, B. Effective Correctional Treatment: Bibliotherapy for Cynics. – *Crime & Delinquency*, 1979/25 (4), lk 470.

⁷³Nell, V. *Lost in a Book. The Psychology of Reading for Pleasure*. New Haven, Connecticut: Yale University Press 1988, lk 245.

2. Raamatuklubi toimimine Tallinna Vanglas ja Tartu Vanglas

Autor käsitleb raamatuklubi kui nähtust, mis soosib kinnipeetavate mitteformaalset õpet eelkõige läbi kirjandusteoste lugemise, analüüsi ja grupisisese arutelu. Raamatuklubi mõiste ja tegevuse üksikasjade avamine nõuab esmalt õppe, formaalse õppe ja mitteformaalse õppe mõistete täpsemat sisustamist, seejärel raamatuklubi tegevuse eristamist sarnastest nähtustest nagu näiteks biblioteraapia. Pärast seda kirjeldab autor üksikasjalikult Tallinna Vangla ja Tartu Vangla tegevust.

VangS § 35 lg 1 sätestab, et kinnipeetavale, kellel puudub põhiharidus, võimaldatakse põhihariduse omandamine vastava riikliku õppekava alusel, juhul kui see on individuaalses täitmiskavas ette nähtud. Viidatud säte reguleerib üksnes formaalse õppe tulemina n-ö formaalse hariduse omandamist. Autor lähtub formaalse õppe defineerimisel osaliselt Peter Jarvise poolt terminile omistatud tähendusest, mille kohaselt formaalne õpe on õpe hierarhiliselt struktureeritud haridussüsteemis, mida kasutatakse algkoolist ülikoolini.⁷⁴

P. Jarvise definitsioonist täiel määral lähtumine ei oleks asjakohane, sest tema definitsioon hõlmab ka kõrghariduse omandamist. VangS § 35-st tulenevalt ei kuulu kõrgharidus kinnipeetavale pakutavate hariduse omandamise võimaluste hulka. Autori hinnangul ei saa raamatuklubi osalemine olla käsitletav formaalse haridusena, sest raamatuklubi ei vasta vormiliselt formaalse õppe definitsioonile, kuna raamatuklubi ei ole hierarhilise haridussüsteemi osa.

P. Jarvise definitsioon ei hõlbusta eraldiseisva termini *õpe* sisustamist, seega tuleb selle sisustamiseks kasutada täiendavaid allikaid. Eesti Keele Instituudi ühendsõnastik kirjeldab mõistet *õpe* kui õpetamist ja õppimist koos.⁷⁵ Mõistete *õppimine* ja *õpetamine* üksikasjalikum avamine kalduks autori hinnangul käesoleva magistritöö eesmärgiks kõrvale, mistõttu lähtub autor õppe üldisest argi- ja kõnekeelsest tähendusest, ehk sellest, et *õpe* kujutab endast kinnipeetavate seisukohalt eelkõige teadmiste, väärtuste ja oskuste omandamise protsessi.

⁷⁴ Jarvis, P. International Dictionary of Adult and Continuing Education. London: Routledge 2005, lk 248.

⁷⁵ Eesti Keele Instituut. Sõnaveeb. EKI Ühendsõnastik 2024. *Õpe*. Arvutivõrgus: <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/õpe/1> (27.02.2024).

Formaalse õppe defineerimine on vajalik mitteformaalse õppe (kasutusel ka termin *informaalne õpe*, ingl *non-formal education*) mõiste avamiseks.⁷⁶ Autor defineerib mitteformaalset õpet kui õpet, mis toimub väljaspool hierarhiliselt struktureeritud haridussüsteemi. Seega saab mitteformaalseks õppeks liigitada ka raamatuklubis osalemisega potentsiaalselt kaasnevate teadmiste, väärtuste ja oskuste omandamise protsessi.

Erialakirjanduses on laialt levinud käsitlus, mille kohaselt madal haridustase on tihedalt seotud antisotsiaalse käitumisega, sealhulgas nii esmaste õigusrikkumiste kui ka retsidiivsusega.⁷⁷ Taasühiskonnastamist käsitlevas erialakirjanduses on esitatud seisukoht, et kinnipeetavate poolt formaalse hariduse, sealhulgas nt põhihariduse, kutsehariduse, keskkooli või ka kõrghariduse omandamine, on tõhus (osade autorite hinnangul konkreetse tingimuste täidetuse korral ka kuluefektiivne)⁷⁸ vahend kinnipeetavate retsidiivsuse vähendamiseks.⁷⁹

Eestis läbiviidud retsidiivsuuringute tulemusena on jõutud järeldusele, et üks peamisi retsidiivsust potentsiaalselt mõjutavaid tegureid on vanglast vabanenu formaalne haridustase – näiteks on võrreldud kinnipeetavate formaalset haridustaset (alg-, põhi-, kutse-, kesk-, keskeri- või kõrgharidus) ja vaatlusperioodil asetleidnud retsidiivsust.^{80,81} Formaalse haridustaseme kindlakstegemine kujutab endast uuritava isiku haridustasemele formaalse ehk vormilise hinnangu andmist, mistõttu on vajalike andmete olemasolu korral tegemist objektiivse ja selgelt omistatava hinnanguga. See lihtsustab oluliselt formaalse haridustaseme kui muutuja kasutamist mõõdikuna võrreldes näiteks mitteformaalse õppe mõju analüüsimisega retsidiivsusele või üldisemalt taasühiskonnastumisele.

Mitteformaalse õppe asetleidmise, selle sisu ja mõju analüüsimine on täiendavat analüüsi vajav hindamisotsus. Mitteformaalse õppe olemasolu ja sisu või ka muude taasühiskonnastamise seisukohalt oluliste mõjutuste tuvastamiseks tuleb anda ülevaade nähtusest, mis potentsiaalselt mitteformaalset õpet soodustab, milleks käesoleva magistritöö raames on Tallinna Vanglas ja

⁷⁶ Jarvis, P, lk 455.

⁷⁷ Duwe, G. The Use and Impact of Correctional Programming for Inmates on Pre- and Post-Release Outcomes. Minnesota: National Institute of Justice 2017, lk-d 6-7.

⁷⁸ Wendy, E., Jeanne Bayer, C. Learning to Reduce Recidivism: A 50-State Analysis of Postsecondary Correctional Education Policy. Washington: Institute for Higher Education Policy 2005/11, lk 23.

⁷⁹ Magee, G. Education Reduces Recidivism. – Technium Social Sciences Journal, 2021/16, lk 175–177.

⁸⁰ Ahven, A., Salla, J., Vahturs, S. Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk-d 13, 77. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsus_eesti_s._justiitsministeerium._2010.pdf (05.04.2024).

⁸¹ Ahven, A., Roots, A., Sööt, M-L. Retsidiivsus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Tallinn: Justiitsministeerium 2017, lk 25. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuseestis_2017.pdf (05.04.2024).

Tartu Vanglas tegutsev raamatuklubi. Selle põhjal saab hinnata raamatuklubi võimalikku mõju selle liikmetele. Kirjeldatud mõju olemasolu väljaselgitamiseks on vajalik kirjeldada raamatuklubide toimimise korraldust, et tuvastada ja analüüsida grupis osalemisega kaasnevaid võimalikke mõjusid.

Raamatuklubi mõiste lahtiseletamisel, et selle mõju uurida, on vajalik eristada raamatuklubi mõistet ja vaatlusaluseid raamatuklubisid muudest raamatuklubiga sarnastest nähtustest, eelkõige biblioteraapiast. Eesti Keele Instituut defineerib biblioteraapiat kui tervenemise eesmärgil soodsaid tundmusi tekitavate raamatute lugemist, psühhoteraapia vormi.⁸² Erinevates teadusdistsipliinides praktiseerivad autorid on raamatuklubi defineerinud erinevatel viisidel, tihtilugu äärmiselt laiapõhjaliselt, kuid pea kõiki definitsioone ühendab tegur, et biblioteraapia peab teenima terapeutilist eesmärki.⁸³ Autor leiab, et käesoleva magistritöö raames uuritavaid raamatuklubisid ei saa pidada biblioteraapia esinemisvormiks eelkõige põhjusel, et raamatuklubi läbiviimise eesmärke ei saa autori hinnangul pidada valdavas osas terapeutilisteks, ehk n-ö ravivateks.

Kuigi iga raamatuklubi tegevusega võivad potentsiaalselt kaasneda terapeutilisteks liigitatavad mõjud (näiteks eneserefleksiooni kogemine), ei ole selliste mõjude esile kutsumine raamatuklubi läbiviimise eesmärkide seas piisavalt kesksel kohal, et raamatuklubi olemuse defineerimisel neid sedavõrd tähtsaks pidada. Siiski mõonab autor, et õppe ja teraapia kogemise piiritlemine võib vajada meditsiinilisi eriteadmisi ja väljuda seetõttu käesoleva magistritöö piiridest. Neid asjaolusid arvestades peab autor uuritavaid raamatuklubisid biblioteraapia gruppidele sarnaseks, mistõttu on nende mõningane omavaheline võrdlemine õigustatud, arvestades mõlema nähtuse eripärasid.

Järgnevalt selgitab ning võrdleb autor tuginedes ainuüksi Tallinna Vangla raamatuklubi ja Tartu Vangla raamatuklubi korraldajatega läbiviidud poolstruktureeritud intervjuude käigus kogutud teabele kõnealuste raamatuklubide tegevust, et järgmises peatükis tuvastada raamatuklubide tegevuses esinevaid võimalikke taasühiskonnastavaid mõjusid.

⁸² Eesti Keele Instituut. Sõnaveeb. EKI Ühendsõnastik 2024. Biblioteraapia. Arvutivõrgus: <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/õpe/1> (15.03.2024).

⁸³ Davis, C., Garrett, A. 'Why Bibliotherapy?' A Content Analysis of its Uses, Impediments and Potential Applications for School Libraries. - Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, 2017/6, lk 78.

2.1. Tallinna Vangla raamatuklubi

Tallinna Vangla raamatuklubi on üks vanglas korraldatava huvitegevuse vorme. VangS-i regulatsioon ei näe otseselt ette vanglasisesest huvitegevuse olemasolu. Tallinna Vangla kodukord näeb aga p-s 17.2.1 ette, et vangla korraldab huvitegevust vastavate võimaluste olemasolul.⁸⁴ Tallinna Vangla kodukorra seletuskiri täpsustab aga, et Tallinna Vanglal puudub huvitegevuse tagamise kohustus, kuid huvitegevust võimaldatakse vastavate võimaluste olemasolul.⁸⁵ Tallinna Vangla kodukord täpsustab p-s 17.2.3, et huvitegevus on kinnipeetava individuaalses täitmiskavas püstitatud riske maandavaid tegevusi toetav tegevus.⁸⁶ Sama kodukorra punkt näeb täiendavalt ette, et huvitegevuse võimaldamise eesmärk vanglas on luua kinnipeetavatele pärast vabanemist eeldused ühiskonnas hästi toime tulla.

Kuigi see ei ole otseselt hõlmatud käesoleva magistritöö eesmärgiga, on autori hinnangul tarvilik pöörata *de lege ferenda* korras tähelepanu võimalikule normitehnilisele probleemile seondvalt Tallinna Vangla kodukorras sätestatud huvitegevuses osalemise alustega. Kui Tallinna Vangla kodukorra p 17.2.3 näeb ette, et huvitegevus on ette nähtud individuaalses täitmiskavas püstitatud riskide maandamiseks, jääb arusaamatuks, millisel alusel võimaldab Tallinna Vangla raamatuklubi osalemist kinnipeetavatel, kellele individuaalset täitmiskava ei koostata. Muuhulgas lähtub autor eeldusest, et kui Tallinna Vangla kodukord sätestab huvitegevuse eesmärgi (individuaalses täitmiskavas püstitatud riskide maandamine), siis on huvitegevusest osavõtmine võimalik üksnes sätestatud eesmärkide piires ja huvitegevuses osamine saab toimuda ainult huvitegevuse eesmärgi täitmise tarbeks. VangS § 16 lg 1 näeb ette, et individuaalne täitmiskava koostatakse kinnipeetavale, kelle poolt kuulub reaalselt ära kandmisele vähemalt ühe aasta pikkune vangistus. KarS § 45 lg 1 sätestab, et vangistuse minimaalne kestus on kolmkümmend päeva. Autori hinnangul viitab Tallinna Vangla kodukorra, VangS-i ja KarS-i regulatsiooni tõlgendus sellele, et huvitegevusest osavõtmine kinnipeetavate poolt, kelle vangistuse kestus ei ulatu ühe aastani, on põhjendamatult.

Autor leiab, et selline VangS-i ega Tallinna Vangla kodukorra sätete sisustamine ei ole kooskõlas vangistusõiguse eesmärkidega, mistõttu võib olla põhjendatud Tallinna Vangla

⁸⁴ Tallinna Vangla kodukord, p 17.

⁸⁵ Tallinna Vangla kodukorra seletuskiri. Kinnitatud Tallinna Vangla direktori 22.11.2018 käskkirjaga nr 1-1/18/88, Tallinn 2018, p 17.2.1.

⁸⁶ Tallinna Vangla kodukord, p 17.2.3.

kodukorra kirjeldatud osas täpsustamine. Huvihariduse andmisele eesmärgi seadmine läbi kinnipeetava individuaalse täitmiskava ei ole autori hinnangul vajalik, sest sama eesmärgi saab *de lege ferenda* saavutada siis, kui seada huvihariduse eesmärgiks kinnipeetava üldine taasühiskonnastumine, mida saab hinnata muuhulgas kinnipeetava individuaalse täitmiskava põhjal, siis kui see on talle koostatud.

Tallinna Vangla raamatuklubi tegutseb hinnanguliselt alates 2020. aastast. Tallinna Vangla raamatuklubi koosneb neljast eraldiseisvast rühmast: eestikeelne meeskinnipeetavate rühm, eestikeelne naiskinnipeetavate rühm, venekeelne meeskinnipeetavate rühm ja venekeelne naiskinnipeetavate rühm. Mees- ja naiskinnipeetavate raamatuklubi rühmad on eraldatud muuhulgas VangS § 12 lg 1 p-s 1 sätestatud eraldihoidmise printsiibist tulenevalt, mille kohaselt hoitakse vanglas mehi ja naisi eraldi. Raamatuklubi tegevuse läbiviimine eraldiseisvalt nii eesti kui ka vene keeles on tingitud pragmaatilisest vajadusest tagada raamatuklubi liikmete omavaheline vahetu suhtlus. Kõik Tallinna Vangla raamatuklubi rühmad lähtuvad samadest töökorralduslikest põhimõtetest ning neid kõiki viib läbi Tallinna Vangla huvijuht-raamatukoguhoidja.⁸⁷

Raamatuklubi kui huvitegevuse vormi väljaarendamine Tallinna Vanglas, Tartu Vanglas ja Viru Vanglas toimus põhimõttel, et igas vanglas tegutsema asuv raamatuklubi peaks lähtuma samadest eesmärkidest. Seda nõuet arvestades koostati formaalne raamatuklubi eesmärkide loetelu:

- 1) „mõtestatud tegevus vanglas,
- 2) eneseväljenduse oskuse parandamine,
- 3) kuulamisoskuse arendamine,
- 4) empaatiavõime suurendamine,
- 5) lugemisharjumuse kujundamine,
- 6) loovuse arendamine,
- 7) kinnipeetavate silmaringi laienemine,
- 8) analüüsioskuse arendamine.“⁸⁸

Eelnevalt loetletud ja raamatuklubide tegevuse eelselt sätestatud eesmärgid sarnanevad suurel määral eesmärkidega, mis kõikide uuritavate raamatuklubi korraldajate hinnangul ka

⁸⁷ Tallinna Vangla raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 27.02.2024 Rae vallas.

⁸⁸ Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

raamatuklubide tegeliku toimimise käigus realiseeruvad.^{89,90,91} Märkimisväärne diferents esineb aga raamatuklubide tegevuse alustamisele eelnenud tegevuskavade võrdluses käesoleva magistritöö koostamise ajal toimuvate tegevustega. Raamatuklubide tegevuse alustamisele eelnenud ettevalmistuse jooksul koostati loetelu tegevustest, mida Tallinna Vangla raamatuklubi pidi hakkama läbi viima: 1) raamatute lugemine ja nende üle diskuteerimine, 2) raamatuklubi korraldaja koostatud esitlused eelkõige raamatu autori eluloo või muu autoriga seonduva informatsiooni kohta, 3) kinnipeetavate koostatud loomingu presenteerimine ja diskuteerimine, 4) kirjandusteemalised viktoriinid, 5) kinnipeetavate poolt kirjandite kirjutamine nende loetud raamatute teemal ja 6) muud raamatuklubi korraldaja poolt otstarbekaks peetavad tegevused, mida kinnipeetavad välja pakuvad.⁹² Praktikas esineb Tallinna Vangla raamatuklubis eelkõige eeltoodud loetelu osiseid 1)-4), ehk kinnipeetavad ei kirjuta loetu põhjal kirjandeid ning muid tegevusi lisaks loetelu punktis 1)-4) väljatoodule esineb harva.⁹³

Raamatuklubi tegevuse korraldamisel lähtutakse eelkõige kasuliku hõive põhimõttest – kinnipeetava vanglas veedetud aeg peaks olema sisukas, s.t aitama kaasa tema taasühiskonnastamisele. See aitab muuhulgas vältida ka potentsiaalselt institutsionaliseerimist. Raamatuklubi tegevus ei ole selles tähenduses Tallinna Vanglas ainulaadne, vaid on üks osa laiemast huvitegevuse süsteemist – näiteks on kinnipeetavatel võimalik osa võtta ka teistest huviringidest, nagu näiteks keraamikaklubi ja kunstiring. Samuti suunatakse kinnipeetavaid näitama initsiatiivi vanglasiseste ürituste korraldamisel – näiteks korraldasid kinnipeetavad koostöös vangla personaliga 2023. aastal Tallinna Vanglas arvamuspäeva teemal „Distantsvanem“, kus kogu päeva jooksul peeti Tallinna Vangla territooriumil eesti ja vene keelseid loenguid seonduvalt kaugvanemlusega, mis on kinnipeetavate seas levinud.⁹⁴

Tallinna Vangla raamatuklubi ei lähtu kirjalikult sätestatud tegevuskorrast või metoodikast. Tallinna Vangla raamatuklubi aktiivne tegevus toimub iga kahe nädala järel toimuvatel raamatuklubi kohtumistel. Kohtumiste orienteeruv ajaline kestus on 1,5 – 2 astronoomilist tundi. Kohtumised toimuvad huvitegevuse ruumis, milleni jõudmiseks on tarvilik valvuri saatmine üksusest, kuhu kinnipeetav on paigutatud, huvitegevuse ruumini. Sellest tulenevalt

⁸⁹ *Ibidem.*

⁹⁰ Tallinna Vangla raamatuklubi korraldaja suuline teada autorile 27.02.2024 Rae vallas.

⁹¹ Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi korraldaja suuline teada autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

⁹² Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

⁹³ Tallinna Vangla raamatuklubi korraldaja suuline teada autorile 27.02.2024 Rae vallas.

⁹⁴ *Ibidem.*

suurendab raamatuklubis osalemine ka raamatuklubi liikmest kinnipeetava võimalusi regulaarseks liikumiseks vangla territooriumil – võimalik, et ilma raamatuklubi tegevusest osa võtmata puuduks kinnipeetaval võimalus vanglas täiendavalt liikuda. Kinnipeetavate väga piiratud liikumisvõimaluste tõttu on vangla territooriumil liikumine mitmete kinnipeetavate jaoks positiivse väärtusega, eriti juhul, kui kinnipeetav ei omanda formaalset haridust ega tööta. Huvitegevuse ruumini liiklemine annab seega kinnipeetavale võimaluse vanglas liigelda ning näha tavapärasega võrreldes rohkem teisi isikuid (kaaskinnipeetavaid, vanglaametnikke jt).⁹⁵

Raamatuklubi liikmeks olemise tingimuseks on kinnipeetava mõningane väljumine tema mugavustsoonist, sest kinnipeetav on kohustatud lugema raamatuklubi korraldaja poolt laiali jaotatud raamatuid. On võimalik, et kinnipeetav ühineb raamatuklubiga, kuid tema lugemissoov piirdub üksnes näiteks konkreetse kirjandusžanriga. Sellisel juhul ei ole tema tulemuslik osavõtt raamatuklubi tööst aga sisuliselt võimalik, sest kui ta raamatuklubi korraldaja jaotatud raamatuid ei loe, ei saa ta ka raamatuklubi kohtumisel toimuvast arutelust osa võtta.⁹⁶

Täiendav tingimus raamatuklubi liikmelisuseks on julgeolualaste piirangute puudumine. Näiteks ei ole Tallinna Vangla ega ka Tartu Vangla raamatuklubi tegevuses osalemine võimalik kinnipeetavale, kes on vangla sisekorraeeskirja § 100 lg 1 alusel kartserisse paigutatud. Veel ei saa kinnipeetav Tallinna Vangla ega Tartu Vangla raamatuklubis osaleda näiteks põhjusel, et tema raamatuklubis osalemine oleks vastuolus eraldihoidmise printsiibiga VangS § 12 tähenduses.⁹⁷

Üheaegselt saab raamatuklubi rühmas olla kuni 12 kinnipeetavat. Osalejate maksimumarvu selgitab muuhulgas raamatuklubis osalevatele kinnipeetavatele jaotatavate raamatute hankimise protsess. Raamatuklubi liikmed loevad raamatuklubi tegevuse raames teavikuid, mis ei ole saadaval kinnipeetavatele, kes ei ole raamatuklubi liikmed. Raamatuklubi korraldaja tellib üks kord iga kalendriaasta jooksul Justiitsministeeriumi vahendusel raamatuklubi tegevuses kasutamiseks raamatuid, kusjuures maksimaalselt võimaldab Justiitsministeerium tellida igaks raamatuklubi kohtumiseks 12 raamatut. Kuna raamatuklubi tööpõhimõtetest tulenevalt jaotatakse igale raamatuklubi liikmele järgmisel kohtumisel arutlemisele kuuluv raamat, on raamatuklubi liikmete piirarvuks 12.⁹⁸

⁹⁵ *Ibidem.*

⁹⁶ *Ibidem.*

⁹⁷ *Ibidem.*

⁹⁸ *Ibidem.*

Tavapäraselt on Tallinna Vangla raamatuklubi liikmete arv 6-10 kinnipeetava vahel. Raamatuklubi korraldaja peab ideaalseks kinnipeetavate arvuks 8, kuna see võimaldab tema hinnangul mitmekülgset arutelu raamatuklubi tegevusele ettenähtud ajalistes raamides. Juhul, kui raamatuklubi liikmeid on üle kümne, ei ole raamatuklubi liikmete vaheline debatt sedavõrd sujuv, kui see on vähemate liikmetega. Raamatuklubi korraldaja arvates on minimaalne kinnipeetavate arv, mille tulemusena raamatuklubi kohtumised sisukalt kulgevad, 4-5 kinnipeetavat. Kui raamatuklubi liikmete arv on sellest väiksem, võib tekkida olukord, kus kinnipeetavate arvamused loetud raamatu kohta on sedavõrd kattuvad, et sisuline arutelu loetud raamatu üle puudub. Raamatuklubi liikmete arv on kinnipeetavate vabanemise, avavanglasse paigutamise ja uute kinnipeetavate vanglasse saabumise tõttu pidevas muutumises. Seetõttu ei ole kõikide raamatuklubi rühmade tegevus katkematu, vaid raamatuklubi mõne rühma tegevus peatatakse ajaks, kui raamatuklubi liikmete arv on raamatuklubi korraldaja hinnangul liiga väike.⁹⁹

Raamatuklubis käsitlemist leidvate raamatute valimise otsustab Tallinna Vangla raamatuklubi korraldaja koostöös Tartu Vangla raamatuklubi korraldajaga Justiitsministeeriumi heakskiidul. Raamatuklubi korraldaja valib raamatuklubis kasutatavad teavikud tulenevalt sellest, mis tema hinnangul võiks olla kinnipeetavatele huvitav, seejuures lähtutakse ka pragmaatilistest piirangutest nagu nt raamatute kättesaadavus raamatukauplustes. Lisaks on raamatuklubi korraldaja jaoks oluline raamatuklubi liikmete silmaringi laiendamine ja käsitlemisele kuuluvate raamatute mitmekülgsus, mistõttu on välistatud näiteks üksnes ajalooliste romaanide või fantastika lugemine.¹⁰⁰

Raamatuklubide tarbeks tellitavad teavikud peavad saama heakskiidu Justiitsministeeriumilt, seejuures ei võimaldata reeglina kuritegevusega seotud raamatute, näiteks kriminaalromaanide, tellimist – selle põhjuseks on soov raamatute lugemise teel n-ö viia lugeja mõtted vangistusest eemale.¹⁰¹ Raamatuklubis käsitletakse peamiselt proosat, vt raamatuklubis käsitletud teavikute kohta ptk 3.2 ja lisa 4. Raamatuklubi korraldaja arvestab raamatute tellimisel ka raamatuklubi liikmete sooviga, kuid kuna raamatute tellimine toimub kord kalendriaastas, ei ole kõigil kinnipeetavatel võimalik raamatuklubis käsitletava kirjanduse osas selliselt soovitusi anda, et nende soovitatud raamatud jõuaksid raamatuklubis käsitlemisele siis, kui nad isiklikult veel raamatuklubi liikmed on. Seda põhjusel, et kohati on kinnipeetavate vangistuse kestus liiga

⁹⁹ *Ibidem.*

¹⁰⁰ Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

¹⁰¹ *Ibidem.*

lühike selleks, et nende raamatuseoovitus jõuaks potentsiaalselt realiseeruda (01.01.2024. a seisuga oli vangistust kandva isiku vanglakaristuse mediaankestus 10 kuud).^{102,103}

Raamatuklubi tegevuse peamine osa on raamatuklubi korraldaja poolt raamatuklubi liikmetele jagatavate raamatute lugemine ja seejärel raamatus käsitletud teemade grupiviisiline analüüs. Tallinna Vangla raamatuklubi kohtumistel arutletakse ennekõike eelmisel kohtumisel liikmetele jagatud raamatu süžee, tegelaste ja muude kinnipeetavatele huvi pakkuvate teemade üle. Raamatuklubi korraldaja innustab kinnipeetavaid raamatu osas põhjendatud moel arvamust avaldama, teiste raamatuklubi liikmetega raamatu osas tekkinud erimeelsuste osas vestlema. Raamatuklubi korraldaja nõuab, et raamatuklubi liikmete vaheline arutelu oleks sisukas, näiteks ei ole piisav raamatuklubi liikme paljasõnaline remark, et raamat „on jama“. Raamatuklubi kohtumiste ajal ei ole samuti lubatud ebakonstruktiivse ja halvustava suhtumise väljendamine kaaskinnipeetavate või vanglaametnike suhtes, samuti välditakse raamatuklubi liikmeid isiklikult puudutavate vangla töökorraldust käsitlevate küsimuste arutelu, kui teistel raamatuklubi osalejatel puudub probleemiga piisav puutumus.¹⁰⁴

Vaatamata sellele, et raamatuklubi nimi viitab raamatuklubis üksnes raamatutega seonduvatele tegevustele, on Tallinna Vangla raamatuklubi tegevus sellest mõnevõrra laiem. Tavapärase Tallinna Vangla raamatuklubi kohtumise kestusest kulub eelmisel kohtumisel liikmetele jaotatud raamatu üle arutamiseks umbes pool kohtumise ajast. Teise poole kohtumise ajast võidakse arutada muudel teemadel – kinnipeetavate seas on sagedased teemad näiteks toidu valmistamine, päevapoliitika ja vanglaväline elu (viimase kohta saab kogemusi ja muljeid jagada eelkõige raamatuklubi korraldaja). Peale eelviidatud teemade käsitlemise kasutavad kinnipeetavad raamatuklubi ka selleks, et väljendada ja arutada vangistusega kaasnevate stressorite üle. Käesoleva magistritöö koostamise ajal saab näiteks asjaolust, mis tekitab kinnipeetavate seas stressi, tuua välja Tartu Vangla ümberkorraldused, mille tulemusena asub suur osa Tartu Vanglas viibivaid kinnipeetavaid karistust kandma Tallinna Vanglasse.¹⁰⁵

Lisaks raamatuklubi tegevuse käigus liikmetele jaotatud raamatutele on sagedane ka raamatuklubi liikmete poolt üksnes näiteks televiisoris tähelepanu pälvinud või nende poolt

¹⁰² Vanglateenistus. Vanglateenistuse avalik andmelaud: 2023 statistika. Arvutivõrgus: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojNzQ5NTAxZGIYTDiYi00NGM0LWExN2MtNjkxNjg3NTg5NmFkIiwidCI6IjRmYjQ2MmUyLWE2MzktNGJlNC1iM2U1LTM2ZW1MTg0M2M5MSIsImMiOiI9> (22.03.2024).

¹⁰³ Tallinna Vangla raamatuklubi korraldaja suuline teada autorile 27.02.2024 Rae vallas.

¹⁰⁴ *Ibidem.*

¹⁰⁵ *Ibidem.*

varasemalt loetud raamatute üle arutamine. Näiteks võib kinnipeetav arutleda enda poolt varasemalt läbi loetud raamatu üle, eriti olukorras, kus ka teised raamatuklubi liikmed on kõnealuse raamatuga tuttavad. See hõlmab nii vangistuse kestuse jooksul kui ka varasemalt loetud raamatuid. Samuti on võimalik küsida teistelt raamatuklubi liikmetelt arvamust selle osas, kas mõni raamat on nende hinnangul lugemiseks piisavalt huvitav.¹⁰⁶

Raamatuklubi kohtumine võib aset leida ka ilma konkreetse raamatu üle arutelu pidamata, näiteks võidakse ühiselt filme vaadata ja seejärel võrrelda filmi ning selle aluseks olnud raamatu süžeed, filmilavastaja ja kirjaniku erinevaid vaatepunkte ning kunstilisi või ülesehituslikke eesmärke. Raamatuklubi liikmete ja laiemalt kõigi kinnipeetavate seas on väga hinnatud raamatuklubi kohtumised, mille käigus kinnipeetavaid külastavad vanglavälised isikud (näiteks kirjanikud). Vanglaväliste isikute positiivne tähelepanu on kõrgelt hinnatud ka kinnipeetavate poolt, kes raamatuklubi tegevuses ei osale.¹⁰⁷

Autoril puudus magistritöö raames teostatud uuringu käigus võimalus koguda andmeid Tallinna Vangla raamatuklubis käsitletud raamatute kohta, mistõttu on autoril võimalik uurida üksnes Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi ja Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi poolt käsitletud kirjandust. Kuna vanglad roteerivad omavahel raamatuklubi tarbeks soetatud kirjandust, siis käsitles Tallinna Vangla raamatuklubi tõenäoliselt suurel määral sarnaseid raamatuid võrreldes teiste raamatuklubidega.

¹⁰⁶ *Ibidem.*

¹⁰⁷ *Ibidem.*

2.2. Tartu Vangla raamatuklubi

Tartu Vangla raamatuklubi kui Tartu Vanglas korraldatav huvitegevus, sarnaselt huvitegevusele Tallinna Vanglas, ei ole VangS-is reguleeritud, kuna VangS-i sätteid kohaldatakse igas Eesti vanglas ühetaoliselt – VangS § 1 näeb ette, et VangS sätestab vangistuse, aresti ja eelvangistuse täideviimise korra ning korralduse, samuti vanglateenistuse ning teenistuse vanglaametnikuna mõiste ja tingimused. Seega kohaldub VangS laiapõhjaliselt vangistuse täideviimisele kogu Eestis. Ainsaks erandiks, ehk olukorraks, mille puhul VangS näeb ette Eestis asuvate vanglate vahel mõne erisuse, on VangS §-s 172⁷ sätestatu, mis puudutab aresti täideviimist, kuid selle teema põhjalikum käsitlemine väljub käesoleva magistritöö raamidest.

Tartu Vangla kodukorra p 18.1 sätestab, et käsitöö, muusika või muu huvitegevus on kinnipeetava individuaalses täitmiskavas püstitatud riske maandavaid tegevusi toetav tegevus.¹⁰⁸ Sidudes huvitegevuse mõiste kinnipeetava individuaalse täitmiskavaga tekib Tartu Vangla kodukorra teleoloogilisel tõlgendamisel sama probleem võrreldes Tallinna Vangla kodukorraga, mida autor on juba käsitlenud käesoleva magistritöö peatükis 2.1. Autor ei asu varem esitatud seisukohti kordama, kuid kokkuvõtlikult seisneb probleem asjaolus, et huvitegevuse individuaalse täitmiskavaga sidumine seab kahtluse alla ilma individuaalse täitmiskavata kinnipeetavate huvitegevuses osalemise lubatavuse, mis ei ole aga huvitegevuse korraldamise eesmärkidega kooskõlas.

Tartu Vangla raamatuklubi koosneb kahest grupist – eestikeelsest ja venekeelsest raamatuklubist, mida korraldavad erinevad isikud. Kuna kummagi raamatuklubi rühma tegevuspõhimõtetes esineb erinevusi, kirjeldab autor Tartu Vangla eestikeelse ja venekeelse raamatuklubi tegevusi ja olemust eraldiseisvalt. Tartu Vanglas raamatuklubi ei jagune mees- ja naisrühmadeks, kuna Tartu Vanglas kannavad vangistust üksnes meessoost kinnipeetavad.^{109,110}

Tartu Vangla eestikeelset raamatuklubi viib läbi Tartu Vangla sotsiaaltöötaja, kes tegutsedes varasemalt Tartu Vanglas huvijuhina korraldas kogu Tartu Vanglas toimunud huvitegevust. Eestikeelne raamatuklubi alustas tegevust 2021. aasta augustis. Tartu Vanglas oli ka varasemalt

¹⁰⁸ Tartu Vangla kodukord, kinnitatud Tartu Vangla direktori 11.02.2013 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013.

¹⁰⁹ Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

¹¹⁰ Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi korraldaja suuline teada autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

raamatuklubi tegutsenud, kuid 2021. aastal alustatud raamatuklubi ei lähtunud töökorralduse põhimõtete väljatöötamisel suuresti varasemalt tegutsenud raamatuklubist. Tartu Vangla raamatuklubi tegevuse alustamisel töötas eestikeelse raamatuklubi läbiviija välja raamatuklubi kohtumiste läbiviimise reeglid, tegevuskava ning eesmärgid. Raamatuklubi formaalselt sätestatud eesmärgid määratleti Tartu Vangla raamatuklubi asutamisel identselt Tallinna Vangla raamatuklubi eesmärkidega, mida autor käsitles varasemalt peatükis 2.1.¹¹¹

Sarnaselt Tallinna Vangla raamatuklubiga on Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi peamine eesmärk kinnipeetavate mõtestatud tegevus ehk kasulik hõive. Raamatuklubi kuulub seejuures laiemasse huvihariduse süsteemi, mille raames töid kinnipeetavad läbiviidud ankeetküsitluse vastustes välja, et neil on võimalik tegeleda näiteks ka keraamika või nõelaviltilimisega.¹¹² Ankeetküsitluse vastuseid analüüsib autor põhjalikumalt käesoleva magistritöö peatükis 3.2.

Samamoodi nagu Tallinna Vanglas, ei ole Tartu Vangla eestikeelsel raamatuklubil ühest formaliseeritud töömetoodikat, mis tähendab, et raamatuklubi tegutseb eelkõige selle korraldaja parima äranägemise järgi, arvestades Tartu Vanglas kehtivaid norme. Raamatuklubi kohtumised kestavad tavapäraselt 90 minutit ja leiavad aset kaks korda kuus. Kohtumised toimuvad peamiselt Tartu Vangla raamatukogu kõrval asuvas õppetegevuse ruumis, s.t klassis. Kohtumise alguses võimaldatakse kõigil raamatuklubi liikmetel raamatukogust vabal valikul laenutada neli täiendavat raamatut, millele lisandub raamatuklubis käsitlemisele kuuluv raamat. See kujutab endast autori hinnangul kesket erinevust võrreldes Tallinna Vangla raamatuklubis osalevate kinnipeetavate kogemusega raamatuklubis – Tartu Vangla eestikeelses ja ka venekeelses raamatuklubis osalemine annab kinnipeetavale võrreldes raamatuklubis mitteosalevate kinnipeetavatega objektiivse materiaalse hüve, ehk võimaluse ise riiulitelt valida ja laenutada iga kahe nädala tagant neli täiendavat raamatut.¹¹³

Tartu Vangla raamatuklubi kokkusaamised algavad eelnevalt kirjeldatud raamatukogu külastusega, mis kestab ca 15-20 minutit. Seejärel suunduvad raamatuklubi liikmed raamatukogust huvitegevuse ruumi, kus raamatuklubi kokkusaamise sisuline osa algab. Esmalt vestlevad kinnipeetavad omavahel ja koos raamatuklubi korraldajaga raamatuklubivälistel päevakajalistel teemadel – tihti soovivad kinnipeetavad raamatuklubivälistel teemadel vestelda ka seetõttu, et raamatuklubis on võimalik osaleda kinnipeetavatel, kellega vangla erinevates

¹¹¹ Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

¹¹² *Ibidem.*

¹¹³ *Ibidem.*

osakondades paiknemise tõttu väljaspool raamatuklubi kokkupuudet ei esine. Raamatuklubivälised teemad hõlmavad eelkõige vangistusega seonduvaid igapäevaküsimusi aga ka vanglavälise elu aktuaalsemaid teemasid (päevapoliitika jmt).¹¹⁴

Pärast muudel teemadel vestlemist suunab raamatuklubi korraldaja kinnipeetavaid vestlema raamatuklubi käsitletavast raamatust. Ei saa välistada, et sõltuvalt raamatuklubis osalevatest kinnipeetavatest eelistaksid nad kogu kohtumise kestuse vestelda raamatuklubivälistel teemadel, kuid sellest tulenevalt peab raamatuklubi korraldaja nende vestlust suunama. Raamatuklubi korraldaja sõnul on see vestlus tihtilugu tarvilik, et vähendada mõne kinnipeetava isiklikke pingeid, mis võiksid ilma kõnealuste emotsioonide adresseerimiseta muutuda raamatuklubi tegevust pärnivaks.¹¹⁵

Käsitlemisele kuuluva raamatuga seonduvalt kasutavad kinnipeetavad esmaste muljete edasiandmiseks igal raamatuklubi kohtumisel jagatavat lugemislehte, mida kinnipeetavatel on võimalik enne järgmist raamatuklubi kohtumist täita. Lugemislehe on koostanud Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja, ning lugemislehel on vastavad lahtrid selleks, et kinnipeetav saaks välja tuua raamatu lühikokkuvõtte, oma arvamuse raamatust, meeldejäävaimad ütlused raamatust, raamatu lugemisel tekkinud küsimused, hinnangu raamatule 10 palli skaalal ning karakterid, kellega kinnipeetav raamatut lugedes mõnes küsimuses samastus koos vastavate põhjendustega. Kinnipeetavate harjumused lugemislehtede täitmisel on erinevad – mõned märgivad lugemislehele üksnes põgusaid märksõnu, teised täidavad lugemislehte äärmise põhjalikkusega.¹¹⁶

Lugemislehe täitmise eesmärk on raamatuklubi korraldaja hinnangul soodustada raamatu lugemisel selle sisu analüüsi, samuti aitab see loetut raamatuklubi kohtumise ajal hõlpsamalt meeles pidada. Osaliselt teenib lugemislehe täitmine kontrollivat eesmärki, et raamatuklubi korraldaja saaks veenduda selles, et raamatuklubi liikmed on enne igat raamatuklubi kohtumist kokkulepitud raamatust lugenud vähemalt viiskümmend lehekülge. Seejuures näitlikustab erinevate vanglate raamatuklubide vahelisi erinevusi fakt, et Tallinna Vangla raamatuklubi korraldaja on lugemislehtede kasutamisest loobunud.¹¹⁷ Viiekümneleheküljeline miinimummäär lähtub sellest, et kinnipeetav on kohustatud raamatut, mis teda esmapilgul ei huvita või mida ta muul põhjusel lugeda ei soovi, siiski mõningas mahus lugema. See tagab, et

¹¹⁴ *Ibidem.*

¹¹⁵ *Ibidem.*

¹¹⁶ Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

¹¹⁷ Tallinna Vangla raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 27.02.2024 Rae vallas

kinnipeetav väljuks oma n-ö mugavustsoonist ja tutvuks erineva ilukirjandusega, täitmaks raamatuklubi eesmäärke.¹¹⁸

Kohati teeb mõni raamatuklubi liige viimasel raamatuklubi kohtumisel raamatuklubi korraldaja poolt saadud materjalide alusel põgusa ettekande raamatu autorist. Populaarsemate autorite puhul võib raamatuklubi korraldada raamatu autorist lühiesitluse tegemise võimaluse mitme kinnipeetava vahel, jagades igale kinnipeetavale näiteks mõne ajaleheartikli või muud materjali autori isiku kohta.¹¹⁹

Kohati kasutab Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja huvitegevuse ruumis asuvat arvutit, et kinnipeetavad saaksid vaadata filme või videointervjuusid, mis on otseselt seotud kõnealuse raamatu või selle autoriga. Raamatuklubi korraldaja hinnangul annab raamatu autori põhjalik käsitlemine võimaluse paremini hinnata näiteks raamatu ajaloolist konteksti, mistõttu on raamatu sisu kõrval ka raamatu autorile keskendumine nii raamatuklubi korraldaja kui ka raamatuklubis osalevate kinnipeetavate jaoks oluline.¹²⁰

Raamatuklubis osalemise tingimusteks sarnaselt Tallinna Vangla raamatuklubile on julgeolekupiirangute kõrval ka kinnipeetava valmisolek lugeda raamatuklubis käsitletavaid raamatuid. Olukorras, kus kinnipeetav ei pea raamatuklubis käsitletavat kirjandust temale meelepäraseks, on ta siiski kohustatud igat käsitlemisele kuuluvat raamatut vähemalt viiekümne lehekülje ulatuses lugema. Selle reegli süstemaatiline eiramine välistab kinnipeetava kuulumise raamatuklubisse, sest sellisel juhul ei ole sisuline arutelu võimalik ja kinnipeetaval ei võimaldata raamatuklubis osalemist.¹²¹

Sarnaselt Tallinna Vangla raamatuklubiga saab raamatuklubisse üheaegselt kuuluda kuni 12 kinnipeetavat – see piirang tuleneb asjaolust, et nii Tartu kui ka Tallinna Vanglal on õigus iga raamatuklubi kohtumise tarbeks tellida maksimaalselt 12 raamatut, mida vanglad omavahel roteerivad. Vaatamata sellele, et maksimaalne raamatuklubi liikmete arv on 12, siis oleks sedavõrd suure rühmaga raamatuklubi kohtumiste korraldamine ebapraktiline tulenevalt sellest, et kõik kinnipeetavad ei jõuaks piisaval määral raamatuga seonduvalt sõna võtta. Tavapäraselt on raamatuklubi liikmete nimekirjas ca 11 kinnipeetavat, kellest osaleb igal kohtumisel ca 5-6 kinnipeetavat. Tartu Vangla eestikeelsel raamatuklubil ei ole konkreetset osalejate

¹¹⁸ Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

¹¹⁹ *Ibidem.*

¹²⁰ *Ibidem.*

¹²¹ *Ibidem.*

miinimumarvu – raamatuklubi kokkusaamisi on korraldatud ka ühe kinnipeetavaga, kaasates suujuures kohtumisele ka teise käsitlemisele kuuluvat raamatut lugenud vanglaametniku.¹²²

Raamatud, mida raamatuklubis käsitletakse, valib välja raamatuklubi korraldaja. Sarnaselt Tallinna Vangla raamatuklubi kirjelduses väljatooduga ei ole ka Tartu Vangla eestikeelses raamatuklubis võimalik kuritegevusega tihedalt seotud raamatute tellimine või raamatuklubis käsitlemine. Teosed, mille karakteritel esineb sõltuvushäireid, on aga lubatavad. Samuti arvestatakse raamatute tellimisel ka teiste raamatuklubide (hetkel üksnes Tallinna Vangla raamatuklubi) soove ja ettepanekuid. Kuna Tallinna Vangla raamatuklubi ja Tartu Vangla raamatuklubi roteerivad raamatuklubis kasutatavaid teavikuid, toimub uute teavikute tellimine mõlema vangla raamatuklubide korraldajate ja Justiitsministeeriumi esindaja koostöös. Seepärast ei saa väita, et ükski vangla saaks täiel määral iseseisvalt raamatuklubis käsitlemist leidvaid teavikuid valida. Sarnaselt Tallinna Vangla raamatuklubile käsitletakse ka Tartu Vangla eestikeelses raamatuklubis muid raamatuid peale raamatuklubis väljajagatute, näiteks õppetöös osalevate kinnipeetavate kohustusliku kirjanduse hulka kuuluvaid raamatuid.

Samuti soovivad kinnipeetavad raamatuklubi kohtumiste raames ja väljaspool raamatuklubi üksteisele erinevaid raamatuid ja paluvad raamatukogu korraldajal internetist teiste raamatute kohta täpsemalt uurida, mille olemasolust nad on näiteks vanglaväliste isikute või televisiooni kaudu teada saanud.¹²³

Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi poolt perioodil august 2021 – märts 2024 käsitletud raamatute nimekiri on välja toodud käesoleva magistritöö lisas 4.

Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubiga seonduvalt on tähelepanuväärne, et Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja on perioodil august 2021 – märts 2024 käsitletud raamatute osas talletanud ka kinnipeetavate poolt pea kõigile nimekirjas sisalduvatele raamatutele antud keskmise hinnangu kümne punkti skaalal.

Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi liikmed hindasid lisas 4 esitatud raamatute seast populaarseimaks James Bowen'i romaani „Kingitus Bobilt“ ning George Orwelli romaani „Loomade farm“. Autor leiab, et J. Bowen'i romaan osutus kinnipeetavate seas populaarseks eelkõige põhjusel, et see käsitleb raamatuklubi liikmetele n-ö tuttavaid probleeme seonduvalt

¹²² *Ibidem.*

¹²³ *Ibidem.*

sõltuvushäirete, kaaslasele toetumise ja antisotsiaalsete isikutega. G. Orwelli viidatud teos on üldteadaolevalt poliitiline allegooria, mis lahkab võimu kuritarvitamise ning korrupsiooni temaatikat. Autori hinnangul on kinnipeetavate sümpaatia G. Orwelli romaani suhtes mõistetav, kuna kinnipeetavate seas on laialt levinud skeptitsism ja negatiivne hoiak riigivõimu suhtes. J. Boweni teose võib kinnipeetavatele sümpaatseks muuta see, et teos on osaliselt biograafiline ning selle autor on kannatanud sõltuvushäiretele all, mis koosmõjus raamatu positiivse ja lootustandva alltekstiga võib kinnipeetavate seas mõjuda toetavana.¹²⁴

Erinevalt Tallinna Vangla raamatuklubist ei ole Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja hinnangul märkimisväärset tähendust raamatuklubi liikmete vahetumisel vabanemiste, avavanglasse paigutamiste jmt toimingute tõttu.¹²⁵

Sarnaselt Tallinna Vangla raamatuklubiga toimuvad mõned Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi kohtumised selliselt, et üksnes raamatule keskendumise asemel pööratakse tähelepanu ka raamatuga seotud filmidele ja videotele. Raamatuklubis võivad toimuda ka muud tegevused, mis korraldatakse tihti näiteks puhkudel, kui osalejate arv ei võimalda raamatuga seonduvat piisava mahuga arutelu, või kui raamatut on rahuldaval määral arutatud palju lühema aja jooksul kui kohtumise kestus seda võimaldab. Nendeks tegevusteks võib olla näiteks viktoriini läbiviimine, sõnaseletusmängu või lauamängu mängimine.¹²⁶

Tartu Vangla venekeelset raamatuklubi korraldab alates ca 2022. aasta lõpust Tartu Vangla kaplan, kes on varasemalt omandanud kõrghariduse vene ja slaavi filoloogia valdkonnas. Osaliselt sellest tulenevalt käsitletakse raamatuklubis suures mahus raamatute ajaloolist konteksti ja lääne kirjanduses sagedasti esinevat kirjandusteoste kristlikku tausta.¹²⁷

Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi tegevus on suurel määral sarnane Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi tegevusega. Seda eelkõige põhjustel, et Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi korraldaja asus raamatuklubi tegevust korraldama Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldaja ettepanekul ja esimese etteantud juhiste põhjal. Samuti toimib Tartu Vangla venekeelne raamatuklubi samal õiguslikul regulatsioonil nagu Tartu Vangla eestikeelne raamatuklubi.¹²⁸

¹²⁴ *Ibidem.*

¹²⁵ *Ibidem.*

¹²⁶ *Ibidem.*

¹²⁷ Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 05.03.2024 Tartu linnas.

¹²⁸ *Ibidem.*

Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi eesmärgid ei erine Tartu Vangla eestikeelse ega ka Tallinna Vangla raamatuklubi eesmärkidest. Raamatuklubi toimub kaks korda kuus, kuid kokkusaamised on võrreldes Tartu Vangla eestikeelse ja Tallinna Vangla raamatuklubiga lühemad – kokkusaamiste kestus on 60 minutit. Tartu Vangla venekeelne raamatuklubi toimub samas ruumis Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubiga – sellega kaasnevalt on ka Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi liikmetel võimalik laenutada raamatukogust täiendavaid raamatuid sarnaselt nende kinnipeetavatega, kes ei ole raamatuklubi liikmed.¹²⁹

On tähelepanuväärne, et Tartu Vangla venekeelses raamatuklubis on võimalik osaleda ka nendel nii vene kui eesti keelt valdavatel kinnipeetavatel, kes osalevad samaaegselt Tartu Vangla eestikeelses raamatuklubis. Seda võimalust on siiski kasutanud vaid üksikud kinnipeetavad.¹³⁰

Sarnaselt Tartu Vangla eestikeelsele raamatuklubile kasutab Tartu Vangla venekeelne raamatuklubi oma tegevuses lugemislehti. Lugemislehe sisu põhineb Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi lugemislehel ja on sellega äärmiselt sarnane. Ainus erinevus kahe lugemislehe vahel seisneb faktis, et Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi lehel esitatud lahter „Raamatu lugemisel tekkinud küsimused“ on Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi lugemislehel asendatud lahtriga „mõtted raamatu lugemise osas“ (*вн мысли в связи с чтением книги*). Tõenäoliselt on kirjeldatud erinevus tekkinud üksnes tõlke käigus ning ei mõjuta oluliselt lugemislehe kasutamist.¹³¹

Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi kohtumistel vaadatakse raamatutega seonduvaid filme ja videointervjuusid võrreldes Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi ja Tallinna Vangla raamatuklubiga vähem. Selle põhjuseks on tõsiasi, et Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi kokkusaamised kestavad üksnes 60 minutit, mis ei võimalda leida aega nii raamatuga seonduvaks aruteluks, raamatukogu kasutamiseks kui ka videote vaatamiseks.¹³²

Sarnaselt teistele magistritöös käsitletavatele raamatuklubidele on ka Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi korraldaja roll modereeriv ja osalejate arutelu suunav. Suur osa arutelust, hinnanguliselt pool, kujutab endast kirjandusega otseselt seost mitte omavaid teemasid.

¹²⁹ *Ibidem.*

¹³⁰ *Ibidem.*

¹³¹ *Ibidem.*

¹³² *Ibidem.*

Näiteks, lugedes Afganistani olustikku puudutavat K. Hosseini romaani „Lohejooksja“ (vn „*Бежущий за ветром*“), toimus raamatuklubis vestlus seondvalt Afganistani ajalooga.¹³³

Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi liikmete hulk on väiksem võrreldes eestikeelse raamatuklubi liikmete hulgaga. Tavapärase liikmete arv ühel raamatuklubi kokkusaamisel on kolm, kuid seegi on suuresti varieeruv.¹³⁴

Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi poolt käsitletud teostest oli Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi läbiviijal võimalik välja tuua järgmised:

- 1) Mihhail Bulgakov „Meister ja Margarita“;
- 2) Sergei Jessenin „Luuletused“;
- 3) Erich Maria Remarque „Läänerindel muutuseta“, „Kolm sõpra“ või „Taeval ei ole soosikuid“ (kinnipeetavatel oli võimalik valida üks kolmest);
- 4) Vahur Afanasjev „Serafima ja Bogdan“;
- 5) Orhan Pamuk „Vaikne maja“;
- 6) Julian Barnes „Elizabeth Finch“;
- 7) Fredrik Backman „Ärevad inimesed“;
- 8) Diane Setterfield „Пока течет река“;
- 9) Jelena Skulskaia „Самсон выходит из парикмахерской“;
- 10) Khaled Hosseini „Lohejooksja“;
- 11) Donna Tartt „Щегол“;
- 12) Gabriel Krause „Кто они такие“;
- 13) James Mason „Зимний солдат“.¹³⁵

Muus osas ühtib Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubiga, mistõttu ei ole venekeelse raamatuklubi pikem ja põhjalikum kirjeldamine põhjendatud.

¹³³ *Ibidem.*

¹³⁴ *Ibidem.*

¹³⁵ *Ibidem.*

3. Raamatuklubi mõju kinnipeetava taasühiskonnastamisele

3.1. Uurimuse eesmärk, metoodika ja valim

Magistritöö raames läbiviidud uurimuse eesmärk on mõista vangla raamatuklubi kui resotsialiseerija rolli kinnipeetava taasühiskonnastamises. Uurimistöö on vajalik, et mõista kinnipeetavate taasühiskonnastamise protsessi ja võimalusi selle soodustamiseks. Lisaks on võimalik uurimistöö tulemuste alusel parendada vanglate raamatuklubide korraldust. Samuti ei ole Eestis varasemalt vanglasiseste raamatuklubide mõju kinnipeetava taasühiskonnastamisele uuritud, mistõttu saab käesolev uuring panna aluse tulevasele uurimistööle.

Käesoleva magistritöö raames viis magistritöö autor 20.01.2024 – 05.03.2024 läbi kaheosalise empiirilise sotsioloogilise uuringu. Uuringu raames korraldas autor Tartu ja Tallinna Vanglate raamatuklubide liikmete anonüümse anketeerimise, mille käigus anti kõigile raamatuklubi liikmetele võimalus täita ankeet, mis sisaldas küsimusi kinnipeetava, kinnipeetava vanglasisese tegevuse ja raamatuklubi kohta. Ankeet koosnes informeerimise ja teadliku nõusoleku vormist, milles kinnipeetavale selgitati uuringus osalemise vabatahtlikkust, kinnipeetava anonüümsuse tagamist ja kinnipeetava õigust pöörduda uuringut puudutavate küsimuste korral magistritöö autori, juhendaja või Andmekaitse Inspeksiooni poole.

Informeerimise ja teadliku nõusoleku vormid eesti ja vene keeles on vastavalt käesoleva magistritöö lisad 1 ja 2. Lisaks anketeerimisele viis autor füüsiliselt läbi kolm poolstruktureeritud intervjuud raamatuklubi kokkusaamisi läbiviivate isikutega.

Anketeerimise kui sotsioloogilise uuringu meetodi valis autor tulenevalt sellest, et erinevalt kinnipeetavate intervjuerimisest on anketeerimise puhul võimalik tagada kinnipeetavate täielik anonüümsus ja uuringus osalemise vabatahtlikkus. Autori isiklikust kogemusest ja ka uuringus kogutud andmetest nähtub, et kinnipeetavad tähtsustavad vanglaväliseid külastajaid suurel määral, eriti need kinnipeetavad, kes kannavad pikka vanglakaristust. Vanglaväliste isikute kohtumine võimaldab kinnipeetaval rutiinist väljuda, liikuda vangla territooriumil ja suhelda tavapärasest teiste inimestega. Seega otsustas autor anketeerimise kasuks osaliselt seetõttu, et alternatiivsed meetodid nagu kinnipeetavatega intervjuude korraldamine pakuks kinnipeetavatele uuringus osalemise eest isiklikku kasu. Täiendavalt suunas autorit anketeerimise kui uurimismeetodi kasuks otsustama vangla personali sisend ja autori isiklikul kogemusel põhinev teadmine, mille kohaselt raamatuklubi osalevad kinnipeetavad on tihti

nõus teaduslikes uuringutes osalema. Autoril ei olnud võimalik kasutada sekundaarseid andmeid, sest Eestis tegutsevate vanglate raamatuklubide tegutsemist ei ole varasemalt uuritud, väliskirjanduses on uuritud sarnaseid ja külgnevaid teemasid, nagu biblioteraapia, loovkirjutamise töötoad ja raamatukoguteenus vanglates ning nende mõju kinnipeetavate vaimsele tervisele.^{136, 137, 138}

Enne empiirilise uuringu läbiviimist tagasisidestasid nii käesoleva magistritöö juhendaja kui ka Justiitsministeeriumi vanglate osakond nii kinnipeetavatele jagatavat ankeeti kui ka poolstruktureeritud intervjuu jaoks ette valmistatud küsimusi.

Autor peab vajalikuks rõhutada ka seda, et on teadlik kinnipeetavate enda raporteeritud andmetele tuginemisega seonduvatest stigmadest, mille kohaselt omistatakse kinnipeetavatele soov uurijaid eksitada või isikliku kasu eesmärgil mõjutada. Erialakirjandusele tuginedes ei leia sellised riskid olulist kinnitust.¹³⁹ Ankeet ei sisaldanud kontrollküsimusi, kuid ankeedis sisalduvate vastuste usaldusväärsust kontrolliti kõrvutades neid raamatuklubide korraldajatega läbiviidud intervjuude käigus kogutud andmetega.

Ankeet koosnes kaheksast valikvastusega küsimusest, millele vastamisel sai kinnipeetav valida magistritöö autori poolt väljapakutud vastusevariantide vahel või vajadusel esitada enda alternatiivse vastuse. Lisaks nendele esitas autor kinnipeetavatele 11 lahtist küsimust. Ankeedis sisalduvate küsimuste eesmärk on koguda kinnipeetavate kohta üldiseloomustavaid andmeid, andmeid kinnipeetava vangistuse ja suhte kohta vastavalt kas Tallinna Vangla või Tartu Vangla raamatuklubiga. Kinnipeetaval oli õigus vabalt valida eestikeelse või venekeelse ankeedi vahel, et kindlustada küsimuste ja küsimustele esitatavate vastuste ühetaoline tõlgendamine nii kinnipeetavate kui ka magistritöö autori poolt.

Ankeedis sisalduvate küsimuste formuleerimisel lähtuti käesoleva magistritöö uurimisküsimusest ning sihtrühma lugemistasemest. Ankeedi selguse huvides ja arvestades anketeerimisel kasutatavate küsimuste koostamise teemal avaldatud teaduskirjandust välditi

¹³⁶ Colorado Library Consortium. Prison Libraries Literature Review for PRISM Planning Study: Are PRISON libraries Motivators of pro-social behavior and successful re-entry? – Colorado Virtual Library, 2020. Arvutuvõrgus: https://www.cde.state.co.us/cdelib/prism_prisonlibrariesliteraturereview (30.10.2023).

¹³⁷ Pardini, J., et al. Efficacy and process of cognitive bibliotherapy for the treatment of depression in jail and prison inmates. – Psychological Services, 2020/11 (2), lk-d 141–152.

¹³⁸ Schutt, Russel K., et al. Using Bibliotherapy to Enhance Probation and Reduce Recidivism. – Journal of Offender Rehabilitation, 2013/52 (3), lk-d 181–197.

¹³⁹ Camp, S. D. et al. Using Inmate Survey Data in Assessing Prison Performance: a Case Study Comparing Private and Public Prisons. – Criminal Justice Review, 2002/27 (1). lk 47.

küsimusi, milles segunevad mitu erinevat konstruktsiooni või objekti.¹⁴⁰ Ankeedi koostamisel pöörati erilist tähelepanu asjaolule, et ankeedis sisalduvad küsimused oleksid võimalikult lihtsalt konstrueeritud, et vältida küsimuste arusaamatust või ankeedi täitja tähelepanu hajumist.

Anketeerimine viidi vanglatele omaseid julgeolekuprotseduure arvestades läbi raamatuklubide korraldajate poolt, s.t ankeedid jaotati kinnipeetavatele, kes nõustusid ankeedi täitmisega. Täidetud ankeedid edastati autorile paberkandjal või e-kirja teel.

Anketeerimise valimiks olid kõik Tallinna Vangla ja Tartu Vangla kinnipeetavatest raamatuklubi liikmed, kes olid nõus ankeedi täitmisega. Seega kasutas magistritöö autor kõikset valimit. Kahe intervjuueeritava selgitustest nähtus, et raamatuklubi liikmed olid Tartu Vangla kinnipeetavate suures mahus Tallinna Vanglasse üle viimise tõttu ärevuses ning masenduses, mistõttu ei soovinud mitmed kinnipeetavad ankeedile vastata.

Lisaks raamatuklubide liikmete anketeerimisele viis autor läbi kolm poolstruktureeritud intervjuud raamatuklubide korraldajatega. Käesoleva magistritöö koostamise ajal on Tallinna Vanglas neli raamatuklubi gruppi, milles raames toimuvaid kohtumisi juhendab üks isik. Tartu Vanglas tegutsevat nelja raamatuklubi gruppi viivad läbi kaks erinevat isikut. Rohkem vanglas tegutsevaid raamatuklube Eestis pole. Sellest tulenevalt viis autor läbi poolstruktureeritud intervjuud kõigi Eestis tegutsevate vangla raamatuklubi korraldajatega vastavalt 27.02.2024 ja 05.03.2024. Kõik poolstruktureeritud intervjuud viidi läbi füüsiliselt intervjuueeritavaga samas ruumis, kolmandate isikute juuresolekuta ja ükshaaval.

Poolstruktureeritud intervjuude läbiviimine nõuab varasemaid teadmisi uurimisteemast, et nende alusel koostada intervjuu küsimused.¹⁴¹ Autor omandas varasemaid teadmisi uurimisteemast seeläbi, et oli Tallinna Vangla raamatuklubi tegevusega kokku puutunud seondvalt autori kuuluvusega Tallinna Vangla vanglakomisjonisse, samuti tutvus autor enne poolstruktureeritud intervjuude läbiviimist kinnipeetavate poolt täidetud ankeetidega. Kõik poolstruktureeritud intervjuud viidi läbi eesti keeles.

Autor otsustas poolstruktureeritud intervjuude kasuks muuhulgas põhjusel, et see võimaldab uurija ja uuritava vahelist paindlikku dialoogi ja autori jaoks olulistele teemadele keskendumist.

¹⁴⁰ Sinkowitz-Cochran, R. L. Survey Design: To Ask or Not to Ask? That is the Question.... – Clinical Infectious Diseases, 2013/56 (8), lk 1161.

¹⁴¹ Kallio, H., *et al.* Systematic methodological review: developing a framework for aqualitative semi-structured interview guide. – Journal of Advanced Nursing 2016/72 (12), lk 2955.

Kõnealuse meetodi rakendamise kasulikkus ja sobivus käesoleva magistritöö uurimisteema käsitlemiseks nähtuvad ka sellest, et poolstruktureeritud intervjuud võimaldavad näiteks anketeerimisega võrreldes koguda eriti põhjalikke ja nüansirohkeid andmeid, arvestades maksimaalsel määral raamatuklubi korraldaja selgitustega seonduvat konteksti ja detaile.¹⁴²

Intervjueerimisel olid peamised teemad ja küsimused varasemalt sõnastatud, kuid intervjueerijal oli võimalik küsimuste täpset sõnastust, järjekorda ja küsimuse esitamise otstarbekust intervjuu kulgemisest sõltuvalt kaaluda ja korrigeerida. Enne igat intervjuud tutvustati intervjueeritavale teadliku nõusoleku põhimõtet, anti tutvumiseks informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm ning selgitati, et uuritavate väikese arvu ja avaliku teenistusega seonduvate andmete avaliku kättesaadavuse tõttu ei ole võimalik nende anonüümsust tõsikindlalt tagada.

Autor ei transkribeerinud poolstruktureeritud intervjuusid, vaid vastused autori küsimustele jäädvustati käsikirjaliste märkmetena. Kuna poolstruktureeritud intervjuud viidi läbi kõikide Eesti vanglates raamatuklubisid korraldavate isikutega, on kasutatud kõikset valimit.

3.2. Uurimuse tulemused, analüüs ja järeldused

Nii anketeerimise kui ka poolstruktureeritud intervjuudega kogutud andmete analüüsimisel kasutatakse kvalitatiivset sisuanalüüsi (ingl *qualitative content analysis*). Samuti arvestas autor raamatuklubi ja kinnipeetava vahelise interaktsiooni uurimisel sümboolse interaktsionismi printsiipe – need leidsid rakendust muuhulgas seonduvalt ühe intervjueeritava hinnangul kinnipeetavate seas leviva uskumusega, et kirjanduse lugemine ning analüüs on prestiižsed tegevused.

Autor analüüsis empiirilise uuringu käigus kogutud andmeid tuvastamaks nähtusi, mis võivad viidata kinnipeetavat taasühiskonnastava mõju esinemisele, prosotsiaalsele käitumisele ja prosotsiaalsete normide omandamisele.¹⁴³ Seejuures on oluline rõhutada, et autoril ei ole käesoleva magistritöö raames võimalik teha empiirilistel andmetel tuginevaid järeldusi uuringus osalenud kinnipeetavate retsidiivsuse kohta – see väljub käesoleva magistritöö raamidest ning sellekohaseid andmeid ei ole seetõttu ka kogutud. Sellele vaatamata on autori eesmärgiks teha järeldusi kinnipeetava taasühiskonnastamise kohta, mis erialakirjanduses

¹⁴² Kallio, H., *et al*, lk 2955.

¹⁴³ Üprus, A. Eluaegne vangistus, 79 lk

väljendatud seisukohti arvestades teenibki muuhulgas retsidiivsuse vähendamise eesmärki.¹⁴⁴ Teisiti sõnastatuna – taasühiskonnastatud kinnipeetav on autori hinnangul selline, kes on pärast vangistuse ärakandmist õiguskuulekas, sealhulgas mitteretsidiivne.

Andmete analüüsimisel oli autori ülesandeks tuvastada, kas raamatuklubis osalemine võib kinnipeetavat mõjutada selliselt, et tema isikus vähenevad üks või mitu järgmisest õigusvastast tegevust soosivatest teguritest. Tegurite loetelu koostamisel tugines autor sotsiaalteaduslikus dogmaatikas väljakujunenud seisukohtadele nii Eestis avaldatud kui ka välismaises teaduskirjanduses. Loetelus ei ole autor mõjurite asjakohatusest tingituna arvestanud tegureid, mis on teaduskirjanduses seotud õigusvastase käitumise ja retsidiivsusega, kuid mida raamatuklubis osalemine eluliselt usutavalt mõjutada ei saa, nagu näiteks sugu, rahvus ja vanus.¹⁴⁵ Autor lähtub kogutud andmete analüüsimisel eeldusest, et õigusvastast käitumist soodustavad järgmised tegurid:

- 1) madal haridustase ja vähesed kutseoskused;
- 2) narkootilise või psühhotroopse aine (s.h alkohol) sõltuvus;
- 3) antisotsiaalsed hoiakud, väärtused ja suhtumine;
- 4) nõrk probleemide lahendamise ja suhtlemise oskus.¹⁴⁶

Autor analüüsis raamatuklubi taasühiskonnastava mõju kirjeldamiseks ka raamatuklubis käsitlemisele kuuluvaid kirjandusteoseid, kuna raamatuklubi olemuslikku korraldust arvestades mõjutab raamatuklubis käsitletav kirjandus raamatuklubi liikmete vahelist arutelu ja mõtteprotsesse.

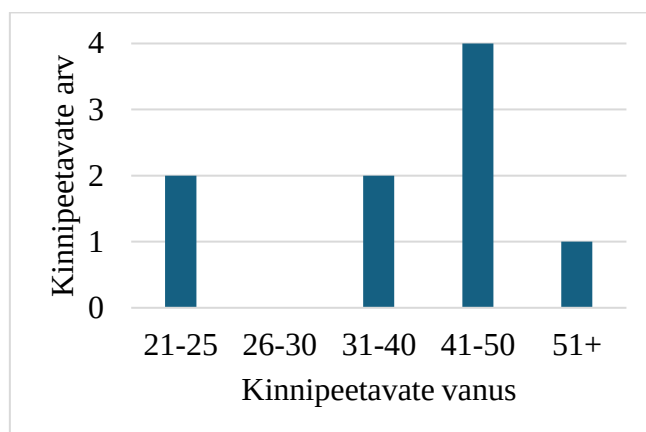
Järgnevalt toob autor välja uuringu käigus kogutud andmed ja esitab nende analüüsi. Autorile edastati raamatuklubide korraldajate poolt 9 täidetud ankeeti – Tallinna vanglast 3 ja Tartu Vanglast 6 (n=9). Ankeetidele vastanud isikud jaotusid vanuseliselt järgmiselt:

¹⁴⁴ Duwe, G., McNeeley, S. The effects of prison labor on institutional misconduct, post-prison employment, and recidivism. – Corrections 2017/5 (2), lk-d 89-108.

¹⁴⁵ Ahven, A., Salla, J., Vahturs, S, lk 16.

¹⁴⁶ Gendreau, P., Andrews, D.A. (1990). Tertiary prevention: What the meta-analysis of the offender treatment literature tells us about “what works”. – Canadian Journal of Criminology, 1990/32 (1) 173-180.

Joonis 1. Ankeedile vastanute vanuseline jagunemine

Allikas: autori koostatud

01.01.2024 seisuga on keskmise kinnipeetava vanus Eestis 41,3 aastat.¹⁴⁷ Seega ei ole kogutud andmete alusel alust järeldada, et keskmise raamatuklubi liikme vanus erineks märgatavalt keskmise kinnipeetava vanusest. Siiski ei ole anketeeritud kinnipeetavate hulk sedavõrd suur, et see võimaldaks teha kaugeleulatuvaid järeldusi raamatuklubi liikmete vanuselise jaotuse osas.

Uuringus osalesid üksnes meessoost kinnipeetavad, sest uuringu läbiviimise ajaperioodil ei korraldatud naissoost kinnipeetavatega raamatuklubi kohtumisi.¹⁴⁸

Raamatuklubi liikmetest 2 vangistuse kestus oli 13-24 kuud, kõigi ülejäänud ankeedi täitjate (7 kinnipeetava) vangistuse kestus oli suurem kui kaks aastat. See, sarnaselt raamatuklubi liikmete vanusele, on kooskõlaline kinnipeetavate karistuste pikkuse n-ö üldpildiga. 01.01.2024 seisuga on Eesti vanglates viibiva kinnipeetava karistusaja pikkus keskmiselt 5,22 aastat.¹⁴⁹ Autor järeldab sellest, et keskmise raamatuklubi liikme karistusaja pikkus ei erine väga suurel määral võrreldes nende kinnipeetavate karistusaja pikkusega, kes ei osale raamatuklubis.

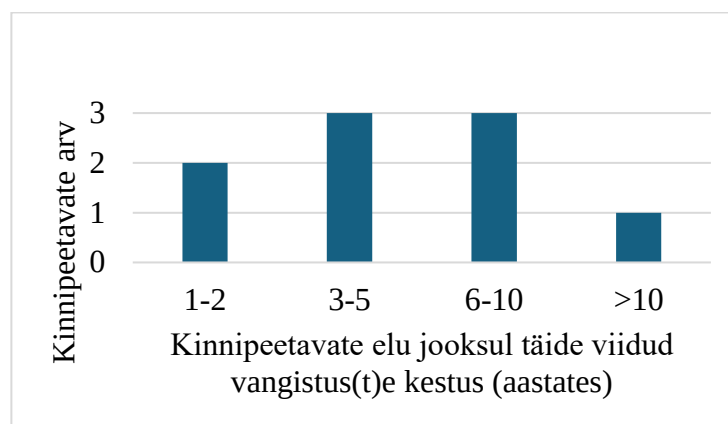
Raamatuklubi liikmete elu jooksul täideviidud vangistus(t)e kestus jaotub järgmiselt:

¹⁴⁷ Vanglateenistus. Vanglateenistuse avalik andmelaud: 2023 statistika. Arvutivõrgus: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiNzQ5NTAxZGIYTDiYi00NGM0LWExN2MtNjkxNjg3NTg5NmFkLiwidCI6IjRmYjQ2MmUyLWE2MzktNGJlNC1iM2U1LTM2ZW1MTg0M2M5MSIsImMiOiJ9> (22.03.2024).

¹⁴⁸ Tallinna Vangla raamatuklubi korraldaja suuline teade autorile 27.02.2024 Rae vallas.

¹⁴⁹ Vanglateenistus. Vanglateenistuse avalik andmelaud: 2023 statistika. Arvutivõrgus: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiNzQ5NTAxZGIYTDiYi00NGM0LWExN2MtNjkxNjg3NTg5NmFkLiwidCI6IjRmYjQ2MmUyLWE2MzktNGJlNC1iM2U1LTM2ZW1MTg0M2M5MSIsImMiOiJ9> (22.03.2024).

Joonis 2. Ankeedile vastanute jaotus elu jooksul täideviidud vangistus(t)e kestuse lõikes

Allikas: autori koostatud

Eestis on varasemates vangistusstatistika uuringutes elu jooksul täideviidud vangistus(t)e kestuse mõõdiku asemel tavapäraselt kasutatud vangistuste korduvuse mõõdikut (ehk mitu vangistust on isik varasemalt täide viinud) või keskmise kinnipidamiste arvu mõõdikut.^{150,151} Sellele vaatamata otsustas autor läbiviidud uuringu käigus välja uurida anketeeritavate poolt elu jooksul vangistuses veedetud aja kestuse. Viimati kinnipeetavate seas läbiviidud suuremahulisema uuringu (n=227) tulemusena on tuvastatud, et 24% kinnipeetavatest on elu jooksul viibinud vanglas üle 10 aasta. 3-5 aastat on elu jooksul vanglas viibinud 22% vastanutest, 1-2 aastat 21% vastanutest ja 6-10 aastat 16% vastanutest.¹⁵² Sellest lähtudes ei esine raamatuklubi liikmete ja muude kinnipeetavate vahel märgatavat diferentsi.

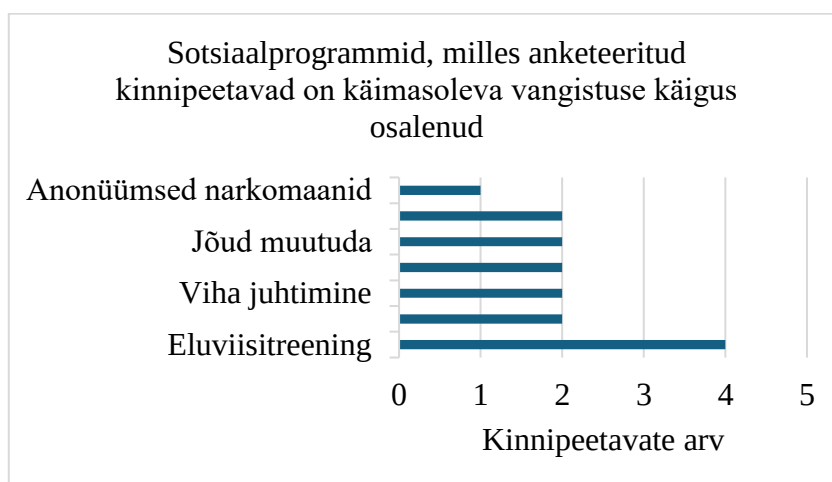
Üldistava hinnangu anketeeritud kinnipeetavate kriminogeensetest riskidest annavad sotsiaalprogrammid, milles kinnipeetavad on praeguse vangistuse jooksul osalenud.

¹⁵⁰ Kuritegevus Eestis 2022. Vangistus. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/vangistus/>

¹⁵¹ Vanglateenistus. Vanglateenistuse avalik andmelaud: 2023 statistika. Arvutivõrgus: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojNzQ5NTAxZGItYTdiYi00NGM0LWExN2MtNjkxNjg3NTg5NmFkIiwidCI6IjRmYjQ2MmUyLWE2MzktNGJlNC1iM2U1LTM2ZW1MTg0M2M5MSIsImMiOiI9> (22.03.2024).

¹⁵² Turu-uuringute aktsiaselts, lk 15.

Joonis 3. Sotsiaalprogrammid, milles anketeeritud kinnipeetavad on käimasoleva vangistuse käigus osalenud

Allikas: autori koostatud

Joonisel väljatoodud sotsiaalprogrammidest on „Anonüümsed narkomaanid“, „Jõud muutuda“ ja „Eluviisitreening“ suunitletud eelkõige sõltuvushäiretega kinnipeetavatele – need moodustavad umbes poole kõigist sotsiaalprogrammidest, milles anketeeritud kinnipeetavad on osalenud.¹⁵³ Sellele tuginedes saab väita, et sõltuvushäired on üks raamatuklubi liikmete seas kõige sagedamini esinevaid kriminogeenseid riske. Seejuures tuleb graafikut tõlgendades aga tähele panna, et kuna vanglad ei saada samasse sotsiaalprogrammi kinnipeetavaid, kes on varasemat karistust kandes selle sotsiaalprogrammi juba läbinud, siis võivad väljatoodud kriminogeensed riskid tegelikest erineda.¹⁵⁴

Vaatamata sellele, et ankeedi koostamisel pööras autor tähelepanu selle ühemõttelisusele, põhjustas ankeetides sisalduv küsimus nr 12 („Kas ja kuidas suhestub raamatuklubi vangla korraldatud sotsiaalprogrammidesse? Võimalusel täpsustage“) rohkem kui pooltes anketeeritud kinnipeetavatest segadust ning 3 kinnipeetavat jätsid küsimusele vastamata ning 2 leidsid, et ei oska küsimusele vastata. Seda, et küsimus tekitas kinnipeetavates segadust, väljendasid intervjuueeritavad autorile poolstruktureeritud intervjuude käigus. Kinnipeetavad, kes kõnealusele küsimusele vastasid, tõid välja, et raamatuklubis sõltuvushäireid käsitlevate raamatute lugemine ning arutamine mõjub positiivselt kinnipeetavate suhtumisele ja motivatsioonile, mis on sotsiaalprogrammides olulised.

¹⁵³ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine. Arvutivõrgus: <https://vanglateenistus.ee/karistuse-kandmine-vanglas/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (08.04.2024).

¹⁵⁴ Tamm. G., et al. Narkosõltlastest õigusrikkujate sõltuvusravi ja rehabilitatsioon Eestis. Tartu: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus 2016, lk 93.

Raamatuklubis osalevaid kinnipeetavaid saab nii intervjueeritavate hinnangul kui ka ankeetide täitmisel esitatud andmete alusel nimetada õppe, töötamise ja muu huvitegevuse osas aktiivseteks. Ankeetidele vastanud 9-st kinnipeetavast märkisid 5, et töötavad, 4 omandasid riigikeelt, üld- või kutseharidust ja 5 osalesid lisaks raamatuklubile ka muus huviringis, näiteks keraamika- või heegeldamisringis. Ainult 1 kinnipeetav ei osalenud lisaks raamatuklubile üheski huviringis ega omandanud riigikeelt, üld- või kutseharidust. See kinnitab ka raamatuklubi korraldajate seisukohti, mille kohaselt on raamatuklubi liikmeteks olevad kinnipeetavad sagedasti need, kes on ülalkirjeldatud tähenduses aktiivsed ja soovivad võimalikult suurel määral osaleda vangla pakutavas huvitegevuses.

Autor analüüsib järgnevalt uuringu käigus kogutud teavet uuritavatele esitatud küsimuste kaupa. Põhjalikku käsitlemist ei leia teemad, mille alusel autor koostas Tallinna Vangla raamatuklubi ja Tartu Vangla raamatuklubi iseloomustused käesoleva magistritöö peatükis 2.

Poolstruktureeritud intervjuude läbiviimisel kirjeldasid intervjueeritavad esmalt enda isikut ja andsid autorile enda kohta üldist teavet. Intervjueeritavate puhul on märkimisväärne, et kõigi peamised tööülesanded seonduvalt kinnipeetavatega on taasühiskonnastavate tegevuste läbiviimine – intervjueeritavate seas oli Tallinna Vangla huvijuht-raamatukoguhoidja, Tartu Vangla kaplan ja Tartu Vangla sotsiaaltöötaja, kes on ka endine Tartu Vangla huvijuht. Seega on kõik raamatuklubide korraldajad vanglate töötajad, kellel on vanglates taasühiskonnastavate tegevuste korraldamise kogemus lisaks üksnes raamatuklubi korraldamisele. Keskmiselt on uuritavad raamatuklubi korraldamisega tegelenud *ca* 3 aastat.

Intervjueeritavad tõid seonduvalt oskustega, mida kinnipeetavad raamatuklubis osaledes omandavad, välja muuhulgas erinevad sotsiaalsed oskused, ehk oskuse erinevatel teemadel arutada, vestluskaaslase suhtes lugupidavalt vestelda, sealhulgas avaldada oma mõtteid viisakalt ja selliselt, et mitte segada vahele teistele diskussiooni osalistele. See viitab prosotsiaalse suhtlemisoskuse arengule.

Raamatuklubis osalevad kinnipeetavad võivad raamatuklubi kohtumiste käigus tekkivas arutelus jääda eelkõige negatiivseid hinnanguid andes üldistavaks – näiteks väites, et käsitletav raamat „on jama“. Raamatuklubides suunatakse kinnipeetavaid pidama argumenteeritud vestlusi, millest tulenevalt saavad nad oma väljendusoskust parendada. Raamatuklubi liikmetest 8 leidsid, et nende raamatuklubis osalemise peamine põhjus on see, et neile meeldib raamatuklubis arutada ja teiste inimestega suhelda. Üksnes 1 ankeedile vastanud kinnipeetav

ei märkinud, et meeldiv seltskond või suhtlus teiste raamatuklubi liikmetega oleks üks positiivsemaid elemente raamatuklubi tegevuse juures, millest lähtuvalt on sotsiaalne element raamatuklubi liikmetele nii ankeedile vastanute kui ka intervjueeritavate hinnangul suure tähtsusega.

Iga intervjueeritav oli seisukohal, et paljudel raamatuklubi liikmetest kinnipeetavatel, kui ka kinnipeetavatel, kes pole raamatuklubi liikmed, on tugev suhtlemisvajadus. Üksnes magistritöö käigus kogutud andmetest on keeruline teha järeldusi seonduvalt sellega, kas ja kuidas mõjutab suhtlus kaaskinnipeetavatega, kellest osadega ei pruugi kinnipeetav väljaspool raamatuklubi kokku puutuda, või suhtlus raamatuklubi korraldajatega kinnipeetavate sotsiaalseid oskusi või sotsiaalseid hoiakuid. Arvestades, et Tallinna Vangla raamatuklubi rühmades on ebakonstruktiivne ja vangla personali põhjendamatult halvustav suhtlus raamatuklubis otseselt keelatud ning kõnealuse raamatuklubi korraldaja sekkub, kui viidatud teemadele pööratakse liigset tähelepanu, võib väita, et raamatuklubis toimuv suhtlus viitab kinnipeetavate hoiakute positiivsele suunamisele, sest üksnes kinnipeetavate omavahelise arutelu käigus võib negatiivne suhtumine vangla tegevusse ja personali kergesti muutuda läbivaks dogmaks.

Kõik intervjueeritavad leidsid, et kinnipeetavatel on sageli madal empaatiavõime, millest tulenevalt kinnipeetavad ei omista teiste isikute (näiteks oma vanglaväliste lähedaste) probleemidele samalaadset kaalu võrreldes kinnipeetava enda probleemidega. Intervjueeritavad olid seisukohal, et raamatute lugemine võib kohati soodustada empaatiavõime arengut, seda eelkõige mitte üksnes läbi raamatute lugemise, vaid raamatuklubis toimuva arutelu, kus kinnipeetavad ja raamatuklubi korraldajad võivad olla raamatus tegutsevate karakterite otsuste põhjendatuse üle erinevatel seisukohtadel. Samuti võivad raamatutega seonduvalt tõusetuda teemad, mis suunavad kinnipeetava mõtteviisi raamatukoguväliselt ja mille tulemusena peab kinnipeetav vangla kaplaniga isiklikel teemadel hingedlikku vestlust. Kirjeldatud raamatuklubi kohtumistel peetud vestlused on eriti raamatuklubi kohtumistel, milles osaleb keskmisest väiksem arv kinnipeetavaid, soodustanud kinnipeetavate isiklike konfliktide teemal arutamist, näiteks seonduvalt konfliktidega kinnipeetava pereliikmete vahel. Positiivseid peresuhteid on erialakirjanduses peetud üheks keskseks retsidiivsust vähendavaks teguriks, mistõttu on nende soodustamisel tugev taasühiskonnastav mõju.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Andrews, D. A., *et al.* The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. – Crime & Delinquency, 2006/52 (1), lk 11.

Empaatiavõimega seondult selgitasid intervjueritavad, et eelkõige väiksemates raamatuklubi rühmades, kus raamatuklubi liikmete vaheline suhtlus võib sõltuvalt raamatuklubis osalevatest kinnipeetavatest olla toetav ning positiivne, on mõned kinnipeetavad käsitlenud raamatutest ajendatuna isiklikke ja neid tugevalt mõjutavaid sündmusi või protsesse, nagu lapse saamine või lähedase isiku surma korral leinaga toimetulemine. Autori hinnangul võib vanglaametnike või kaaskinnipeetavatega isiklikel teemadel vestlemine aidata kinnipeetaval luua vangistuse ajal usaldussuhteid kas vangla personali või kaaskinnipeetavatega. Usalduse kasv kinnipeetava ja vanglaametniku vahel omab kirjanduses väljatoodu kohaselt taasühiskonnastamisele positiivset mõju näiteks seondult kinnipeetava vaimse tervisega – usalduslik suhe muudab tõenäolisemaks, et kinnipeetav pöördub oma isiklike muredega vanglaametniku poole, mis omakorda võib kaasa tuua kinnipeetavat abistava sekkumistegevuse.¹⁵⁶

Seega järeltab autor, et väiksemad raamatuklubirühmad soosivad vestlemist kinnipeetava isiklikest probleemidest ja võimalustest nendega toime tulla, mis omakorda omab kinnipeetavale taasühiskonnastavat mõju. Üksnes sellest lähtuvalt ei saa autori hinnangul üheselt järeltada, et väiksemad raamatuklubi rühmad omavad kinnipeetavate taasühiskonnastamisele potentsiaalselt positiivsemat mõju võrreldes suuremate raamatuklubi rühmadega. Seda eelkõige seetõttu, et kogutud andmetest nähtub seos raamatuklubi liikmete vähesuse ja raamatuklubi kohtumise ajal toimuva arutluse madala sisukuse vahel. See tähendab, et väheste liikmetega raamatuklubi rühmas võib diskussioon raamatuklubi liikmete üksmeele tõttu katkeda või raamatuklubi korraldaja seisukohast olulistelt teemadelt kõrvale kalduda.¹⁵⁷ Vaatamata sellele, et neid asjaolusid arvestades on põhjendatud kahtluse alla seada raamatuklubi liikmete arvu kõige soodsam vahemik, ei ole autori hinnangul käesolevas magistritöös kogutud piisavalt andmeid, et võtta kõige soodsama raamatuklubi liikmete arvu kohta ühene seisukoht. Tõenäoliselt oleks sellisel üldistaval reeglil ka vähene väärtus, kuna raamatuklubi liikmete isikust sõltub suuresti nende valmisolek ja oskus raamatuklubi kohtumistel artuelust osa võtta. Veel enam, olukorras, kus vanglal on vajalik ressurss suuremate rühmadega raamatuklubi kohtumiste läbiviimiseks, peaks raamatuklubi liikmete arvu täiendav piiramine olema selgelt põhjendatud, et õigustada raamatuklubis osalemise võimaluse pakkumist üksnes väiksemale osale kinnipeetavatest.

¹⁵⁶ Howerton, A., *et al.* Understanding help seeking behaviour among male offenders: Qualitative interview study. – *British Medical Journal*, 2007/334 (7588), lk 303.

¹⁵⁷ Käesolev töö, lk-d 29-30.

Sellest tulenevalt on põhjendatud eelduslikult lähtuda Tallinna Vangla raamatuklubi korraldaja seisukohast, mille kohaselt on 8, ehk keskmisest liikmete hulgast veidi kõrgem arv, raamatuklubi kohtumiseks optimaalne. Teised uuritavad ei avaldanud raamatuklubi kohtumise optimaalse liikmete arvu kohta arvamust.

Seoses raamatuklubis omandatavate oskustega tõi üks intervjueeritav välja ka funktsionaalse lugemise oskuse paranemise. Funktsionaalse lugemise taseme tõus on seotud ka paremate kinnipeetava vabanemisjärgsete valikutega tööturul.¹⁵⁸ Anketeeritud raamatuklubide liikmetest leidsid 2, et raamatuklubis osalemine on suurendanud nende keelelisi oskuseid (4 kinnipeetavatest olid üldisel seisukohal, et raamatuklubis osalemine on andnud neile kasulikke teadmisi või oskusi). Ankeedile vastanud kinnipeetavatest 1 märkis, et raamatuklubi liikmeks olemine on tugevdanud tema lugemisharjumust, ehk pärast raamatuklubiga ühinemist on ta hakanud rohkem lugema.

Intervjueeritavate selgituste kohaselt on kinnipeetavate lugemisharjumuse suurendamine raamatuklubi liikmete seas pigem sagedane. Ainuüksi asjaolust, et kinnipeetav on hakanud rohkem lugema, ei saa otseselt järeldada keeleliste oskuste, sh näiteks funktsionaalse lugemise oskuse paranemist, kuigi autori hinnangul on põhjendatud eeldada, et enam lugemine mõjub funktsionaalsele lugemisele positiivselt.

Intervjueeritavad isikud ei soovinud võtta isiklikku seisukohta seonduvalt raamatuklubi mõjuga kinnipeetavate taasühiskonnastamisele. Üks intervjueeritavatest väljendas, et taasühiskonnastavate meetmete osas seisukoha võtmine on teema keerulisuse tõttu raskendatud. Siiski väitsid kõik intervjueeritavad, et raamatuklubis osalemine arendab mitmeid kinnipeetavate oskusi, nt suhtlemisoskust. Autor järeldab eeltoodust, et intervjueeritavatelt kogutud andmetest saab tuletada raamatuklubis osalemise positiivset mõju taasühiskonnastamisele, kuna kõnealused oskused on taasühiskonnastamisega seotud.

Käesolevas uurimuses oli raamatuklubi liikmete keeleliste oskuste arengu uurimise võimalikkus piiratud, kuna uuritavad kinnipeetavad täitsid ühekordse ankeedi, mille põhjal oleks keeleliste oskuste arengu ajaline kaardistamine raskendatud. Lisaks ankeedile oleks kinnipeetavate lugemisoskuse uurimine vajanud uuringus osalevate kinnipeetavate suuremat

¹⁵⁸ Williams, K., E. Functional Competencies of Male Inmates in Ohio at the Time of Release from Prison. Doctoral dissertation. Ohio: The Ohio State University, 1988, lk 28.

ajalist panust ning raamatuklubivälist kontrollgruppi.¹⁵⁹ Autori hinnangul on võimalik tulevikus raamatuklubi liikmete keeleliste oskuste arengu analüüsimiseks korraldada täiendav ja täpsustatud uuring.

Kinnipeetavate motivatsioon raamatuklubiga liitumiseks ja selle tegevuses edasiselt osalemiseks on erinev sõltuvalt selles, kas kinnipeetav kannab vangistust Tartu Vanglas või Tallinna Vanglas. Tartu Vanglas kaasneb raamatuklubis osalemisega kinnipeetavale ligipääs raamatukogu ruumile, kus lisaks kinnipeetavatele tavapäraselt kättesaadavatele raamatutele on raamatuklubi liikmel ligipääs ka neljale raamatukogu raamatule iga kahe nädala tagant. Tallinna Vanglas taolist ega sarnast võimalust kinnipeetavatele ei pakuta. Anketeeritud kinnipeetavatest, kes on Tartu Vangla raamatuklubi liikmed, viitasid paremale ligipääsule kui raamatuklubis osalemise peamisele põhjusele 3 ehk 50% vastanutest. Kõik kolm Tallinna Vangla raamatuklubi liiget, kes uuringus osalesid, pidasid seevastu peamiseks raamatuklubis osalemise põhjuseks teiste inimestega suhtlemist ja raamatuklubis toimuvat arutelu.

Intervjueeritavatest üks tõi välja, et kinnipeetavate motivatsioon raamatuklubis ja ka muus huvitegevuses osalemiseks võib olla soov näida aktiivsena ja tekitada n-ö taasühiskonnastamise fiktsioon, mis muudaks kinnipeetava vaatest tõenäolisemaks tema tingimisi enne tähtaega vabastamise VangS § 76 tähenduses. Teine intervjueeritav oli aga seisukohal, et kirjeldatud motiivist kannustatuna raamatuklubis osalemine on väga vähetõenäoline, sest kinnipeetava hea käitumine ja üldine positiivne iseloomustus, mis on aluseks kinnipeetava enne tähtaega vabastamisele, on samamoodi aluseks kinnipeetava huvitegevuses osalemiseks. Kolmas intervjueeritav kõnealust teemat ei käsitlenud.

Autor leiab, et intervjueeritavate seisukohti ja kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vabastamise aluseid arvestades on võimalik, et kinnipeetava käitumine on piisav selleks, et tal võimaldatakse huvitegevusega tegelemine, kuid ei ole sedavõrd positiivne, et enne tähtaega vabastamise asja menetlev kohus peaks tingimata leidma, et kinnipeetava tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamine on põhjendatud. Vastupidisele järeldusele jõudmine tähendaks, et vanglad võimaldavad huvitegevust üksnes kinnipeetavatele, kelle iseloomustuse kohaselt on nad sobilikud vabastamiseks tingimisi enne tähtaega. Vangistusõiguse tõlgendus, mille kohaselt taasühiskonnastavat meedet (huviharidust, täpsemalt raamatuklubis osalemise võimalust) tagatakse üksnes kinnipeetavatele, kes on piisaval määral taasühiskonnastunud, et õigustada

¹⁵⁹ Hauser, R. M., *et al.* Measuring Literacy Performance Levels for Adults. Washington: The National Academies Press 2005, lk 25-26.

kinnipeetava enne tähtaega vangistusest vabastamist, ei ole kooskõlas kummagi käesolevas magistritöös tuvastatud vangistuse täideviimise ühe eesmärgiga, milleks on kinnipeetava õiguskauale teele suunamine.

Seondult kinnipeetavate võimaliku motiiviga osaleda huvitegevuses selleks, et soodustada tingimisi enne tähtaega vabastamist, on tarvilik rõhutada ka tõsiasja, et kinnipeetava motiivi ei saa seada sõltuvusse kohtu või vangla tõlgendusega õigusest ehk sellest, kas teadlikult huvitegevuses osalemine tingimisi enne tähtaega vabastamiseks saab üldeldse seda kinnipeetava eesmärki täita. On võimalik, et kinnipeetava tegevus on kantud motiivist saavutada eesmärk, mille faktiline saavutamine ei ole kinnipeetava tegevuse tulemusena võimalik. Seega ei saa autori hinnangul välistada, et kinnipeetav võib raamatuklubi tegevusest osa võtta kannustatuna eesmärgist jätta fiktiivne mulje oma huvist vanglasisesest huvihariduse vastu, et näiteks proovida soodustada tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamist.

Üks intervjuueeritavatest leidis, et raamatuklubi selle olemasoleval kujul on liigselt keerukas nende kinnipeetavate jaoks, kelle lugemisoskus on äärmiselt madal. Probleemiga tegelemiseks pakkus intervjuueeritav välja täiendava raamatuklubi rühma loomise nende kinnipeetavate tarbeks, kelle lugemisoskus ei võimalda neil praegu olemasolevates raamatuklubi rühmades osaleda. Analoogselt on Ameerika Ühendriikide vanglate raamatukogudega seondult leitud, et raamatukogu ei aita piisavalt kaasa nende kinnipeetavate lugemisoskuse edasi arendamisele, kellel on ka lihtsamate raamatute lugemisega raskusi.¹⁶⁰ Autori hinnangul on raamatuklubi tegevust võimalik täiustada, kaaludes raamatuklubi tegevuse rühmadesse jaotamist vastavalt kinnipeetavate võimetele raamatuklubi tegevusest osa võtta. See aitaks ka nendel kinnipeetavatel, kelle keelelised oskused on eriti madalad, raamatuklubi tegevusest osa võtta.

Autori poolt läbiviidud intervjuudest nähtus, et raamatuklubid ei ole saavutanud maksimaalset võimalikku täituvust, milleks on 12 liiget grupis. Pigem vastupidiselt esineb kinnipeetavate n-ö liikuvuse tõttu perioode, kui raamatuklubil ei ole ühtegi liiget või on raamatuklubi liikmete arv väga väike (1-3 kinnipeetavat). Seda kinnitab ka ühe kinnipeetava vastus ankeedile, milles viidatakse vähese osalejate arvu tõttu raamatuklubi kohtumiste ära jäämisele kui puudusele raamatuklubi tegevuses. Autori hinnangul võib raamatuklubide episoodiliselt madal liikmelisus tuleneda asjaolust, et raamatuklubis osalemine nõuab kinnipeetava ajalist panust, mis seisneb raamatute lugemises. Varasemates uuringutes on leitud, et kinnipeetavate huvi huvihariduse

¹⁶⁰ Stevens, T, lk 148.

vastu sõltub huvihariduse olemusest – näiteks on K. S. Johnson tuvastanud, et kinnipeetavatel on kõrge huvi kokanduse ja arvutiõppe vastu ning madal huvi kirja- ja lugemisoskusega seotud programmide vastu.¹⁶¹ Kinnipeetavate suurt huvi kokanduse vastu on täheldatud ka varasemas erialakirjanduses.¹⁶² Autori hinnangul võib K. S. Johnsoni järeldus nähtuda ka käesoleva magistritöö raames uuritavate kinnipeetavate eelistusest. Seda autori hinnangut toetavad ka asjaolud, et 6 anketeeritud kinnipeetavatest osaleb lisaks raamatuklubile mõnes teises huviringis, samuti viitas üks intervjuueeritav kinnipeetavate huvile kokanduse vastu.

Nii anketeerimise käigus kogutud andmed kui ka intervjuueeritud isikute selgitused viitavad selgelt asjaolule, et raamatuklubi liikmete rahulolu raamatuklubiga on kõrge. Kõik anketeeritud kinnipeetavad (n=9) vastasid, et on raamatuklubis osalemist soovitanud ka teistele kinnipeetavatele. Ankeedile vastanud kinnipeetavatest 5 ei osanud välja tuua negatiivseid elemente raamatuklubi tegevuse juures – teised kinnipeetavad tõid välja näiteks asjaolud, et kõik teised raamatuklubi liikmed ei loe raamatuid mõttega, raamatuklubis pakutavate raamatute valik võiks olla parem, raamatuklubi ruumis on halvad toolid ning et raamatuklubis ei saa osaleda vastassoost kinnipeetavaid.

4 kinnipeetavat ei osanud teha ettepanekuid raamatuklubi tegevuse parendamiseks. Teised pakkusid välja, et raamatuklubis võiks käsitleda rohkem raamatuid seonduvalt ilukirjanduse, filosoofia ja psühholoogiaga, toodi välja, et raamatuklubi võiks lugeda rohkem uusi raamatuid, selgitati, et kahe raamatuklubi kohtumise vahele jääv aeg (kaks nädalat) võib olla liialt lühike, kui käsitletakse mahukat raamatut ning üks kinnipeetav pakkus välja, et raamatuklubis võiksid kinnipeetavad ise loovkirjutamist praktiseerida. Autorile jäi arusaamatuks ühes ankeedis sisalduv ettepanek käsitleda rohkem ilukirjandusega seonduvaid raamatuid.

Anketeeritud kinnipeetavad ei viidanud ankeetidele esitatud vastustes kordagi raamatuklubis käsitlemisele kuuluvate raamatute sisulistele piirangutele, millest tulenevalt on raamatuklubis kuritegevusega tihedalt seonduvate raamatute käsitlemine keelatud. Uuringu käigus kogutud andmetest ei nähtu kuritegevusega tihedalt seonduva raamatu definitsiooni või vahendeid raamatu lubatavuse hindamiseks. Autori hinnangul on otstarbekas kõnealust piirangut tõlgendada kitsendavalt, hinnates igas potentsiaalselt raamatuklubis käsitlemisele kuuluvas teoses esinevaid seoseid kuritegevusega ja raamatu käsitlemisega võimalikke kaasnevaid

¹⁶¹ Johnson, K. S. Examining The Internal & External Factors That Motivate Inmates' Participation Among Various Prison Programs. A Thesis. Mississippi: University of Mississippi 2019, lk 35

¹⁶² Stevens, T, lk 304.

prosotsiaalseid mõjusid. Arvetades näiteks käesoleva töö lisas 4 esitatud raamatute loetelu, saab jõuda järeldusele, et käesoleval ajal juba tõlgendatakse kõnealust piirangut kitsendavalt, sest vastasel juhul ei oleks mitmete loetelus esitatud raamatute, näiteks James Bowen'i „Kingitus Bobilt“ ja Mihkel Aitsami „Jõulud Vigalas“ käsitlemine lubatav.

Kahe intervjueeritava hinnangul omistavad kinnipeetavad nii vanglasisesse kui ka vanglavälise elu juures keskset rolli isiku varalisele seisundile, tundes näiteks huvi raamatuklubis käsitletavate raamatute autori varalise seisundi osas või väites, et pärast vangistuse ärakandmist ei ole võimalik neil ilma teatava varalise seisundita rahuldaval viisil aega veeta. Sellega seondult on üks intervjueeritav ülalkirjeldatud vaadetega kinnipeetavale kirjeldanud raamatute lugemist kui n-ö odavat harrastust. Autori hinnangul ei ole käesoleva magistr töö raames läbiviidud uuringu tulemuste alusel võimalik teha järeldusi selle osas, kas raamatuklubi liikmetest kinnipeetavad on keskmisest kinnipeetavast tõenäolisemad pärast vangistuse ärakandmist vabaduses raamatuid lugema – see ei ole uurimisküsimustele vastamise juures ka otseselt oluline. Siiski on asjakohane märkida, et lugemist on nii Eestis kui ka välismaal avaldatud erialakirjanduses peetud üheks peamiseks hobiks, millega kinnipeetavad hakkavad vangistuse käigus tegelema, kuid millega nad vabaduses viibides tõenäoliselt (vähemasti võrreldaval määral) ei tegeleks.^{163,164} Lugemise mõju kinnipeetava taasühiskonnastamisele ning raamatuklubi mõju kinnipeetava lugemisharjumusele pärast vanglast vabanemist tuleks täiendavalt uurida, et käesolevas magistr töö tehtud järeldusi täiendada.

Autor ei leia, et Tartu Vangla raamatuklubides lugemislehtede kasutamine või Tallinna Vanglas lugemislehtede kasutamata jätmine omaks raamatuklubide tegevusele märkimisväärset mõju. Intervjueeritavate selgitusest nähtub, et lugemislehtede täitmise põhjalikkus sõltub kinnipeetava isikust – mõned kasutavad lugemislehti selleks, et raamatuklubi kohtumise tarbeks lugemislehele märkida kesksed märksõnad, mille alusel raamatuklubi kohtumise ajal arutelu osaleda. Osad kinnipeetavad täidavad lugemislehti aga äärmise põhjalikkusega, soovides raamatuklubi kohtumise käigus esitada loetud raamatust mitmeid tsitaate. Kogutud andmetest ei nähtu vajadust lugemislehtede kohustuslikuks muutmiseks, välja arvatud ühe intervjueeritava selgitatu, et lugemislehed aitavad tuvastada, kas kinnipeetav on vajalikku raamatut lugenud. Sellele vaatamata selgitasid intervjueeritavad, et kui kinnipeetav ei ole käsitlemisele kuuluvat raamatut lugenud, on see ka arutluse käigus suure tõenäosusega tuvastatav. Seda arvestades on

¹⁶³ Stevens, T, lk 304.

¹⁶⁴ Heidok, E, lk 86.

autori hinnangul põhjendatud võimaldada kinnipeetavatele lugemislehtede kasutamise võimalikkus, muutmata nende täitmist kohustuslikuks.

Intervjueeritavate hinnangul ei ole raamatuklubide liikmete poolt raamatuklubis käsitletava raamatu lugemata jätmise märkimisväärne probleem, kuid üks intervjueeritav kasutab lugemislehti osaliselt ka eesmärgil, et kontrollida kinnipeetavate poolt raamatute tegelikku lugemist. Teised intervjueeritavad selgitasid, et kinnipeetavad kas tunnistavad raamatu lugemata jätmist või on raamatuklubi kohtumise käigus tekkiva arutelu jooksul ilmne, et kinnipeetavad ei ole käsitlemisele kuuluvat raamatut lugenud.

Üks anketeeritud kinnipeetavatest märkis, et on viimase aasta jooksul tegelenud täpsustamata iseseisva õppega. Muuhulgas on oluline välja tuua, et kuna kinnipeetava kõnealune vastus oli esitatud avatud küsimusele, ning ankeedis sisalduvatest küsimustest ei saanud otseselt uurija huvi kinnipeetavate iseseisva õppe vastu tuletada, võivad ka muud kinnipeetavad iseseisva õppega tegeleda. Autor leiab, et iseseisva õppe soodustamine on näide eelkõige Tartu Vangla raamatuklubi positiivsest mõjust mitteformaalse õppe soodustamisel, kuna just Tartu Vangla raamatuklubi võimaldab kinnipeetavatele täiendavat ligipääsu raamatukogule. Seega mõjutab Tartu Vangla raamatuklubi ka kinnipeetavate mitteformaalset õpet laiemalt, mitte üksnes raamatuklubi tegevuse käigus loetud raamatute ja toimunud diskussioonide näol.

Lisaks raamatuklubis toimuvale arutelule teiste kinnipeetavate ja raamatuklubi korraldajaga seisneb raamatuklubi otsene mõju kinnipeetavale selles, et ta on sunnitud raamatuid lugema. Seega on raamatuklubi taasühiskonnastava mõju uurimisel keskse tähtsusega küsimus, kas raamatute lugemine võib kinnipeetavate taasühiskonnastamist mõjutada.

Sagedase ja meeldiva lugemise ning lugemisoskuse paranemise ja üldteadmiste taseme kasvu vahel on erialakirjanduses noorte täiskasvanute puhul täheldatud positiivset tõususpiraali.¹⁶⁵ Raamatute lugemise taasühiskonnastava mõju osas on erialakirjanduses esitatud lahknevaid seisukohti. Mitmete autorite hinnangul võib raamatute lugemine olla kinnipeetavate jaoks eskapismi vorm, mis maandab stressi ja mõjub katartilisena.¹⁶⁶ Samuti on varasemalt kirjeldatud seda, kuidas raamatute lugemine avardab kinnipeetava arusaamu võimalikest elulistest

¹⁶⁵ Mol, S. E., Bus, A. To Read or Not to Read: A Meta-Analysis of Print Exposure From Infancy to Early Adulthood. – *Psychology Bulletin*, 2011/137 (2), lk 268, 269.

¹⁶⁶ Nell, V. The psychology of reading for pleasure: Needs and gratifications. – *Reading Research Quarterly*, 1988/23 (1), lk 245

valikutest ning empaatiast.¹⁶⁷ Vastupidiselt on leitud, et kinnipeetavate poolt ilukirjanduse lugemine ei oma taasühiskonnastamise seisukohast tähtsust, või on suisa negatiivse mõjuga, sest ilukirjandus kinnistab stereotüüpe ja piirab moraaliteadlikkust, kuna raamatutes kajastatud keerulised probleemid taandatakse lihtsustatud konstruktsioonideks.¹⁶⁸ Intervjuude käigus kogutud teabe põhjal on autor seisukohal, et raamatuklubis osalemine ja seeläbi raamatute lugemine kui ka arutamine aitavad raamatuklubi liikmetel maandada stressi nii lugemise kui ka sotsiaalse suhtluse kaudu.

Veel olid kõik intervjuueeritavad seisukohal, et raamatuklubis osalemine mõjub positiivselt kinnipeetava üldistele teadmistele (näiteks ajaloo või keeleoskuse mõttes) ning empaatiavõimele. Seda intervjuueeritavate järeldest toetab lisaks asjaolu, et ka kinnipeetavate hinnangul on raamatuklubil nende teadmistele positiivne mõju. Seega saab autori hinnangul järeldesta, et raamatuklubi liikmed omandavad raamatuklubi tegevuse käigus prosotsiaalseid norme seonduvalt suhtlemisoskuse ja empaatiavõimega – lisaks omab raamatuklubi positiivset mõju selle liikmete keele- ja lugemisoskusele. Kuna järeldestusele jõuti Eestis esmakordse uuringu tulemusel, on siinkirjutaja hinnangul asjakohane tulevikus kõnealust valdkonda täiendavalt uurida, keskendudes kinnipeetava kogemusele raamatuklubi liikmena ja selle faktilisele mõjule pärast raamatuklubist lahkumist ning vangistuse ärakandmist.

Seonduvalt raamatuklubi arendamise võimalustega viitavad intervjuueeritavate selgitused, et osadele madala lugemisoskusega kinnipeetavatele võib omada positiivset mõju täiendavate raamatuklubi gruppide avamine, mis oleksid suunatud kinnipeetavatele, kelle lugemisoskus on võrreldes olemasolevates raamatuklubi gruppides osalevate kinnipeetavatega madal. Asjaolu, et raamatuklubis osalevate isikute kriminogeensed riskid ei ole samad (see nähtub ka asjaolust, et ankeedile vastanud kinnipeetavad olid osalenud erinevates sotsiaalprogrammides), muudab raamatuklubis käsitletavate raamatute nimekirja korrigeerimist taasühiskonnastamist soodustavatel eesmärkidel keerulisemaks. Autor ei leia siiski, et raamatute nimekirja osaline korrigeerimine vanglate poolt võiks mõjuda raamatuklubi liikmetele heidutavatena, kuna intervjuueeritavate selgitustest nähtub, et raamatuklubi liikmed tajuvad, et raamatuklubi kujutab endast vangla poolt eesmärgipäraselt korraldatud taasühiskonnastava eesmärgiga huvitegevust.

¹⁶⁷ Gillies, C. Reading and Insight. – Reading Therapy. London: The Library Association 1988, lk 36.

¹⁶⁸ O'Rourke, R. Unpopular readers: the Place of Genre Fiction. Gold Coast: Griffith University 1993, lk-d 1-15.

Arvestades käesolevast uuringust osa võtnud kinnipeetavate andmeid, tuleb autori hinnangul kõne alla kaaluda, kas näiteks sõltuvushäirete ravimise ja biblioteraapia valdkonnas eriteadmisi omava isiku ettepanekul võiks raamatuklubis käsitlemisele kuuluvate raamatute nimekirja lisada näiteks sõltuvusainete kuritarvitajatele lugemiseks suunatud raamatuid. Selle ettepaneku kaalumise on põhejendatud muuhulgas ka seepärast, et mitmed intervjuueeritavad rõhutasid asjaolu, et raamatuklubi on hea meedium sõltuvushäiretega seonduvatest teemadest vestlemiseks.

Analoogselt võib kõne alla tulla ka teisi kriminogeenseid riske käsitlevad raamatud. Autor tugineb selle soovitusel andmisel tõsiasjale, et 5 raamatuklubi liikmetest on oma praeguse vangistuse jooksul suunatud sotsiaalprogrammi, mille sihtrühmaks on eelkõige sõltuvushäiretega isikud. Seepärast võib olla tarvilik täiendavalt uurida küsimust, kas raamatuklubi käsitletavate raamatute hulka sõltuvushäiretega isikute jaoks kasulike raamatute lisamine võiks olla otstarbekas. Käesoleva magistritöö raames läbiviidud uuringu alusel ei ole autori hinnangul võimalik kõnealusele küsimusele ammendavalt vastata, samuti on kõnealuste raamatute tuvastamine eriteadmisi vajav tegevus.

KOKKUVÕTE

Eesti karistusõiguses on (vangla)karistuse ja taasühiskonnastamise eesmärgi suhestumise arutelu suuresti pidamata. 01.01.2024 seisuga on Eesti vanglates 1525 süüdimõistetud kinnipeetavat. Vangla ülesanne on täide viia vanglakaristuse määramisel taotletavaid eesmärke, milleks saab pidada kinnipeetava suunamist õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmist. Sellest tulenevalt on Eesti vanglate ülesandeks muuhulgas sisendada kinnipeetavale norme, väärtusi ja hoiakuid koos muude sotsiaal-adekvaatsete käitumismustritega, mis aitaksid kinnipeetaval pärast vanglakaristuse ära kandmist elada õiguskuulekat elu – teisisõnu on üheks vangla eesmärgiks kinnipeetava taasühiskonnastamine ehk resotsialiseerimine.

Käesoleva magistr töö peamiseks eesmärgiks oli välja selgitada, millised seosed esinevad kinnipeetava taasühiskonnastumise ja vangla raamatuklubi tegevusest osa võtmise vahel. Samuti soovis autor tuvastada viise vangla raamatuklubi potentsiaalse taasühiskonnastava mõju võimendamiseks. Nende eesmärkide täitmiseks püstitas autor neli uurimisküsimust:

- 1) Kuidas hindavad raamatuklubi tegevuses osalevad kinnipeetavad raamatuklubi mõju taasühiskonnastumisele?
- 2) Kuidas hindavad raamatuklubide korraldajad raamatuklubi mõju kinnipeetavate taasühiskonnastumisele?
- 3) Kas kinnipeetavate ja korraldajate arusaamad raamatuklubi mõjust kinnipeetavate taasühiskonnastumisele on kooskõlas erialakirjanduses väljatoodud üldiste taasühiskonnastumise põhimõtetega?
- 4) Millisel moel on võimalik raamatuklubi tegevust täiustada, et see aitaks kaasa kinnipeetavate taasühiskonnastumisele?

Kuna autorile teadaolevalt ei ole varasemalt vangla raamatuklubi mõju kinnipeetavate taasühiskonnastumisele eraldiseisvalt uuritud, oli autor sunnitud püstitama üldised uurimusküsimused, et probleemi tulevaste uurimuste tarbeks kaardistada.

Selleks, et täita magistr töö eesmärk ja vastata püstitatud uurimisküsimustele, käsitles autor esmalt sotsialiseerumise ja sotsialiseerimise mõistete tähendust, sidudes need vangla ülesannete ja võimalustega kinnipeetavate taasühiskonnastamisel. Autor defineeris sotsialiseerimist kui grupisisese väärtuste ja normide edasiandmist indiviidile ehk sotsialiseerujale ning sotsialiseerumist kui sotsialiseerimise objektiks olemist. Sotsialiseerumise ja sotsialiseerimise mõiste n-ö edasiarendusena saab käsitleda resotsialiseerumist ja resotsialiseerimist ehk

taasühiskonnastumist ja taasühiskonnastamist – need mõisted tähistavad protsessi, mis leiab aset isikule sisendatavate grupisiseste väärtuste, normide jm muutmisel või täiendamisel.

Vabadusekaotuse ehk vangistuse täitmise eesmärke saab tinglikult jaotada kaheks – vältida kinnipeetava poolt täiendavate õigusvastaste tegude, eelkõige kuritegude, toimepanemise vältimist pärast vanglast vabanemist ning eesmärgiks tagada õiguskorra kaitsmise huvid. Neid eesmärke käsitletakse vastavalt vangistuse täideviimise eripreventiivse ja üldpreventiivse eesmärgina. Vangistuse eripreventiivset eesmärki täidetakse eelkõige kinnipeetavate vanglavälise suhtlemise, üld- ja kutsealase hariduse andmise, töötamise ja sotsiaalprogrammides osalemise tagamisega. Kirjeldatud tegevused peaksid moodustama kinnipeetava taasühiskonnastamisel kasutatavate meetodite tuuma. Lisaks nendele pakutakse kinnipeetavatele ka võimalust osa võtta huviharidusest.

Kinnipeetavatele pakutava huvihariduse hulka kuulub Tallinna Vanglas ja Tartu Vanglas võimalus osaleda raamatuklubis. Viru Vanglas ei pakuta käesoleva magistritöö koostamise ajal kinnipeetavatele võimalust raamatuklubis osalemiseks.

Kehtiv õigus näeb vanglatele ette kohustuse pakkuda põhihariduseta kinnipeetavatele võimalust hariduse omandamiseks juhul, kui see on kinnipeetava individuaalses täitmiskavas ette nähtud. Lisaks põhihariduse omandamisele, mida võib käsitleda formaalse hariduse omandamisena, kuna see toimub hierarhiliselt struktureeritud haridussüsteemis, on kinnipeetavatel vanglates võimalik teostada ka mitteformaalset õpet. Mitteformaalse õppega võib muuhulgas tegemist olla juhul, kui kinnipeetav ühineb vanglates korraldatava raamatuklubiga, mis on osa vanglas pakutavast huviharidusest.

Nii Tartu Vangla kodukord kui ka Tallinna Vangla kodukord näevad ette, et huviharidus, sealhulgas raamatuklubi, on korraldatud kinnipeetavate individuaalsetes täitmiskavades püstitatud riskide maandamiseks. Individuaalne täitmiskava näeb ette tegevused, mis peaksid iga konkreetse kinnipeetava kriminogeenseid riske maandama ja tõstma kinnipeetava iseseisvat võimekust õiguskulekaks toimetulekuks vabaduses. Seega on ka huvihariduse korraldamise eesmärk sellest osa võtvate kinnipeetavate taasühiskonnastamine. Sellest johtuvalt on võimalik analüüsida, kas ja millisel moel mõjutab raamatuklubi tegevuses osalemine kinnipeetavate taasühiskonnastumist.

Magistritöö autor tegi seonduvalt vanglates toimuva huviharidusega ettepaneku *de lege ferenda* korrigeerida nii Tartu Vangla kui ka Tallinna Vangla kodukordasid, sest käesoleva magistritöö koostamise seisuga kehtivad kodukorrad seavad huvihariduse pakkumise eesmärgi sõltuvusse kinnipeetava individuaalses täitmiskavas väljatoodud kriminogeensete riskidega. Kirjeldatud sätted jätavad tähelepanuta asjaolu, et kehtiv õigus nõuab individuaalse täitmiskava koostamist üksnes kinnipeetavatele, kelle poolt reaalselt ära kandmisele kuuluva vangistuse tähtaeg ületab ühte aastat. Nende normide koosmõju tekitab autori hinnangul olukorra, mis seab kinnipeetavate, kellele ei ole koostatud individuaalset täitmiskava, huvihariduses osalemise põhjendatuse kahtluse olla. Osadele kinnipeetavatele huvihariduses osalemise keelamine põhjusel, et neile ei ole koostatud individuaalset täitmiskava, ei ole kooskõlas muuhulgas vangistuse eripreventiivse eesmärgiga, mis kehtib ka nende kinnipeetavate suhtes, kellele ei ole individuaalset täitmiskava koostatud. Vastupidine praktika raskendaks põhjendamatult individuaalse täitmiskavata kinnipeetavate taasühiskonnastumist. Neid asjaolusid arvestades on autori hinnangul põhjendatud *de lege ferenda* seada Tartu Vanglas ja Tallinna Vanglas huvihariduse eesmärgiks kinnipeetava üldine taasühiskonnastumine, mida saab hinnata muuhulgas kinnipeetava individuaalse täitmiskava põhjal, siis kui see on koostatud, mööndes seejuures, et taasühiskonnastumist soodustav osalemine huvihariduses on võimalik ka ilma individuaalse täitmiskavata.

Käesoleva magistritöö tarbeks viis autor läbi kaheosalise uuringu, mille ühes osa raames teostas autor kõikides Eesti vanglates raamatuklubisid läbiviivate isikutega poolstruktureeritud intervjuud. Kõik potentsiaalsed intervjuueeritavad olid nõus uuringus osalema, seega toimus kolm intervjuud – Tallinna Vangla vene- ja eestikeelse raamatuklubi korraldajaga, Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi korraldajaga ja Tartu Vangla venekeelse raamatuklubi korraldajaga.

Lisaks raamatuklubide korraldajate intervjueerimisele teostas magistritöö autor mõlema raamatuklubi kinnipeetavatest liikmete vabatahtliku ja anonüümse anketeerimise. Tartu Vanglas oli nõus uuringus osalema kuus, Tallinna Vanglas kolm kinnipeetavat. Ankeedid koosnesid kinnipeetavat ja tema vangistuse kulgu üldiselt iseloomustavatest küsimustest koos avatud küsimustega, mis puudutasid raamatuklubi liikmeks olemisega seonduvaid asjaolusid. Uuritavate esitatud vastuste usaldusväärsust kontrollis autor ankeedi ja intervjuueeritavate antud vastuste kõrvutamise teel.

Tallinna Vangla raamatuklubi ja Tartu Vangla raamatuklubi poolt nende liikmeteks olevatele kinnipeetavatele üle kanduva potentsiaalselt taasühiskonnastava mõju uurimise esmase etapina

pidas autor vajalikuks detailselt uurida nii mõlema raamatuklubi tegevuse aluseks olevaid norme kui ka raamatuklubide tegevuse faktilist kulgemist.

Tallinna Vangla raamatuklubi ja Tartu Vangla raamatuklubi on oma tegevuslikes põhimõtetes ja korralduses suuresti sarnased. Tartu Vangla raamatuklubi koosneb kahest rühmast – eestikeelsest ja venekeelsest raamatuklubist. Tallinna Vangla raamatuklubis on samuti kohtumised vene- ja eestikeelsete kinnipeetavate jaoks eraldi. Sellele lisaks on Tallinna Vanglas eraldi mees- ja naissoost raamatuklubi grupid. Tartu Vanglas kannavad vanglakaristust üksnes meessoost kinnipeetavad. Raamatuklubid on tegevust alustades loetlenud enda eesmärgid: „1) mõtestatud tegevus vanglas, 2) eneseväljenduse oskuse parandamine, 3) kuulamisoskuse arendamine, 4) empaatiavõime suurendamine, 5) lugemisharjumuse kujundamine, 6) loovuse arendamine, 7) kinnipeetavate silmaringi laienemine ja 8) analüüsioskuse arendamine“.

Nii Tartu Vangla raamatuklubi kui ka Tallinna Vangla raamatuklubi korraldavad kohtumisi iga kahe nädala tagant ning kohtumised kestavad keskmiselt 1-2 astronoomilist tundi sõltuvalt raamatuklubi grupist. Kohtumistele eelnevalt loevad kinnipeetavad raamatuklubi korraldaja poolt neile varasemalt jaotatud raamatut, kohtumise ajal toimub muuhulgas raamatute üle diskuteerimine koos laiemas vabas vormis aruteluga raamatus käsitletust, raamatu autorist või muust taolisest teemast, kus raamatuklubi korraldaja mängib eelkõige modereerivat rolli. Raamatuklubides käsitletakse peamiselt ilukirjandust, täpsemalt romaane (vt täpsemalt ptk 3.2 ja lisa 4).

Uuringu käigus kogutud andmete analüüsimisel oli autori eesmärk tuvastada potentsiaalset mõju tegurite osas, mis varasemas erialakirjanduses esitatud seisukohtade kohaselt omab taasühiskonnastumisele positiivset mõju. Autori hinnangul on kõnealused tegurid peamiselt järgmised:

- 1) madal haridustase ja vähesed kutseoskused;
- 2) narkootilise või psühhotroopse aine (s.h alkohol) sõltuvus;
- 3) antisotsiaalsed hoiakud, väärtused ja suhtumine ning
- 4) nõrk probleemide lahendamise ja suhtlemise oskus.

Raamatuklubi üheks peamiseks positiivseks mõjuks kinnipeetavate taasühiskonnastamisel saab uuringu alusel pidada kinnipeetavate suhtlemisoskuse ja empaatiavõime parenemist. Intervjueeritavate selgitustest nähtub, et mitmed raamatuklubi liikmete argumenteerimis- ja suhtlemisoskus on aja jooksul paranenud võrreldes argumenteerimis- ja suhtlemisoskuse

tasemega ajal, kui kinnipeetav alustas raamatuklubi tegevuses osalemist. See viitab ka prosotsiaalsete normide omandamisele.

Kõigi intervjueeritute hinnangul mõjus ilukirjanduse lugemine ja raamatuklubi kohtumistel raamatu karakterite tegevuse analüüs positiivselt kinnipeetavate empaatiavõimele. Kõik raamatuklubide korraldajad leidsid, et raamatuklubis tekkinud arutelusid on mõningatel juhtudel, eriti olukorras, kus raamatuklubi rühm koosneb üksnes paarist kinnipeetavast, seotud tihedalt kinnipeetavate isiklike probleemidega. See on intervjueeritavate hinnangul aidanud kaasa sellele, et kinnipeetavatel oleks võimalik lahendada oma isiklikke konflikte näiteks perekonna liikmetega, kellega positiivse suhtluse säilitamine on taasühiskonnastamist soodustav.

Veel on autori hinnangul uuringu käigus tuvastatud võimalik järeldada, et raamatuklubi tegevuses osalemine mõjub positiivselt kinnipeetavate funktsionaalse lugemise oskusele, mis omakorda mõjutab kinnipeetava poolt hariduse omandamist ja konkurentsivõimet tööturul. Raamatuklubi liikmel on kohustus raamatuklubis käsitletavaid raamatuid lugeda, mis motiveerib kinnipeetavaid täiendavalt lugema. Varasemad uuringud viitavad, et raamatute lugemine tugevdab kinnipeetavate keelelisi oskusi ning ka funktsionaalse lugemise oskust.

Töö eesmärk oli välja uurida, kuidas mõjutab raamatuklubi tegevuses osalemine kinnipeetava taasühiskonnastumist ning milliste vahenditega oleks võimalik Tallinna Vangla ja Tartu Vangla raamatuklubide tegevust täiustada, et see aitaks rohkem kaasa kinnipeetavate taasühiskonnastumisele.

Magistritöö käigus läbiviidud uuringust nähtub, et raamatuklubi tegevus hõlmab elemente, mis võivad kinnipeetava taasühiskonnastumisele kaasa aidata. Kogutud andmed viitavad, et raamatuklubis osalemine soodustab suhtlemisoskuse paranemist ja prosotsiaalsete hoiakute omandamist. Samuti tõstab raamatuklubis osalemine kinnipeetavate meeleolu ja mõjub neile meeldiva ja stressi maandava tegevusena. Neid asjaolusid arvestades ei ole võimalik empiiriliselt kinnitada, et raamatuklubis osalenud kinnipeetava retsidiivsus on võrreldes kinnipeetavaga, kes ei ole raamatuklubis osalenud, väiksem. Sellele vaatamata saab väita, et Tartu Vangla ja Tallinna Vangla raamatuklubides osalemine omab nii kinnipeetavate kui ka raamatuklubi korraldajate hinnangul taasühiskonnastamise seisukohalt positiivset mõju ja on seotud erialakirjanduses esitatud taasühiskonnastamist soodustavate faktoritega.

Käesoleva magistritöö neljandale uurimisküsimusele vastamiseks pidi autor tuvastama meetodeid, kuidas raamatuklubi tegevust parendada, et see saaks paremal määral soodustada raamatuklubi liikmete taasühiskonnastumist. Selles osas jõudis autor järeldusele, et

- 1) kaalumist vajab vanglate raamatuklubide tegevuse laiendamise selliselt, et raamatuklubi tegevusest saaks paremini osa võtta kinnipeetavad, kelle lugemisoskus on tunduvalt madalam võrreldes teiste raamatuklubi liikmetega. Olukord, kus sama raamatuklubi grupi liikmete lugemis- ja analüüsioskus on suurel määral erinevad, ei mõju raamatuklubi taasühiskonnastamist soodustavate faktorite tekkimisele soodustavalt, sest võib mõningates kinnipeetavates tekitada näiteks rahulolematust või tüdimust;
- 2) võiks kaaluda raamatuklubis käsitlemisele kuuluvate raamatute hulka lisada raamatuid, mis vastavate eriteadmistega isikute hinnangul võiksid kinnipeetavate seas sagedasti esinevaid kriminogeenseid riske adresseerida, s.t toetada näiteks sõltuvushäiretega kinnipeetavaid.

Autor leiab, et käesoleva uuringu tulemused võiksid olla aluseks tulevastele uurimustele, mille käigus saab uurida vanglas huvihariduslikus tegevuses (sealhulgas näiteks raamatuklubis) osalenud kinnipeetavate retsidiivsust võrreldes kinnipeetavatega, kes ei ole huviharidusest osa võtnud.

ROLE OF BOOK CLUB IN RESOCIALISATION OF PRISONERS BY EXAMPLE OF TALLINN AND TARTU PRISON

ABSTRACT

The main object of the study of law is legal relationships. Aside from that, legal science also studies social realities of law, i.e how legal norms effect society. This is the research area of sociology of law.

The possibility and rate of success of the development of a society is linked to the success of the cooperation between the members thereof. One of the main guarantees for this success is, among other things, the acceptance of the laws in force in society. An individuals anti-social behaviour is a sign that there exists a defect between the individual the social environment surrounding him. These defects indicate societal problems that must be given attention. The extreme form of these defects is crime.

As of the 1st of January 2024 there are 1525 prisoners in Estonian prisons. In Estonian criminal law, the whole debate on the relationship between imprisonment and the aim of rehabilitation is still pending. However, the Imprisonment Act stipulates that the goal of imprisonment is to guide the prisoner to law-abiding behaviour and to protect legal order. Thus, the state has an obligation to provide all prisoners with resources that make it possible for them to be guided towards law-abiding behaviour.

The author defined socialisation as the transmission of values and norms from within a group to the individual or socialiser. To guide prisoners towards law-abiding behaviour, prisons pursue to add or change cultural values, norms etc. of the prisoner. The term “socialise” aids the defining of “resocialise”, meaning a process whereby a person engages in conscious and intensive socialisation, where such socialisation is directed towards the modification of important, significant beliefs and behaviours. This is considered the resocialisation of prisoners. Resocialisation is distinct from socialisation because it marks socialising again, i.e redefining a person’s cultural values, norms etc in a conscious and intensive environment.

The prison as a total institution has previously been described as being the agent of resocialisation in resocialising prisoners. However, prisons use many other instruments to pursue the goal of resocialisation, such as social programs, formal education, vocational training, labour, and recreational activity such as books clubs.

This master's thesis aims to find out how being a member of a prison book club effects the resocialisation of prisoners. The secondary objective of the thesis is to detect methods to potentially improve books clubs in Estonian prisons regarding resocialisation. To achieve this the author set the following research questions:

- 1) How do prisoners participating in book club assess the impact of book club on their resocialisation?
- 2) How do book club organisers assess the impact of the book club on the re-socialisation of prisoners?
- 3) Are the perceptions of prisoners and organisers about the impact of the book club on the resocialisation of prisoners in line with the general principles of resocialisation identified in academic literature?
- 4) In what ways can the the book club be improved to contribute to the resocialisation of prisoners?

To answer these research questions the author conducted an empirical sociological study. The study consisted of two parts – half-structured interviews with organisers of prison book clubs and a questionnaire survey of prisoners participating in prison book clubs. The empirical study was conducted in two Estonian prisons – Tallinn prison and Tartu prison. In Viru prison, the only other prison operating in Estonia in addition to Tartu prison and Tallinn prison, the study could not be carried out, because at the time of writing this thesis Viru prison does not offer prisoners the opportunity to partake in book club.

The author chose the questionnaire surveying of prisoners as a method of sociological research because, unlike interviewing prisoners, questionnaire surveying makes it possible to ensure the complete anonymity of prisoners and the voluntary nature of their participation in the study. Regarding studying the organisers of prison book clubs, the author opted for semi-structured interviews because, among other reasons, it allows the collection of particularly in-depth and detailed data, taking maximum account of the context and details of the book club organiser's explanations.

Questions contained in the questionnaire survey focused on information about the prisoner and their relationship with the book club. The questionnaire survey was physically conducted by the organisers of the book clubs and the completed questionnaires were either sent to the author via e-mail or delivered on paper. The questionnaires used were either in Estonian or Russian,

pursuant to the prisoner's preference. No control questions were presented in the questionnaires. The questionnaires in Estonian and Russian are presented as annexes 1 and 2 respectively.

Like the questionnaire for prisoners, questions presented to book club organisers regarded individual information about the person being interviewed and their relationship with the book club they organised. In addition, book club organisers were questioned about the workflow and working processes of the book club, in order for the author to compile a specific description of the book club's activity in chapter 2 of the thesis. All semi-structured interviews were conducted in Estonian.

As for the methodology used to analyse the data collected from questionnaire surveys and semi-structured interviews, the author used qualitative content analysis, taking into account principles of symbolic interactionism.

Nine prisoners accepted the offer to complete the questionnaire survey presented to them. According to book club organisers, many prisoners declined the survey due to high stress caused by prisoners from Tartu prison being moved to Tallinn prison because of the reduction of activity of the former. This caused stress in prisoners both in Tallinn prison and Tartu prison. All three prison book club organisers who are active in Estonia accepted the authors invitation to carry out semi-structured interviews.

There are six book club groups that operate in both Tallinn prison and Tartu prison combined. These include the Tallinn prison women's group in Estonian, Tallinn prison men's group in Estonian, both having a respective counterpart in the form of groups conducted in Russian. Since Tartu prison houses only male inmates, two book club groups (in Estonian and Russian) are organised. Thus, there exists six prison book club groups. Only prisoners are allowed to be members of these book clubs.

The working processes of book club groups over Estonian and Russian groups and Tallinn and Tartu Prison are mostly similar, with only a few differences. This is possibly due to the fact that all currently existing prison book clubs were reestablished in 2021, setting the same formal objectives for all book clubs, but allowing the book club organisers slight discretion concerning the working process of book club meetings. The objectives set out when reestablishing the book clubs are as follows (in no particular order):

- 1) meaningful action in prison;

- 2) improving self-expression skills;
- 3) developing listening skills;
- 4) empathy building;
- 5) developing reading habits;
- 6) developing creativity;
- 7) broadening prisoners' horizons, i.e. broadening their knowledge;
- 8) developing analytical skills.

Book club groups meet once every two weeks, with the meetings lasting between 1-2 astronomical hours, depending on the prison. During the meetings, book club organisers play a moderative role, with prisoners being urged to discuss books handed out in the previous book club meeting.

Books assessed in book club meetings are mostly novels. These books are circulated between Tartu prison and Tallinn prison for cost minimisation purposes. All books ordered for use in the book club must be accepted by the Ministry of Justice. In order for books to be accepted, they must not excessively address criminal matters. This limitation interpreted narrowly, meaning that many books read in book clubs still concern criminal activity such as violence and drug abuse to some extent. Also, book club members try to vary the books assessed in book club meetings for the book club not to become too one-sided. This helps to guarantee that almost all book club members must read books that they would usually not be interested in. A list of books used in the activity of Tartu prison Estonian book club is presented in annex 4.

When analysing the data collected, the author's objective was to detect any phenomena that may point to the book club having a resocialising effect, such as prosocial behaviour, including prisoners acquiring prosocial norms. Thesis and the analysis therein were not carried out in order to make confident conclusions regarding the recidivism of inmates involved in book clubs – thus the thesis makes no conclusions concerning this. However the author pursued to review relevant literature and derive the main determinants of persons to undertake in unlawful, including criminal behaviour. The author concluded that these aspects are:

- 1) low levels of education and vocational skills;
- 2) addiction to drugs or psychotropic substances (including alcohol);
- 3) anti-social attitudes, values and behaviour;
- 4) weak problem-solving and communication skills.

The age of prisoners participating in the study did not notably differ from the average age of all prisoners – four of the nine prisoners to answer the study were aged 41-50 while the average age of prisoners in Estonia is 41,3. The same can be said of the length of prison sentences to be carried out and having been carried out before by surveyed book club members – these do not differ from those of other prisoners.

The author also studied the amount of years that book club members had previously spent in prison, finding the followings results: 1-2 years (2 book club members), 3-5 years (3 book club members), 6-10 years (3 book club members) and >10 years (1 book club member). This does not differ notably from prisoners that are not book club members. Viewing social programs that surveyed book club members had completed, the author concluded that 4 out of 9 prisoners had been involved in social programs concerning substance abuse issues, thus substance abuse was a common criminogenic factor in book club members. Also, 8 surveyed prisoners were actively acquiring education or participating in work or other types of recreational activity in addition to the book club.

All interviewed book club organisers stated that being a member of the book club tends to increase a prisoner's social skills, more specifically their ability to politely express their thoughts in group conversations, allowing other parties to also present their ideas and not interfering with them. The author believes this to be a sign of acquiring prosocial skills.

Also, book club organisers brought out that book club members are directed to present substantiated opinions in order to develop dialogue. This prevents prisoners from expressing only generic criticism and thus not being involved in substantial debate on topics discussed in book club meetings. All but one book club member also agreed that the main reason they are members of book club is that they enjoy the opportunity for verbal communication. With regard to this it is also important to note that some prisoners are not able to communicate outside of book club with one another due to them being housed in different units of the same prison. Each interviewee felt that many prisoners who are members of the book club, as well as prisoners who are not members of the book club, have a strong need for communication.

All interviewees observed that detainees often have a limited capacity for empathy, meaning that detainees do not give the same weight to the problems of others (such as their non-incarcerated family members) compared to their own issues. Interviewees believed that reading books could, at times, foster the development of empathy, primarily not only through reading

books but also through discussions in book clubs, where detainees and club organizers may have different perspectives on the justifiability of the decisions made by characters in the book. These discussions are linked to prisoners' personal issues for example in book club meetings themselves or in further conversations with the prison chaplain. Since these conversations aid problem solving regarding family relationships of inmates, the author finds them to have a resocialising effect, because positive family relationships have been found to have a positive effect on resocialisation of prisoners.

Two prisoners out of nine stated that book club membership has increased their language skills, while four other prisoners noted generally that it has given them new skills or new knowledge. The author finds this statistic too low to conclude that book club membership increases language skills, but finds it probable, because book club membership requires reading literature.

During discussions with book club organisers, the hypothetical problem of prisoners taking part in book club in order to facilitate a deceptive image of resocialisation in order to encourage early release from prison on parole arose. One book club member believed this to be impossible, because taking part in recreational activity such as book club is in itself only possible for prisoners with good behaviour. The author however concluded that prisoners using the book club to facilitate a deceptive image of resocialisation can not be ruled out. This is not specific to the book club but can be generalised to almost all activities in prison, thus it cannot be seen as a problem with prison book clubs.

Prisoners' satisfaction with book clubs is high. Every surveyed prisoner has recommended book club membership to other prisoners, with five of all prisoners surveyed not being able to bring out any negative elements of book club membership. Other book club members suggested that the book club should focus more on books related to literature, philosophy, and psychology. It was mentioned that the book club could read more new books. It was explained by one book club member that the time between two book club meetings (two weeks) might be too short, especially when discussing a lengthy book. When assessing this one must consider that many prisoners and book club members work or obtain formal education in prison. One prisoner proposed that the book club members themselves could practice creative writing in the book club.

Additionally, all surveyed book club organisers concurred that involvement in the book club enhances the overall knowledge of prisoners (for instance, in history or language proficiency)

and their empathy. Thus, it can be inferred by the author that members of the book club obtain prosocial norms concerning communication abilities and empathy throughout their participation in the book club. Moreover, the book club seems to positively influence the language and reading proficiency of book club members. All of these factors can be considered prosocial influences on prisoners.

Book club members concur that the book club is substantially a tool for resocialisation, because it helps them enhance their social skills, reading proficiency and general knowledge. Book club organisers share this view.

The collected data suggests that participating in the book club facilitates improvement in communication skills and acquisition of prosocial attitudes in prisoners. Also, activities that book club membership entails (reading books, participating in group discussions) can be considered informal education. Additionally, involvement in the book club enhances the mood of detainees and serves as an enjoyable and stress-relieving activity for them. Thus, book club membership influences the prisoners in a prosocial manner that is in line with the general principles of resocialisation identified in academic literature, such as improving communication skills.

Concerning further development of the book clubs in Tallinn prison and Tartu prison, explanations given by book club organisers suggest that opening an additional book club group aimed at prisoners with lower reading skills may have a positive impact. Also, adjustment of book lists by persons with required expertise to take into account the criminogenic risks of prisoners can increase the resocialising effect of book club membership. For example, books aimed at prisoners with substance abuse issues may be purposefully added to the list of books assessed in book club, because five out of nine surveyed book club members appear to have encountered problems concerning substance abuse. Therefore, further investigation may be necessary to determine the feasibility and necessity of adding books helpful for prisoners with substance abuse disorders to the book club's reading list. It must be said however, that based on the study conducted as part of this thesis, the author believes it is not possible to provide a comprehensive answer to this question due to it requiring expertise of different fields of behavioural and psychological sciences.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Ahven, A., Roots, A., Sööt, M-L. Retsidiivsus Eestis 2017. Kriminaalpoliitika uuringud nr 27. Tallinn: Justiitsministeerium 2017, lk 25. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuseestis_2017.pdf (05.04.2024).
2. Ahven, A., Salla, J., Vahturs, S. Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk-d 13, 77. Arvutivõrgus: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsus_eestis._justiitsministeerium._2010.pdf (05.04.2024).
3. Aimre, I. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2013.
4. Andrews, D. A. Some experimental investigations of the principles of differential association through deliberate manipulations of the structure of service systems. – American Sociological Review, 1980/45.
5. Andrews, D. A., *et al.* The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. – Crime & Delinquency, 2006/52 (1).
6. Andrews, D. A., Gendreau. Undergraduate training and correctional service. – Professional Psychology 1976(7).
7. Batastini, B. A., *et al.* Approaching Correctional Treatment from a Programmatic Standpoint: Risk-Need-Responsivity and Beyond. Springer: Cham 2018.
8. Blumer, H. Symbolic Interactionism. Perspective and Method. Los Angeles: University of California Press 1986.
9. Brenner, P. S. (toim). Understanding survey methodology: sociological theory and applications. Charm: Springer 2021.
10. Camp, S. D. *et al.* Using Inmate Survey Data in Assessing Prison Performance: a Case Study Comparing Private and Public Prisons. – Criminal Justice Review, 2002/27 (1).
11. Christie, N. Limits to Pain. New York: Columbia University Press 1981.
12. Colorado Library Consortium. Prison Libraries Literature Review for PRISM Planning Study: Are PRISON libraries Motivators of pro-social behavior and successful re-entry? – Colorado Virtual Library, 2020. Arvutivõrgus: https://www.cde.state.co.us/cdelib/prism_prisonlibrariesliteraturereview (30.10.2023).
13. Davis, C., Garrett, A. 'Why Bibliotherapy?' A Content Analysis of its Uses, Impediments and Potential Applications for School Libraries. - Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, 2017/6.

14. Durnescu, I., *et al.* Juhtumikorraldaja käsiraamat. Korrektsiooni põhioskused. Tallinn: Auratrükk 2013.
15. Duwe, G. The Use and Impact of Correctional Programming for Inmates on Pre- and Post-Release Outcomes. Minnesota: National Institute of Justice 2017.
16. Duwe, G., McNeeley, S. The effects of prison labor on institutional misconduct, post-prison employment, and recidivism. – *Corrections* 2017/5 (2).
17. E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu: Fontese Kirjastus 2004.
18. Eesti Keele Instituut. Sõnaveeb. EKI Ühendsõnastik 2024. Arvutivõrgus: <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/õpe/1> (05.04.2024).
19. Eesti Keele Instituut. Sõnaveeb. EKI Ühendsõnastik 2024. Õpe. Arvutivõrgus: <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/õpe/1> (27.02.2024).
20. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine. Arvutivõrgus: <https://vanglateenistus.ee/karistuse-kandmine-vanglas/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine> (22.01.2024).
21. Fredricks, L. The Benefits and Challenges of Culturally Responsive EFL Critical Literature Circles. – *Journal of Adolescent & Adult Literacy* 2012/55.
22. Garner, J. Fifty Years of Prison Library Scholarly Publishing: A Literature Analysis. – *The Library Quarterly* 2022/92 (3).
23. Gendreau, P., Ross, B. Effective Correctional Treatment: Bibliotherapy for Cynics. – *Crime & Delinquency*, 1979/25 (4).
24. Gendreau, P., Andrews, D.A. (1990). Tertiary prevention: What the meta-analysis of the offender treatment literature tells us about “what works”. – *Canadian Journal of Criminology*, 1990/32 (1).
25. Gillies, C. Reading and Insight. – Reading Therapy. London: The Library Association 1988.
26. Goffman, E. Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates. Piscataway: Aldine Transaction, 2009.
27. Griffiths, H., *et al.* Introduction to Sociology 2e. Texas: OpenStax 2017.
28. Hauser, R. M., *et al.* Measuring Literacy Performance Levels for Adults. Washington: The National Academies Press 2005.
29. Heidok, E. Kohanemine kriminaalse identiteediga resotsialiseerimist raskendava tegurina. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool 2014.
30. Howerton, A., *et al.* Understanding help seeking behaviour among male offenders: Qualitative interview study. – *British Medical Journal*, 2007/334 (7588).

31. J. Ferrante. *Sociology: A Global Perspective*. Belmont, California: Cengage Learning 2014.
32. Sootak, J., Pikamäe, P. (koost.). *Karistusseadustik: Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Juura 2021.
33. James, N. *Risk and Needs Assessment in the Criminal Justice System*. Washington: Congressional Research Service 2015.
34. Jarvis, P. *International Dictionary of Adult and Continuing Education*. London: Routledge 2005.
35. Johnson, K. S. *Examining The Internal & External Factors That Motivate Inmates' Participation Among Various Prison Programs. A Thesis*. Mississippi: University of Mississippi 2019.
36. Kallio, H., *et al.* Systematic methodological review: developing a framework for aqualitative semi-structured interview guide. – *Journal of Advanced Nursing* 2016/72 (12).
37. Kasemets, P. Sotsiaalprogrammid vanglates. – *Sotsiaaltöö* 2003/4 (4).
38. Kaugia, S. Eesti noorte õigusliku sotsialiseerimise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – *Akadeemia* 2002/14 (1).
39. Kaugia, S. Sotsiaalsest konfliktist ja selle reguleerimisest. – *Akadeemia*, 7, 2000.
40. Kornblum, W. *Sociology In a Changing World*. Fort Worth: Wadsworth Publishing 1999.
41. Kuritegevus Eestis 2022. Vangitus. Justiitsministeerium. Arvutivõrgus: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/vangistus/>.
42. Lester, H., Gask, L. Delivering medical care for patients with serious mental illness or promoting a collaborative model of recovery? – *British Journal of Psychiatry* 2006/188 (5).
43. Magee, G. Education Reduces Recidivism. – *Technium Social Sciences Journal*, 2021/16.
44. Menkel-Meadow, C. Restorative Justice: What Is It and Does It Work? – *Annual Review of Law and Social Science*, 2007/3 (1).
45. Middleton, H. *Mental Health Uncertainty and Inevitability*. Cham: Springer International Publishing 2017.
46. Mocrei-Rebrean, L. Professional Values and Group Socialization the Hidden Virtues of a Functionalist Approach. – *International Journal of Social and Educational Innovation* 2020/19 (10).

47. Mol, S. E., Bus, A. To Read or Not to Read: A Meta-Analysis of Print Exposure From Infancy to Early Adulthood. – *Psychology Bulletin*, 2011/137 (2).
48. Narits, R. Õiguse entsüklopeedia. 2. tr. Tallinn: Juura 2007.
49. Nell, V. *Lost in a Book. The Psychology of Reading for Pleasure*. New Haven, Connecticut: Yale University Press 1988.
50. Nell, V. The psychology of reading for pleasure: Needs and gratifications. – *Reading Research Quarterly*, 1988/23 (1).
51. O'Rourke, R. *Unpopular readers: the Place of Genre Fiction*. Gold Coast: Griffith University 1993.
52. Pardini, J., *et al.* Efficacy and process of cognitive bibliotherapy for the treatment of depression in jail and prison inmates. – *Psychological Services*, 2020/11 (2).
53. Põllumäe, S. Sissejuhatus õigusesse. Õppematerjal õppeaine „Sissejuhatus õigusesse“ HLSC5001 loengukursuse juurde. Konspekt. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2009. Arvutivõrgus:
https://digiriitl.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/297/konspekt_Sissejuhatus%20õigusesse%282010-11-26%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y (23.03.2024).
54. Schutt, Russel K., *et al.* Using Bibliotherapy to Enhance Probation and Reduce Recidivism. – *Journal of Offender Rehabilitation*, 2013/52 (3).
55. Sebba, L., Nathan, G. Further Explorations in the Scaling of Penalties. – *British Journal of Criminology* 1984/24 (3).
56. Shalin, D.N. Goffman on Mental Illness: Asylums and “The Insanity of Place” Revisited. – *Symbolic Interaction*, 2013/37 (1).
57. Sinkowitz-Cochran, R. L. Survey Design: To Ask or Not to Ask? That is the Question.... – *Clinical Infectious Diseases*, 2013/56 (8).
58. Smith, P., *et al.* Validating the Principles of Effective Intervention: A Systematic Review of the Contributions of Meta-Analysis in the Field of Corrections. – *Victims and Offenders* 2009/4.
59. Soo, A. Karistusseadustiku § 56 ja selle rakendamise Riigikohtu praktikas: kui selge on see, kuidas kujuneb süüdlase karistus? – *Juridica* 2022/3.
60. Soo, A., Markina, A., Tee, K. Karistus kui tasumine, karistus kui preventsioon: millised karistuse eesmärgid „töötavad“? – *Juridica* 2022/9-10.
61. Stearns, A. W. The Evolution of Punishment. – *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1936 (27).
62. Stevens, T. *The Role of The Prison Library in The Reform And Rehabilitation Process*. Sheffield: University of Sheffield 1995.

63. Tallinna Vangla kodukorra seletuskiri. Kinnitatud Tallinna Vangla direktori 22.11.2018 käskkirjaga nr 1-1/18/88, Tallinn 2018.
64. The United Nations General Assembly. The United Nations Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). Arvutivõrgus: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf (24.01.2024).
65. Traver, A. Introduction to Sociology Textbook. Queensborough: Queensborough Community College 2021.
66. Turu-uuringute aktsiaselts. Vanglate sisekliima uuring. Kinnipeetavate küsitlusuuring Tallinna, Tartu ja Viru vanglates. Tallinn: Justiitsministeerium 2018.
67. Vangistusseaduse 103 SE seletuskiri. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/6a5816e7-b6b3-3e22-bc59-55acb6b98398/Vangistusseadus> (15.02.2024).
68. Vanglateenistus. Vanglateenistuse avalik andmelaud: 2023 statistika. Arvutivõrgus: <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiNzQ5NTAxZGltYTdiYi00NGM0LWExN2MtNjlxNjg3NTg5NmFkIiwidCI6IjRmYjQ2MmUyLWE2MzktNGJlNC1iM2U1LTM2ZWY1MTg0M2M5MSIsImMiOiI9> (05.04.2024)
69. Wells, E., *et al.* Psycho-oncology Bibliotherapy Program for Improving the Emotional Wellbeing of People Undergoing Cancer Treatment: Literature Review and Preliminary Findings. – Journal of the Australian Library and Information Association, 2023/72 (3).
70. Wendy, E., Jeanne Bayer, C. Learning to Reduce Recidivism: A 50-State Analysis of Postsecondary Correctional Education Policy. Washington: Institute for Higher Education Policy 2005/11.
71. Williams, K., E. Functional Competencies of Male Inmates in Ohio at the Time of Release from Prison. Doctoral dissertation. Ohio: The Ohio State University, 1988.
72. Üprus, A. Eluaegne vangistus. Eluaegse vanglakaristuse kandmine ja sellest vabastamine. Tallinn: Multiprint 2013.
73. Üprus, A. Õigus halastusele. Logos: Tallinn 2000.
74. Tamm, G., *et al.* Narkosõltlastest õigusrikkujate sõltuvusravi ja rehabilitatsioon Eestis. Tartu: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus 2016.

KASUTATUD NORMATIIVMATERJALID

- 75. Karistusseadustik. – RT I, 11.03.2023, 10.
- 76. Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend. JMm 14.05.2008 nr 21. – RT I, 12.05.2022, 4.
- 77. Tallinna Vangla kodukord, kinnitatud Tallinna Vangla direktori 22.11.2018 käskkirjaga nr 1-1/18/88, Tallinn 2018.
- 78. Tallinna Vangla põhimäärus. JMm 06.12.2001 nr 92 - RT I, 28.12.2022, 31.
- 79. Tartu Vangla kodukord, kinnitatud Tartu Vangla direktori 11.02.2013 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013.
- 80. Vangistusseadus. - RT I, 03.02.2023, 29

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Riigikohus

- 81. RKÜKo 3-18-477.

Lisa 1. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm koos küsimustikuga raamatuklubi liikmele (eesti keeles)

Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm raamatuklubi liikmele

Hea raamatuklubi liige!

Kutsume Teid osalema teadusuuringus „Raamatuklubi mõju kinnipeetava resotsialiseerumisele“. Uuringu eesmärk on teada saada, kas ja millist mõju omab raamatuklubi vangistuse eesmärkide täideviimisel. Uuringu tulemusi kasutatakse selleks, et saada ülevaade vangla huvitegevusest. Uuring viiakse läbi 7 lehekülje pikkuse ankeedi vormis.

Uuringu käigus ei pea kinnipeetav avaldama oma nime – **uuring on anonüümne**. Ankeedile märgitud andmeid kasutavad uurimistöö käigus Tartu Ülikooli lektor Silvia Kaugia ja Tartu Ülikooli magistrant ja Tallinna Vangla vanglakomisjoni liige Hendrik Rätsep. Kogutud andmeid kasutatakse üksnes teaduslikel eesmärkidel. Pärast uurimuse läbiviimist hävitatakse ankeedid. Ankeedile märgitud küsimuste vastuseid analüüsitakse ja uuringu tulemused avalikustatakse Tartu Ülikooli teadustööde kataloogis selliselt, et uuringus osalejate isikuandmeid ei avalikustata.

Uuringus osalemine võtab aega umbes 15 minutit.

Uuringus osalemine on vabatahtlik ja sellest võib loobuda igal ajal, ilma, et sellega kaasneks tagajärgi.

Kui Teil tekib uuringuga seoses küsimusi, siis pöörduge Silvia Kaugia poole (Näituse tn 20, Tartu linn, Tartu linn, Tartu maakond, 50409). Kui Teil tekib küsimusi seoses uuritava õigustega, siis pöörduge Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee poole (Ülikooli tn 18, Tartu linn, Tartu linn, Tartu maakond, 50090). Kui Teil tekib küsimusi seoses andmekaitsega, siis pöörduge Andmekaitse Inspektsiooni poole (Tatari tn 39, Tallinn, Kesklinna linnaosa, Harju maakond, 10134).

Mind on informeeritud ülalmainitud uuringust ja ma olen teadlik läbiviidava uurimistöö eesmärgist ja uuringu metoodikast ja riskidest. Kinnitan oma nõusolekut uuringus osalemiseks.

Tean, et uuringu käigus tekkivate küsimuste kohta annab mulle täiendavat informatsiooni vastutav uurija Silvia Kaugia.

Uuring on kooskõlastatud Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komiteega.

Vastamiseks teha sobiva vastusevariandi tähe ümber ring

1. Kui vana Te olete?

- a. 18–20-aastane
- b. 21–25-aastane
- c. 26–30-aastane
- d. 31–40-aastane
- e. 41–50-aastane
- f. 51-aastane või vanem

2. Kui kaua Te olete praeguse vangistuse raames vanglakaristust kandnud?

- a. Alla 1 kuu
- b. 1–6 kuud
- c. 7–12 kuud
- d. 13–24 kuud
- e. Üle 2 aasta

3. Kui palju aega (ligikaudu) olete Te kogu oma elu jooksul vanglas viibinud?

- a. Alla 1 aasta
- b. 1–2 aastat
- c. 3–5 aastat
- d. 6–10 aastat
- e. Üle 10 aasta

4. Millistes tegevustes olete Te viimase aasta jooksul vanglas osalenud? Vajadusel märkige mitu vastust

- a. Riigikeeleõpe
- b. Üldharidusõpe
- c. Kutseharidusõpe
- d. Töötan
- e. Muu tegevus

Kui valisite „Muu tegevus“, siis palun lisage täpsustus:

.....

5. Kui Te ei ole eelmises küsimuses nimetatud tegevustes osalenud, siis miks? Vajadusel märkige mitu vastust

- a. Pole tegevustes osalenud vanuse tõttu
- b. Pole tegevustes osalenud tervislikel põhjustel
- c. Pole tegevustes osalenud huvi puudumise tõttu
- d. Muu põhjus

Kui valisite „Muu põhjus“, siis palun lisage täpsustus:

.....

6. Millistes sotsiaalprogrammides olete Te (praeguse) vangistuse jooksul osalenud?
Vajadusel märkige mitu vastust

- a. Liiklusohutusprogramm
- b. Õige hetk
- c. EQUIP
- d. Võida
- e. Uus suund
- f. Tugevustel põhinev seksuaalkurjategijate ravi
- g. Viha juhtimine
- h. Agressiivsuse maandamise treening
- i. Pere- ja paarisuhte vägivalla vähendamine
- j. Sotsiaalsete oskuste arendamise treening
- k. Eluviisitreening
- l. Jõud muutuda
- m. Igapäevane valik
- n. Muu sotsiaalprogramm
- o. Pole ühestki programmist osa võtnud

Kui valisite „Muu sotsiaalprogramm“, siis palun lisage täpsustus:

.....

7. Kui Te ei ole eelmises küsimuses nimetatud tegevustes osalenud, siis miks?
Vajadusel märkige mitu vastust

- a. Pole tegevustes osalenud vanuse tõttu
- b. Pole tegevustes osalenud tervislikel põhjustel
- c. Pole tegevustes osalenud huvi puudumise tõttu
- d. Muu põhjus

Kui valisite „Muu põhjus“, siis palun lisage täpsustus:

.....

8. Kui kaua Te olete olnud raamatuklubi liige?

.....

9. Mis on peamised põhjused, miks Te olete raamatuklubi liige?

.....

.....

.....

**10. Kas ja kuidas on raamatuklubi liikmeks olemine mõjutanud Teie suhteid...
(võimalusel täpsustage)**

A. Vangla personaliga

a. On mõjutanud

b. Ei ole mõjutanud

B. Teiste kinnipeetavatega

a. On mõjutanud

b. Ei ole mõjutanud

C. Muude isikutega

a. On mõjutanud

b. Ei ole mõjutanud

.....

.....

.....

11. Kas ja kuidas on raamatuklubi liikmeks olemine mõjutanud Teie lugemisharjumusi? Võimalusel täpsustage

.....

.....

.....

12. Kas ja kuidas suhestub raamatuklubi vangla korraldatud sotsiaalprogrammidesse? Võimalusel täpsustage

.....

.....

.....

13. Kas tunnete, et raamatuklubis osalemine on andnud Teile kasulikke teadmisi või oskusi? Võimalusel täpsustage

.....

.....

.....

14. Kas Te olete raamatuklubis osalemist soovitanud teistele kinnipeetavatele?

.....

.....

.....

15. Miks Te olete/ei ole soovitanud raamatuklubis osalemist teistele kinnipeetavatele?

.....

.....

.....

16. Mis on Teie jaoks raamatuklubi juures kõige positiivsemad asjad? *Võimalusel täpsustage*

.....

.....

.....

17. Mis on Teie jaoks raamatuklubi juures kõige negatiivsemad asjad? *Võimalusel täpsustage*

.....

.....

.....

18. Kuidas saaks raamatuklubi tegevust paremaks muuta?

.....

.....

.....

19. Kas Te soovite veel midagi lisada või oma hinnanguid põhjendada?

Aitäh uuringus osalemise eest!

Lisa 2. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm koos küsimustikuga raamatuklubi liikmele (vene keeles)

Форма информированного согласия для члена книжного клуба

Уважаемый член книжного клуба!

Приглашаем Вас принять участие в научном исследовании «Влияние книжного клуба на ресоциализацию заключенного». Цель исследования – выяснить, оказывает ли книжный клуб влияние на реализацию целей лишения свободы, и если да, то на сколько. Результаты исследования будут использованы для того, чтобы получить представление о досуге в тюрьме. Исследование проводится в форме анкеты на 7 страницах.

Во время исследования задержанный не обязан разглашать свое имя – **исследование является анонимным**. Данные, указанные в анкете, будут использованы в исследовании преподавателем Тартуского университета Сильвией Каугия и студентом магистратуры Тартуского университета и членом тюремной комиссии Таллиннской тюрьмы Хендриком Рятсепом. Собранные данные будут использоваться только в научных целях. После того, как исследование будет проведено, формы уничтожаются. Ответы на вопросы, указанные в анкете, анализируются, а результаты опроса публикуются в каталоге научных трудов Тартуского университета таким образом, чтобы личные данные участников исследования не разглашались.

Участие в исследовании занимает около 15 минут.

Участие в исследовании является добровольным и возможно отказаться в любое время без каких-либо последствий.

Если у вас есть какие-либо вопросы относительно опроса, пожалуйста, свяжитесь с Сильвией Каугия (Näituse 20, город Тарту, город Тарту, Тартумаа, 50409). Если у вас есть какие-либо вопросы относительно прав изучаемого лица, пожалуйста, свяжитесь с комиссией по этике в исследованиях человека Тартуского университета (Ülikooli 18, город Тарту, город Тарту, Тартумаа, 50090). Если у вас есть какие-либо вопросы, связанные с защитой данных, обращайтесь в Инспекцию по защите данных (ул. Татари 39, Таллинн, район Кесклинн, Харьюмаа, 10134).

Я был проинформирован о вышеупомянутом исследовании, и я осведомлен о цели проводимого исследования, а также о методике и рисках исследования. Я подтверждаю свое согласие на участие в исследовании.

Я знаю, что Сильвия Каугия, ответственный исследователь, предоставит мне дополнительную информацию по вопросам, возникающим в ходе исследования.

Исследование координировалось с Комиссией по этике исследований человека Тартуского университета.

Чтобы ответить, сделайте кружок вокруг буквы соответствующего варианта ответа

1. Сколько Вам лет?

- a. 18-20 лет
- b. 21-25 лет
- c. 26-30 лет
- d. 31-40 лет
- e. 41-50 лет
- f. 51-летний или старше

2. Как долго Вы отбываете текущее наказание в местах лишения свободы?

- a. Меньше 1 месяца
- b. 1-6 месяцев
- c. 7-12 месяцев
- d. 13-24 месяцев
- e. Больше 2 лет

3. Сколько времени (примерно) Вы провели в тюрьме за всю свою жизнь?

- a. Меньше 1 года
- b. 1-2 года
- c. 3-5 лет
- d. 6-10 лет
- e. Больше 10 лет

4. В каких мероприятиях Вы участвовали в течение последнего года в тюрьме? При необходимости укажите несколько вариантов ответа

- a. Обучение государственному языку
- b. Общее образование
- c. Профессиональное прикладное образование
- d. Работаю
- e. Другая деятельность

Если вы выбрали «Другая деятельность», пожалуйста, уточните:

.....

5. Если Вы не участвовали в мероприятиях, упомянутых в предыдущем вопросе, то почему?

При необходимости укажите несколько вариантов ответа

- a. Не участвую в деятельности из-за возраста
- b. Не участвую в деятельности по состоянию здоровья
- c. Не участвую в деятельности из-за отсутствия интереса

d. Другая причина

Если вы выбрали «Другая причина»,
пожалуйста, добавьте уточнение:

.....

**6. В каких социальных программах Вы
участвовали во время Вашего (нынешнего)
заключения? При необходимости укажите
несколько вариантов ответа**

- a. Программа безопасности дорожного движения
- b. Подходящий момент
- c. EQUIP
- d. Победы
- e. Новое направление
- f. Лечение лиц, совершивших преступления на сексуальной почве, на основе сильных сторон
- g. Управление гневом
- h. Тренировка заземления агрессивности
- i. Снижение уровня насилия в семье и супружеских отношениях
- j. Тренинг по развитию социальных навыков
- k. Тренинг по образу жизни
- l. Сила к изменениям
- m. Ежедневный выбор
- n. Другая социальная программа
- o. Не участвовал ни в одной из программ

Если Вы выбрали «Другая социальная программа», пожалуйста, добавьте уточнение:

.....

**7. Если Вы не участвовали в мероприятиях,
упомянутых в предыдущем вопросе, почему?
При необходимости укажите несколько
вариантов ответа**

- a. Не участвует в деятельности из-за возраста
- b. Не участвовал в мероприятиях по состоянию здоровья

- c. Не участвует в деятельности из-за отсутствия интереса
- d. Другая причина

Если вы выбрали «Другая причина»,
пожалуйста, добавьте уточнение:

.....

8. Как давно вы являетесь членом книжного клуба?

.....

9. Каковы основные причины, по которым вы являетесь членом книжного клуба?

.....

.....

.....

**10. Повлияло ли членство в книжном клубе на
ваши отношения, и если да, то как...**

(если возможно, пожалуйста, уточните)

A. С персоналом тюрьмы

a. Повлияло

b. Не повлияло

B. С другими заключёнными

a. Повлияло

b. Не повлияло

C. С другими личностями

a. Повлияло

b. Не повлияло

.....

.....

.....

11. Повлияло ли членство в книжном клубе на ваши читательские привычки и как? Если возможно, укажите

.....

.....

.....

12. Имеет ли книжный клуб отношение к социальным программам, организуемым тюрьмой, и каким образом? Если возможно, укажите

.....
.....
.....

13. Считаете ли Вы, что участие в книжном клубе дало Вам полезные знания или навыки? Если возможно, укажите

.....
.....
.....

14. Рекомендовали ли Вы участие в книжном клубе другим заключенным?

.....
.....
.....

15. Почему Вы рекомендовали/не рекомендовали участие в книжном клубе другим заключенным?

.....
.....
.....

16. Что для вас самое положительное в книжном клубе? Если возможно, укажите

.....
.....
.....

17. Что для вас самое негативное в книжном клубе? Если возможно, укажите

.....
.....
.....

18. Как можно улучшить книжный клуб?

.....

.....
.....

19. Хотите ли вы добавить что-то еще или обосновать свои оценки?

Благодарим Вас за участие в опросе!

Lisa 3. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm koos raamatuklubi korraldajale esitatavate küsimustega

Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm raamatuklubi korraldajale

Hea raamatuklubi korraldaja!

Kutsume Teid osalema teadusuuringus „Raamatuklubi roll kinnipeetava taasühiskonnastamises Tallinna ja Tartu Vanglate raamatuklubide näitel“. Uuringu eesmärk on teada saada, kas ja millist mõju omab raamatuklubi vangistuse eesmärkide täideviimisel. Uuringu tulemusi kasutatakse selleks, et saada ülevaade vangla huvitegevusest. Uuring viiakse läbi poolstruktureeritud intervjuu vormis.

Kuna uuritavateks on üksnes kaks isikut, siis ei saa uuritavate anonüümsust tagada. Uurimuses ei kasutata uuritavate nimesid, kuid viidatakse nendele kui vastavalt kas Tallinna või Tartu vangla raamatuklubi korraldajale. Ankeedile märgitud andmeid kasutavad uurimistöö käigus Tartu Ülikooli lektor Silvia Kaugia ja Tartu Ülikooli magistrant ja Tallinna Vangla vanglakomisjoni liige Hendrik Rätsep. Kogutud andmeid kasutatakse üksnes teaduslikel eesmärkidel. Pärast uurimuse läbiviimist intervjuu ajal tehtud märkmed hävitatakse.

Uuringus osalemine võtab aega umbes 30-45 minutit.

Uuringus osalemine on vabatahtlik ja sellest võib loobuda igal ajal, ilma, et sellega kaasneks tagajärgi.

Kui Teil tekib uuringuga seoses küsimusi, siis pöörduge Silvia Kaugia poole (silvia.kaugia@ut.ee, Näituse tn 20, Tartu linn, Tartu linn, Tartu maakond, 50409). Kui Teil tekib küsimusi seoses uuritava õigustega, siis pöörduge Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee poole (eetikakomitee@ut.ee, Ülikooli tn 18, Tartu linn, Tartu linn, Tartu maakond, 50090). Kui Teil tekib küsimusi seoses andmekaitsega, siis pöörduge Andmekaitse Inspektsiooni poole (info@aki.ee, Tatari tn 39, Tallinn, Kesklinna linnaosa, Harju maakond, 10134).

Mind,, on informeeritud ülalmainitud uuringust ja ma olen teadlik läbiviidava uurimistöö eesmärgist ja uuringu meetodikast ja riskidest. Kinnitan oma nõusolekut uuringus osalemiseks. Kinnitan oma nõusolekut oma isikuandmete töötlemiseks.

Tean, et uuringu käigus tekkivate küsimuste kohta annab mulle täiendavat informatsiooni vastutav uurija Silvia Kaugia.

Uuritava allkiri:

Kuupäev, kuu, aasta

Uuritavale informatsiooni andnud isiku nimi

Uuritavale informatsiooni andnud isiku allkiri

Kuupäev, kuu, aasta

Sissejuhatus:

Täna teid selles uurimuses osalemise eest. Teie tähelepanekud on väga suure väärtusega, et mõista vangla raamatuklubi mõju resotsialiseerimisprotsessile. Teie vastuseid kasutatakse üksnes uurimuse eesmärgil.

- 1. Mis on Teie ametinimetuse ja tööülesanded?**
- 2. Kui kaua olete Te tegutsenud vangla raamatuklubi juhtimisega?**
- 3. Mis on vangla eesmärgid raamatuklubi korraldamisel?**
- 4. Mis on kinnipeetavate motiivid raamatuklubis osalemisel?**
- 5. Palun kirjeldage vangla raamatuklubi tekkimist, töökorraldust ja kokkusaamiste kulgu.**
- 6. Mis on Teie ülesanded/eesmärgid raamatuklubi kokkusaamiste läbiviimisel?**
- 7. Kas ja kuidas mõjutab raamatuklubi Teie hinnangul kinnipeetavaid, nende teadmisi, oskusi ja heaolu?**
- 8. Milline on kinnipeetavate suhtumine raamatuklubi tegevusse?**
- 9. Kas ja kuidas suhestub raamatuklubi teistesse vangla korraldatud sotsiaalprogrammidesse?**
- 10. Millist tagasisidet on kinnipeetavad raamatuklubile andnud?**
- 11. Millised on raamatuklubi tegevuse väljakutsed ja probleemid?**
- 12. Millised on Teie ettepanekud raamatuklubi tegevuse paremaks muutmiseks?**
- 13. Kas Teie hinnangul aitab raamatuklubi kaasa kinnipeetavate õiguskäitlusele teele siirdumisele?**
- 14. Kas Te soovite veel midagi lisada või oma hinnanguid põhjendada?**

Täna Teid küsimustele vastamise eest!

Lisa 4. Tartu Vangla eestikeelse raamatuklubi tegevusaja jooksul käsitletud raamatud perioodil 2021. august – 2024. märts (varasemast hilisemani)

- 1) Tom Rachman „Imperfektsionistid“;
- 2) Wolfgang Hildesheimer „Tynset“;
- 3) James Bowen „Kingitus Bobilt“;
- 4) Indrek Hargla jt „Pikad varjud“;
- 5) Paolo Cognetti „Kaheksa mäge“;
- 6) Emily Brontë „Vihurimäe“;
- 7) Gunnar Press „Jäämurdja. Ants Antson“;
- 8) Arthur Conan Doyle „Sherlock Holmesi memuaarid“;
- 9) Ljudmila Ulitskaja „Sonjake. Lõbus matus“;
- 10) Frans de Waal „Mama viimane kallistus“;
- 11) Mart Kivastik „Külmetava kunstniku portreed“;
- 12) Andrus Kivirähk „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“;
- 13) Ralf Rothmann „Surra kevadel“;
- 14) Luule Viilma „Ellujäämise Õpetus“;
- 15) Mari Järve „Klaasmeri“;
- 16) Jaan Kross „Wikmani poisid“;
- 17) Ilmar Taska „Parem kui elu“;
- 18) George Orwell „Loomade farm“;
- 19) Jack London „Kolm südant“;
- 20) Jaan Puhvel „Ulgvel ja umbes“;
- 21) John Wyndham „Triffide päev“;
- 22) Urmas Vadi teos kinnipeetava valikul;
- 23) Olav Osolin „Minu esimene elu“;
- 24) Eduard von Stackelberg „Ühe baltlase võitlustee. Püüdlused, võidud ja kaotused“;
- 25) Juhan Voolaid „Supergripp Anton“;
- 26) Mihkel Aitsam „Jõulud Vigalas“;
- 27) Rex Stout „Ukse kell helises“;
- 28) Frank Westerman „Inimhingede insenerid“;
- 29) David Vseviov „Elulugu. Kaks esimest nädalat“;
- 30) Robert Cedric Sherriff „Kaks nädalat septembris“;
- 31) Jón Baldvin Hannibalsson „Väikeriikide solidaarsusest. Islandi õppetund“;
- 32) Ülo Mattheus „Ilusate asjade püha“;

- 33) Jerome K. Jerome „Kolm meest paadis (koerast rääkimata)“;
- 34) Heiti Kender „Lend“;
- 35) „Minu“-sarja teos kinnipeetaval valikul;
- 36) A. H. Tammsaare „Ma armastasin sakslast“;
- 37) Gerald Durrell „Minu pere ja muud loomad“;
- 38) Urmas Vadi teos kinnipeetava valikul;
- 39) György Dragomán „Valge kuningas“;
- 40) Arnold Hinnom „Suur heitlus. Mälestusi rahvusväeosade ajast ja Vabadussõjast. Eesti mälu“;
- 41) Oskar Rütli „Mälestusi ühe Eesti sugupõlve tööst ja võitlusist (1871-1949). Eesti mälu“;
- 42) Aleksis Kivi „Seitse venda“;
- 43) Anders Rydell „Röövlid“;
- 44) ulmekirjanduse žanri teos kinnipeetava valikul;
- 45) Indrek Hargla teos kinnipeetava valikul;
- 46) Julio Cortázar „Mängu lõpp“;
- 47) Albert Camus „Katk“;
- 48) Nancy Farmer „Trollide meri“;
- 49) Terry Pratchett, Neil Gaiman „Head ended“;
- 50) Fredrik Backman „Karulinn“;
- 51) Jonas Jonasson „Saja-aastane, kes hüppas aknast välja ja kadus“;
- 52) Hiro Arikawa „Kassid, kes valvavad meie üle“.